

ISSN 2617-5932

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

ВИПУСК 8 2021

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК. СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

• ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК. СЕРИЯ: ФИНАНСЫ, УЧЕТ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ
• ECONOMIC HERALD. SERIES: FINANCE, ACCOUNTING, TAXATION
• UNIVERSITY OF STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

Випуск 8 2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:
ШЕВЧУК ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
Заступники головного редактора:
МАЦЕЛЮХ НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
ОНИШКО СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
Відповідальний секретар:
ДРУЖИНЬСЬКА НАТАЛІЯ СЕРГІЙВНА, к.е.н., УДФСУ (Україна)

Редакційна колегія:
АЛЕЙНІКОВА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА, д.н. держ. упр., професор, ДЗВО
«Університет менеджменту освіти» (Україна)
АНДРУЩЕНКО ВОЛОДИМИР ЛЕОНІДОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
БЕЛІНЬСЬКА ЯВНА ВАСИЛІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
БЕРЕСЛАВСЬКА ОЛЕНА ІВАНІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
БОЯРКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА, д.е.н., доцент, ДВНЗ «Університет банківської справи»
(Україна)
ГУРОЧКИНА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА, д.е.н., доцент, УДФСУ (Україна)
ДІДЕНКО НІНА ГРИГОРІВНА, д.н. держ. упр., професор, Національний університет
охорони здоров'я імені П.Л.Шупика (Україна)
ДУВІН КЛАВДІЯ ВАСИЛІВНА, д.н. держ. упр., професор, Національний університет
охорони здоров'я імені П.Л.Шупика (Україна)
ДЯЧЕНКО СВІТЛАНА АНАТОЛІВНА, д.н. держ. упр., Київський національний
університет імені Тараса Шевченка (Україна)
ЗАЛІЗКО ВАСИЛЬ ДМИТРОВИЧ, доктор економічних наук, професор, Київський
національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)
ІЛЬІН ВАЛЕРІЙ ЮРІЙОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
КАРПЕНКО ЛІДІЯ МИКОЛАЇВНА, д.е.н., професор, Одеський регіональний інститут
державного управління, Національної академії державного управління при Президентові
України (Україна)
КАРТАШОВ ЄВГЕН ГРИГОРОВИЧ, д.н. держ. упр., доцент, ДЗВО «Університет ме-
неджменту освіти» (Україна)
КОВАЛЕНКО ЮЛІЯ МИХАЙЛІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
КОЖИНА АЛЛА ВАСИЛІВНА, к.н. держ. упр., доцент, Національна академія
державного управління при Президентові України (Україна)
КОЛЯДА ТЕТЬЯНА АНАТОЛІВНА, к.е.н., с.н.с., доцент, УДФСУ (Україна)
КРАСЬОСЬКИЙ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
ЛІСОВИЙ АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
МАРТИНЕНКО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІВНА, д.е.н., доцент, УДФСУ (Україна)
МЕЛЬНИК ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ, д.е.н., професор, Державна освітня установа
«Навчально-методичний центр з питань якості освіти» (Україна)
ОЛЕШКО АННА АНАТОЛІВНА, д.е.н., професор, Київський національний універ-
ситет технологій та дизайну (Україна)
ОСМІТЧЕНКО ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ, д.е.н., професор, Київський
національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)
ПАСЧНИК ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, д.е.н., професор, ННЦ «Інститут аграрної еко-
номіки» (Україна)
ПАШКО ПАВЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
ПЕТРУХА СЕРГІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ, к.е.н., доцент, ВНЗ «Університет економіки та
права «КРОК» (Україна)
ПІЛИПІВ ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ, д.е.н., професор, ДВНЗ «КНЕУ
ім. В.Гетьмана» (Україна)
РІПЛА СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ, д.е.н., професор, ДВНЗ «КНЕУ ім. В.Гетьмана» (Україна)
СТЕХОВА НАДІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
СУНЦОВА ОЛЕСЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
ТКАЧЕНКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, д.е.н., професор, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка (Україна)
ТКАЧОВА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА, д.н. держ. упр., професор, Національний технічний
університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікороски» (Україна)
ХОВРАК ІРИНА ВІКТОРІВНА, доктор економічних наук, доцент, УДФСУ (Україна)
ШВАБІЙ КОСТЯНТИН ІВАНОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
АМІТ КУМАР, доктор філософії, MBA, M. Com, доцент, Інтегральний університет,
Лакхнау (Індія)
АННЕЛЕНА ЛОББ, доктор філософії, доцент, Гарвардський університет (США)
ВАРАДАРАДЖ АРАВАМУДХАН, доктор філософії, MBA, MPHIL, професор Алла-
банської школи бізнесу, Університет Аллабанд (Індія)
ГЕЧІБЕЛІ БІЛДІР, д.е.н., професор, Національний інститут економічних досліджень (Турція)
ГОЗОРА ВЛАДИМІР, доктор філософії, габілітований доктор, професор, MBA,
Університет економіки і державного управління в Братиславі (Словаччина)
ГОРАЛІ ІУСТИНА, доктор філософії, доцент, Варшавська школа економіки (Польща)
ДЖВІГОЛ-БАРОШ М., доктор філософії, доцент, Сілезька політехніка (Польща)
ІРІЗАРРІ РАФАЕЛЬ, доктор наук, професор, Гарвардський університет (США)
ІСКАНДАР МУДА, доктор філософії, Університет Північної Суматри (Індонезія);
МІСКЕВИЧ РАДОСЛАВ, доктор філософії, доцент, Сілезька політехніка (Польща)
МОХІ З АІН АБД КАДІМ, доктор філософії, професор, Університет Утара (Малайзія)
НОВАК ДАВІДУШ, габілітований доктор, професор, Познанський економічний
університет (Польща)
САФВАН АЛЬ САЛІМ, доктор філософії, професор, Технологічний університет
Акабі (Йорданія);
СІПКО ЮРАЙ, доктор філософії, професор, MBA, Інститут економічних досліджень
(Словаччина)
ЦИКЛАШВІЛІ НАТЕЛА, д.е.н., професор, Батумський державний університет імені
Шота Руставелі (Грузія)

ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ	До друку приймаються статті українською, російською та англійською мовами, що відповідають тематичі видання й містять наукові результати, не опубліковані раніше. Матеріали подаються в роздрукованому вигляді на адресу журналу та надсилаються в електронному вигляді на e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua
СУПРОВІДНІ ДОКУМЕНТИ	1. Рекомендація статті до друку (для авторів без наукового ступеня) підписана фахівцем з науковим ступенем і завірена підписом та печаткою установи, яка є зовнішньою щодо Університету ДФС України, та установи, де працює автор (автори) статті. 2. Відомості про автора: — прізвище, ім'я, по батькові (повністю) українською, російською та англійською мовами; — посада; — назва установи/навчального закладу; — науковий ступінь; — вчене звання; контактні телефони автора; — e-mail; — поштова адреса.
СТРУКТУРА ПУБЛІКАЦІЇ	Наукові статті, що подаються до журналу, повинні обов'язково містити такі неодмінні елементи: 1. Індекс УДК (на початку статті ліворуч, напівжирним шрифтом). 2. Прізвище та ініціали автора(-ів) (праворуч, напівжирним шрифтом українською мовою). 3. Науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи (повністю) (українською, російською та англійською мовами). 4. E-mail автора(-ів). 5. ORCID ID автора(-ів). 6. Назва статті українською, російською та англійською мовами. 7. Стаття: 1) формулювання мети статті (постановка завдання); 2) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; 3) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор. Важливо виділити невирішені частини загальної проблеми, які саме досліджуються у статті; 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів; 5) висновки з цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямі. 8. Список використаних джерел та його транслітерація (References) в алфавітному порядку. 9. Анотація до статті: прізвище та ініціали автора(-ів) (українською, російською та англійською мовами) та текст анотації українською, російською та англійською мовами: мовою статті – не менш 500 знаків; англійською чи українською (якщо стаття написана не цими мовами) – не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова. 10. Ключові слова українською, російською та англійською мовами (5–7 слів або словосполучень).
КОМП'ЮТЕРНИЙ НАБІР	Загальний обсяг статі не повинен перевищувати 15 сторінок машинописного тексту. Стаття подається у форматі MS Word 97-2003 (*.doc) або (*.rtf); поля по 20 мм; шрифт – Times New Roman; керель – 14; інтервал – 1,5; відступ – 1,25.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	Бібліографічний опис списку використаних джерел оформляється за правилами Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». References - транслітерований список цих же джерел, оформляється в стилі APA (American Psychological Association Style). Транслітерацію слід здійснювати відповідно до правил, прописаних у Постанові КМУ від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею».
ТАБЛИЦІ, СХЕМИ, МАЛЮНКИ	1. Таблиці, схеми, малюнки повинні мати посилання за текстом, бути пронумеровані, мати заголовки (назву, підпис) та посилання на джерело. 2. Ілюстративний матеріал має бути компактным та мати чітке зображення; написи на ілюстраціях і підписи до них мають бути подані мовою статті. 3. Формули подають за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation. Формули повинні бути пронумеровані.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АВТОРА	Відповідальність за зміст статті несе автор. 1. Автор зобов'язаний ретельно вчитити рукопис і підписати його на останній сторінці. Редакційна колегія може скорочувати й редагувати матеріал за погодженням з автором. 2. Автор підтверджує, що матеріал статті є виключно власним оригінальним дослідженням, оформлений із дотриманням правил цитування та посилань. 3. Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування. 4. Автор підтверджує, що надані до друку матеріали раніше не публікувались в інших виданнях та містять достовірну інформацію.
РОЗМІЩЕННЯ МАТЕРІАЛІВ	Повнотекстові версії номерів журналу представлені: — на сайті УДФСУ за адресою: www.nusta.edu.ua ; — на сайті Наукового журналу «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» за адресою: http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/index ; — на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України за адресою: www.irbis-nbuv.gov.ua

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ (УДФСУ)	Рецензування статей здійснено членами редакційної колегії
ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК	Відповідальний за випуск Дружинська Н. С., к.е.н.
СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК ОПОДАТКУВАННЯ ВИПУСК 8 2021	Над випуском працювали: Редактор, коректор Грабарчук М.М., Чорна А.І. Технічне редагування та комп'ютерне верстання Лисенко О. В. Дизайн Маншилін М. Ю.
Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б») Наказом МОН України від 15.10.2019 р. № 1301	Підп. до друку 09.12.2021. Ум.-друк. арк. 8,8. Обл.-вид. арк. 9,1 Тираж 300 пр. Зам. № 1 008
Засновник, видавець та виготовлювач Університет державної фіскальної служби України	Видавець і виготовлювач Університет державної фіскальної служби України вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201
Заснований у 2017 р., є правонаступником Наукового вісника Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)	Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 5104 від 20.05.2016
Адреса редакції та видавця: Україна, 08201, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31, Університет ДФС України e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua	
Рекомендовано до друку Вченою радою Університету ДФС України (протокол № 14 від 23.11.2021)	
Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації (Серія KB №22277-12177P від 02.08.2016)	
У разі передруку матеріалів посилання на журнал «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» обов'язкове	
Виходить у міру накопичення матеріалу © Університет ДФС України, 2021	

Університет державної фіскальної служби України запрошує здобувачів наукового ступеня доктора/кандидата наук до таких спеціалізованих вчених рад:

1. Наказом МОН України від 28.12.2019 № 1643 (зі змінами та доповненнями від 05.04.2021 № 420)
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 16 грудня 2019 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук за спеціальностями 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» та 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит».

Голова ради: Шевчук Олег Анатолійович, д.е.н., професор, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.08.
Заступник голови: Береславська Олена Іванівна, д.е.н., професор, завідувач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.08.
Учений секретар: Онишко Світлана Василівна, д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.08.

2. Наказом МОН від 16 липня 2018 року № 775
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 05 липня 2018 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.02 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право».

Голова ради: Білоус Віктор Тарасович, д.ю.н., професор, заслужений юрист України, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.
Заступник голови: Касьяненко Любов Михайлівна, д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.
Учений секретар: Мацелик Тетяна Олександрівна, д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.

3. Наказом МОН від 24 травня 2018 року № 527
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 16 травня 2018 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.03 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних наук за спеціальностями 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» та 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

Голова ради: Толчій Василь Васильович, д.ю.н., професор, заслужений юрист України, директор навчально-наукового інституту права, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.09.
Заступник голови: Дідківська Галина Василівна, д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.08.
Учений секретар: Грицюк Ігор Васильович, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.09.

АСПІРАНТУРА

Університет державної фіскальної служби України відповідно до ліцензії, в межах ліцензованого обсягу оголошує прийом до аспірантури (ад'юнктури) для здобуття ступеня доктора філософії за очною та заочною формами навчання.

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	071 Облік і оподаткування
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право
28 Публічне управління та адміністрування	281 Публічне управління та адміністрування

До аспірантури (ад'юнктури) Університету приймаються громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які проживають на території України на законних підставах, які здобули ступінь магістра (освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста) та виявили бажання здобути ступінь доктора філософії.

Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету здійснюється на конкурсній основі незалежно від джерел фінансування навчання. Не допускається вступ поза конкурсом для здобуття ступеня доктора філософії. Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) Університету здійснюється за очною (денною) формою навчання за рахунок коштів державного бюджету або за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб.

Термін навчання в аспірантурі не перевищує чотирьох років. Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету проводиться за конкурсом.

ДОКТОРАНТУРА

Університет державної фіскальної служби України оголошує прийом до докторантури для здобуття ступеня доктора наук за очною (денною) формою навчання.

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право

Прийом до докторантури Університету здійснюється з урахуванням наукових досягнень за обраною спеціальністю відповідно до встановлених вимог.

До докторантури Університету приймаються особи, які мають ступінь доктора філософії (кандидата наук), наукові здобутки та опубліковані праці з обраної спеціальності (зокрема, публікації в міжнародних реферованих журналах, індексованих наукометричних базах, згідно з вимогами до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені) і які мають наукові результати, що потребують завершення або оформлення у вигляді дисертації, монографії чи наукової доповіді за сукупністю статей.

Нормативний строк підготовки доктора наук у докторантурі два роки.

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

Науковий фаховий журнал

Випуск 8

*Засновник, видавець: Університет державної фіскальної служби України
Заснований 2017 року, є правонаступником Наукового вісника Національного університету
державної податкової служби України (економіка, право)*

Продовжуване видання (виходить у міру накопичення матеріалу)

Мови видання: українська, російська, англійська

*Свідцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB 22277-12177 Р від 02.08.2016*

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Університету державної фіскальної
служби України (протокол № 14 від 23.11.2021)*

*Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б)
в галузі економічних наук наказом МОН України від 15.10.2019 № 1301*

Редакційна колегія: О. А. Шевчук, д.е.н., професор (головн. ред.); Н. П. Мацелюх, д.е.н., професор (заст. головн. ред.); С. В. Онишко, д.е.н., професор (заст. головн. ред.); Н. С. Дружинська, к.е.н. (відп. секр.); О. В. Алейнікова, д.н. держ. упр., професор; В. Л. Андрущенко, д.е.н., професор; Я. В. Белінська, д.е.н., професор; О. І. Береславська, д.е.н., професор; І. М. Боярко, д.е.н., професор; В. В. Гурочкіна, д.е.н., доцент; Н. Г. Діденко, д.н. держ. упр., професор; К. В. Дубич, д.н. держ. упр., професор; С. А. Дяченко, д.н. держ. упр.; В. Д. Заліско, д.е.н., професор; В. Ю. Ільїн, д.е.н., професор; Л. М. Карпенко, д.е.н., професор; Є. Г. Карташов, д.н. держ. упр., доцент; Ю. М. Коваленко, д.е.н., професор; А. В. Кожина, к.н. держ. упр., доцент; Т. А. Коляда, к.е.н., с.н.с., доцент; В. М. Краєвський, д.е.н., професор; А. В. Лісовий, д.е.н., професор; В. В. Мартиненко, д.е.н., доцент; В. М. Мельник, д.е.н., професор; А. А. Олешко, д.е.н., професор; В. О. Осмятченко, д.е.н., професор; Ю. В. Пасічник, д.е.н., професор; П. В. Пашико, д.е.н., професор; С. В. Петруха, к.е.н., доцент; В. В. Пилипів, д.е.н., професор; С. П. Рінна, д.е.н., професор; Н. В. Стежко, д.е.н., професор; О. О. Сунцова, д.е.н., професор; Н. В. Ткаченко, д.е.н., професор; Н. М. Ткачова, д.н. держ. упр., професор; І. В. Ховрак, д.е.н., доцент; К. І. Швайбій, д.е.н., професор; Аміт Кумар, доктор філософії, MBA, М. Сот, доцент; Аннелена Лобб, доктор філософії, доцент; Варадарадж Аравамудхан, доктор філософії, MBA, MPHIL, професор; Гечібая Бадрі, д.е.н., професор; Гозвоглад Владімір, доктор філософії, габілітований доктор, професор, MBA; Горал Юстина, доктор філософії, доцент; Джвзігол-Барош М., доктор філософії, доцент; Рафаель Ірізаррі, доктор наук, професор; Іскандар Муда, доктор філософії, SE, M.Si, Ak, CA, CSRS, CPA; Мискевич Радослав, доктор філософії, доцент; Моход Зайні Абд Карим, доктор філософії, професор; Новак Даріуш, габілітований доктор, професор; Сафван Аль Салім, доктор філософії, професор; Сипко Юрай, доктор філософії, професор, MBA; Натела Циклашвілі, д.е.н., професор.

Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування : науковий фаховий журнал / редкол. : О. А. Шевчук (головн. ред.) та ін. – Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2021. – Випуск 8. – 178 с.

У виданні вміщені наукові статті, присвячені актуальним проблемам економіки.

Науковий журнал започатковано з метою опублікування результатів наукових досліджень з питань теорії і практики фінансів, бухгалтерського обліку, оподаткування та інших напрямів економічної науки.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться науковими дослідженнями у сфері економіки.

Розміщений на відкритій інформаційній платформі OJS Університету державної фіскальної служби України.

Науковим статтям, опублікованим у журналі, присвоюється індекс DOI (Digital Object Identifier) – ідентифікатор цифрового об'єкта.

Журнал розміщено в профільних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), CiteFactor, J-Gate, EuroPub, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), НБУВ.

Редакція журналу веде систематичну роботу щодо включення наукового фахового видання до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз даних з метою входження у світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів. Наразі редколегія проводить роботу щодо входження журналу у Scopus та Web of Science.

Адреса редакції:

вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська обл., 08205, Україна
E-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Під час посилання на матеріали наукового журналу «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» потрібно використовувати транслітеровану назву «Ekonomicnyi Visnyk. Serii: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia» або «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation».

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

СЕРИЯ: ФИНАНСЫ, УЧЕТ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ

Научный специализированный журнал

Выпуск 8

ISSN 2617-5932
УДК 330(05)

Основатель, издатель: Университет государственной фискальной службы Украины
Основан в 2017 году, правопреемник Научного вестника Национального университета государственной
налоговой службы Украины (экономика, право)

Продолжаемое издание (выходит по мере накопления материала)

Языки издания: украинский, русский, английский

Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22277-12177 Р от 02.08.2016

Рекомендовано к печати решением Ученого совета Университета государственной
фискальной службы Украины (протокол № 14 от 23.11.2021)

Журнал включен в Перечень научных специализированных изданий Украины (категория В)
в отрасли экономических наук приказом МОН Украины от 15.10.2019 № 1301

Редакционная коллегия: О. А. Шевчук, д.э.н., профессор (главн. ред.); Н. П. Мацелюх, д.э.н., профессор (зам. главн. ред.); С. В. Онышко, д.э.н., профессор (зам. главн. ред.); Н. С. Дружинская, к.э.н. (отв. секр.); Е. В. Алейникова, д.н. по гос. управл., профессор; В. Л. Андрущенко, д.э.н., профессор; Я. В. Белинская, д.э.н., профессор; Е. И. Береславская, д.э.н., профессор; И. Н. Боярко, д.э.н., профессор; В. В. Гурочкина, д.э.н., доцент; Н. Г. Диденко, д.н. по гос. управл., профессор; К. В. Дубич, д.н. по гос. управл., профессор; С. А. Дяченко, д.н. по гос. управл.; В. Д. Зализко, д.э.н., профессор; В. Ю. Ильин, д.э.н., профессор; Л. Н. Карпенко, д.э.н., профессор; Е. Г. Карташов, д.н. по гос. управл., доцент; Ю. М. Коваленко, д.э.н., профессор; А. В. Кожина, к.н. по гос. управл., доцент; Т. А. Коляда, к.э.н., с.н.с., доцент; В. Н. Краевский, д.э.н., профессор; А. В. Лисовый, д.э.н., профессор; В. В. Мартыненко, д.э.н., доцент; В. Н. Мельник, д.э.н., профессор; А. А. Олешко, д.э.н., профессор; В. А. Осмятченко, д.э.н., профессор; Ю. В. Пасичник, д.э.н., профессор; П. В. Пашко, д.э.н., профессор; С. В. Петруха, к.э.н., доцент; В. В. Пылытив, д.э.н., профессор; С. П. Руппа, д.э.н., профессор; Н. В. Стежко, д.э.н., профессор; А. А. Сунцова, д.э.н., профессор; Н. В. Ткаченко, д.э.н., профессор; Н. Н. Ткачева, д.н. по гос. управл., профессор; И. В. Ховрак, д.э.н., доцент; К. И. Швабий, д.э.н., профессор; Аміт Кумар, доктор философии, MBA, M. Com, доцент; Аннелена Лобб, доктор философии, доцент; Варадарадж Аравамудхан, доктор философии, MBA, MPhil, профессор; Гечіба Бадрі, д.э.н., профессор; Гозора Владимир, доктор философии, хабилитированный доктор, профессор, MBA; Горал Юстина, доктор философии, доцент; Джэвигал-Барош М., доктор философии, доцент; Рафаэль Иризарри, доктор наук, профессор; Искандар Мудра, доктор философии, SE, M.Si, Ak, CA, CSRS, CPA; Мискевич Радослав, доктор философии, доцент; Мохд Заини Абд Карим, доктор философии, профессор; Новак Дариуш, хабилитированный доктор, профессор; Сафван Аль Салим, доктор философии, профессор; Сипко Юрай, доктор философии, профессор, MBA; Натела Циклашвили, д.э.н., профессор.

Экономический вестник. Серия: финансы, учет, налогообложение :
научный специализированный журнал / редкол. : О. А. Шевчук (главн. ред.)
и др. – Ирпень : Университет государственной фискальной службы Украины,
2021. – Выпуск 8. – 178 с.

Издание вмещает научные статьи, посвященные актуальным проблемам экономики.

Научный журнал основан с целью опубликования результатов научных исследований по вопросам теории и практики финансов, бухгалтерского учета, налогообложения и других направлений экономической науки.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов, студентов и всех, кто интересуется научными исследованиями в сфере экономики.

Размещен на открытой информационной платформе OJS Университета государственной фискальной службы Украины.

Научным статьям, опубликованным в журнале, присваивается индекс DOI (Digital Object Identifier) – идентификатор цифрового объекта.

Журнал размещен в профильных международных наукометрических базах данных, репозиториях и поисковых системах: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), CiteFactor, J-Gate, EuroPub, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), НБУВ.

Редакция журнала ведет систематическую работу по включению научного издания в международные электронные библиотеки, каталоги и наукометрические базы данных с целью вхождения в мировое научное информационное пространство, повышения рейтинга журнала и индексов цитирования его авторов. Сейчас редколлегия проводит работу по вхождению журнала в Scopus и Web of Science.

Адрес редакции:
ул. Университетская, 31
г. Ирпень, Киевская обл., 08205, Украина
E-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Во время ссылки на материалы научного журнала «Экономический вестник. Серия: финансы, учет, налогообложение» нужно использовать транслитерируемое название «Ekonomicnyi Visnyk. Serii: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia» или «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation».

© Университет государственной фискальной
службы Украины, 2021

ECONOMIC HERALD

SERIES: FINANCE, ACCOUNTING, TAXATION

The Scientific Professional Journal

Issue 8

ISSN 2617-5932
UDC 330(05)

Founder, publisher and manufacturer: University of the State Fiscal Service of Ukraine
The scientific journal was founded in 2017. The journal is the successor of the journal Scientific Bulletin of the National University of State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)
Continued edition (released with the accumulation of material)
Language of publication: Ukrainian, Russian, English
The certificate of state registration of the print mass media: KB 22277-12177 P, 02.08.2016
Recommended for printing and Internet distribution by the decision of the Academic Council of University of the SFS of Ukraine (Protocol № 14, 23.11.2021)
The journal is licensed as academic, professional journal (category B) in all economic sciences (Decree of Ministry of Education and Science of Ukraine: № 1301, issued 15.10.2019)

Editorial Board: Oleg Shevchuk, Doctor of Economics, Professor (Editor-in-chief); Svitlana Onyshko, Doctor of Economics, Professor (deputy Ed.); Nataliia Matseliukh, Doctor of Economics, Professor (deputy Ed.); Nataliia Druzhynska, Ph.D. in Economics (resp. secr.); Olena Aleinikova, Doctor of Science in Public Administration, Professor; Volodymyr Andruschchenko, Doctor of Economics, Professor; Yanina Belinska, Doctor of Economics, Professor; Olena Bereslavskva, Doctor of Economics, Professor; Iryna Boiarko, Doctor of Economics, Associate Professor; Viktoriia Hurochkina, Doctor of Economics, Associate Professor; Nina Didenko, Doctor of Science in Public Administration, Professor; Klydia Dubych, Doctor of Science in Public Administration, Professor; Svitlana Diachenko, Doctor of Science in Public Administration; Vasyl Zalisko, Doctor of Economics, Professor; Valerij Ilin, Doctor of Economics, Professor; Lidiia Karpenko, Doctor of Economics, Professor; Evgen Kartashov, Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor; Yuliia Kovalenko, Doctor of Economics, Professor; Alla Kozhyna, Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor; Tetiana Koliada, Ph.D. in Economics, Associate Professor; Volodymyr Kraevsky, Doctor of Economics, Professor; Andrii Lisovyi, Doctor of Economics, Professor; Valentyna Martynenko, Doctor of Economics, Associate professor; Viktor Melnyk, Doctor of Economics, Professor; Anna Oleshko, Doctor of Economics, Professor; Volodymyr Osmiatchenko, Doctor of Economics, Professor; Yurii Pasichnyk, Doctor of Economics, Professor; Pavlo Pashko, Doctor of Economics, Professor; Serhiy Petrukha, Ph.D. in Economics, Associate Professor; Vitalii Pylypiv, Doctor of Economics, Professor; Serhii Rippa, Doctor of Economics, Professor; Nadiia Stezhko, Doctor of Economics, Professor; Olesia Suntsova, Doctor of Economics, Professor; Nataliia Tkachenko, Doctor of Economics, Professor; Nataliia Tkachova, Doctor of Science in Public Administration, Professor; Inna Khovrak, Doctor of Economics, Associate Professor; Kostiantyn Shvabii, Doctor of Economics, Professor; Amit Kumar, Ph.D., MBA (Finance), M. Com, Assistant Professor; Annelena Lobb, PhD, Associate Professor; Badri Gecbaia, Doctor of Economic, Professor; Varadaraj Aravamudhan, Ph.D, MBA, MPHIL, Professor; Gozora Vladimir, Dr.h.c. prof. mpx.h.c. prof. Ing. Ph.D., MBA; Goral Justyna, PhD, Assistant Professor; Dźwigol-Barosz Mariola, Ph.D., Associate Professor; Rafael Irizarry, DrC, Professor of statistics; Iskandar Muda, Ph.D, SE, M.Si, Ak, CA, CSRS, CPA; Miśkiewicz Radosław, Ph.D., Associate Professor; Mohd Zaini Abd Karim, PhD, Professor; Nowak Dariusz, Dr hab., Professor UEP; Safwan Al Salameh, Phd, Professor; Sipko Juraj, Prof. Ing., Ph.D., MBA; Tsiklashvili Natela, Doctor of Economics, Professor.

Economic herald. Series: finance, accounting, taxation : the Scientific Professional Journal / Editorial Board : O. A. Shevchuk (Editor-in-chief) and others. – Irpin : University of the State Fiscal Service of Ukraine, 2021. – Issue 8. – 178 p.

The publication contains scientific articles, devoted to actual problems of the economy.

The scientific journal was founded to publish the results of scientific research on the theory and practice of finance, accounting, taxation and other areas of economic science.

For researchers, lecturers, graduate students, students and everyone interested in research in the field of economics.

The scientific journal is located on the open information platform OJS of the University of the State Fiscal Service of Ukraine

DOI (digital object identifier) – the scientific articles are assigned digital object identifier.

The journal is published in international scientometric databases, repositories and search engines: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), CiteFactor, J-Gate, EuroPub, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Vernadsky National Library of Ukraine.

The editorial board conducts systematic work on integration of the scientific publications in international electronic libraries, catalogs and scientometric databases in order to enter the world scientific information space, increase the rating of the journal and the citation indices of its authors. The editorial board working on the inclusion of the scientific journal in Scopus and Web of Science.

Address of the editorial board:

31, Universitetskaya str., Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08205
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

During the reference to the materials of the scientific journal «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation» you need to use the transliterated title «Ekonomichnyi Visnyk. Serii: Finansy, Oblik, Opodatkuвання».

© University of the State Fiscal Service
of Ukraine, 2021

ЗМІСТ

Вітальне слово Г. Пліс.....	10
<u>Бедринець М. Д., Коренька І. В.</u> Особливості децентралізації в контексті світового досвіду: типи, моделі та форми.....	11
<u>Бойко Н. О., Богославень О. Г., Ілляшенко І. О., Шевчук О. В., Шмігельська С. А.</u> Анімаційна діяльність як ефективний фактор зростання рівня послуг та конкурентоспроможності підприємств гостинності Туреччини.....	19
<u>Борса В. В.</u> Вплив митного реєстру на зону безпеки інтелектуальної власності в сучасних умовах зовнішньоекономічної діяльності.....	30
<u>Брехов С. С.</u> Пріоритети вдосконалення діяльності державної податкової служби щодо оцінювання ризиків з питань трансфертного ціноутворення.....	40
<u>Грицун В. В.</u> Міжнародна фінансова допомога ЄС.....	52
<u>Гурочкіна В. В., Рєзнік С. В.</u> Формування системи інноваційного розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці.....	62
<u>Лисенька Н. М.</u> Систематизація теоретико-методологічних підходів використання непрямих методів контролю за доходами і витратами фізичних осіб.....	75
<u>Петик Л. О., Бундз Н. Б., Кравчук А. С.</u> Роль місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України.....	85
<u>Петруха Н. М., Гуденко О. Д., Мазур А. О., Мальцев М. А.</u> Державне стимулювання сталого розвитку природно-ресурсного та аграрного секторів національної економіки.....	95
<u>Піжук О. І.</u> Трансформація фіскальної політики України крізь призму теорії обмежень.....	106
<u>Хачатрян В. В., Менчинська О. М.</u> Сучасний стан та тенденції розвитку міжнародного ринку лізингових послуг.....	114
<u>Чернецька О. В., Чепень О. Г.</u> Особливості обліку розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності.....	126
<u>Шевчук О. А., Слюсар В. Ю.</u> Взаємодія внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю державних підприємств.....	135
<u>Шкурпат О. Г., Петруха С. В., Мельников О. В.</u> Перспективи державних підприємств в умовах модернізації системи управління державною власністю (на прикладі підприємств, віднесених до сфери управління Державної аудиторської служби України).....	144
<u>Яківченко А. М.</u> Інноваційний маркетинг у системі розвитку промислових підприємств.....	156
<u>Бедринець М. Д., Грушко Н. С.</u> Бюджетна децентралізація в Україні: результати, виклики і перспективи.....	164
<u>Шевчук О. А.</u> Науковий погляд на розвиток сільської економіки в умовах нової соціально-економічної реальності (рецензія на монографію).....	176

СОДЕРЖАНИЕ

Поздравительное слово Г. Плис.....	10
<u>Бедринец М. Д., Корецкая И. В.</u> Особенности децентрализации в контексте мирового опыта: типы, модели и формы.....	11
<u>Бойко Н. А., Богославец О. Г., Ильяшенко И. О., Шевчук О. В., Шмигельская Е. А.</u> Анимационная деятельность как эффективный фактор роста уровня услуг и конкурентоспособности предприятий гостеприимства Турции.....	19
<u>Борса В. В.</u> Влияние таможенного реестра на меры содействия защите прав интеллектуальной собственности при осуществлении внешнеэкономической деятельности.....	30
<u>Брехов С. С.</u> Приоритеты совершенствования деятельности государственной налоговой службы по оценке рисков в области трансфертного ценообразования.....	40
<u>Грышун В. В.</u> Международная финансовая помощь ЕС.....	52
<u>Гурочкина В. В., Резник С. В.</u> Формирование системы инновационного развития промышленных предприятий в эмерджентной экономике.....	62
<u>Лисецкая Н. Н.</u> Систематизация концептуальных подходов использования косвенных методов контроля за доходами и расходами физических лиц.....	75
<u>Петик Л. О., Бундз Н. Б., Кравчук А. С.</u> Роль местных налогов и сборов в доходах местных бюджетов Украины.....	85
<u>Петруха Н. Н., Гуденко А. Д., Мазур А. А., Мальцев М. А.</u> Государственное стимулирование устойчивого развития природно-ресурсного и аграрного секторов национальной экономики.....	95
<u>Пижук О. И.</u> Трансформация фискальной политики Украины сквозь призму теории ограничений.....	106
<u>Хачатрян В. В., Менчинская Е. Н.</u> Современное состояние и тенденции развития международного рынка лизинговых услуг.....	114
<u>Чернецкая О. В., Чепец О. Г.</u> Особенности учета расчетов по выплатам пособий по временной нетрудоспособности.....	126
<u>Шевчук О. А., Слюсар В. Ю.</u> Взаимодействие внутреннего и внешнего финансового контроля государственных предприятий.....	135
<u>Шкурюпат А. Г., Петруха С. В., Мельников А. В.</u> Перспективы государственных предприятий в условиях модернизации системы управления государственной собственностью (на примере предприятий, отнесенных к сфере управления Государственной аудиторской службы Украины).....	144
<u>Яківченко А. Н.</u> Инновационный маркетинг в системе развития промышленных предприятий.....	156
<u>Бедринец М. Д., Грушко Н. С.</u> Бюджетная децентрализация в Украине: результаты, вызовы и перспективы.....	164
<u>Шевчук О. А.</u> Научный взгляд на развитие сельской экономики в условиях новой социально-экономической реальности (рецензия на монографию).....	176

CONTENTS

Greetings H. Plis	10
Bedrynets M. D., Koretska I. V. Peculiarities of the Decentralization in the Context of World Experience: Types, Models and Shapes.....	11
Boiko N. O., Bogoslavets O. H., Ilyashenko I. O., Shevchuk O. V., Shmihelska Ye. A. Animation Activity as an Effective Factor in the Growth of Services and Competitiveness of Hospitality Enterprises in Turkey.....	19
Borsa V. V. Influence of the Customs Register on Measures to Promote the Protection of Intellectual Property Rights in the Implementation of Foreign Economic Activities.....	30
Brekhov S. S. Priorities for Improving the Activities of the State Tax Service to Assessing the Risks of Transfer Pricing.....	40
Hrytsun V. V. EU International Financial Assistance.....	52
Hurochkina V. V., Rieznik S. V. Creation of Innovative Development System for Industrial Enterprises in the Emergent Economy.....	62
Lysetska N. M. Systematization of the Conceptual Approaches to the Use of I ndirect Methods of Control Over Income and Expenses of Individuals.....	75
Petyk L. O., Bundz N. B., Kravchuk A. S. The Role of Local Taxes and Fees in the Revenues of Local Budgets of Ukraine.....	85
Petrukha N. M., Hudenko O. D., Mazur A. O., Maltsev M. A. State Promotion of Sustainable Development of Natural Resource and Agrarian Sectors of the National Economy.....	95
Pizhuk O. I. Transformation of Ukraine's Fiscal Policy Through the Prism of Limitation Theory.....	106
Khachatryan V. V., Menchynska O. M. Current State and Trends of the International Leasing Services Market.....	114
Chernetskaya O. V., Chepets O. G. Accounting Features for Payments of Temporary Disability Benefits.....	126
Shevchuk O. A., Sliusar V. Yu. Cooperation Between the Internal and External Financial Control of State Enterprises.....	135
Shkuropat O. G., Petrukha S. V., Melnykov O. V. Prospects of Public Enterprises in the Conditions of Modernization of the State Ownership Management System (on the Example of Enterprises Related to the Field of Management of the State Audit Service of Ukraine).....	144
Yakivchenko A. M. Innovative Marketing in the System of Industrial Enterprises Development.....	156
Bedrynets M. D., Hrushko N. S. Budget Decentralization in Ukraine: Results, Challenges and Prospects.....	164
Shevchuk O. A. Scientific View on the Rural Economy Development in the Conditions of New Socio-Economic Reality (review of the monograph).....	176

Шановні друзі!

Щиро вітаємо викладачів, науковців, студентів, співробітників Університету державної фіскальної служби України зі знаменною подією – 100-річчям від дня заснування навчального закладу.

За часи свого існування університет став одним із провідних закладів вищої освіти України, визнаним науково-освітнім центром. Його вікова історія – це гордість країни, невичерпне джерело мудрості і освіченості десятків тисяч випускників, серед яких державні діячі, видатні вчені, керівники міністерств і відомств, підприємств, організацій та установ. Професійний колектив протягом десятиліть зберігає унікальний науковий потенціал і багаторічні традиції,

самовідданою працею примножує славу історію закладу. Упроваджуючи сучасні світові стандарти у сфері освіти, викладачі продовжують закладати надійний фундамент знань для забезпечення висококваліфікованими фахівцями різні галузі економіки. Університетом пройдено плідний шлях розвитку й утвердження авторитету, і нині він є потужним інноваційним та багатопрофільним осередком вищої освіти, науки культури в Україні. Переконаний, що попереду в Університеті державної фіскальної служби України ще багато нових досягнень і перспективне майбутнє.

З нагоди 100-річчя навчального закладу прийміть найщиріші вітання та побажання нових перемог, творчої наснаги та всіляких гараздів! Нехай вагомий досвід і професіоналізм, величезний творчий та інтелектуальний потенціал у справі підготовки фахівців та виховання молоді і надалі сприятимуть розвитку національної освіти і науки та зміцненню нашої держави. Бажаю всім працівникам, здобувачам вищої освіти та ветеранам закладу міцного здоров'я, довголіття, особистого щастя, злагоди і добробуту!

З повагою

голова Державної аудиторської служби України

Геннадій ПЛІС

УДК 351

JEL H76

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.11-18

М. Д. Бедринець,
канд. екон. наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів
імені Л. Л. Тарангул
e-mail: mira_may@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-0393-663;
І. В. Корецька,
здобувач вищої освіти,
Університет ДФС України
e-mail: koretska241@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-1238-6321

ОСОБЛИВОСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ: ТИПИ, МОДЕЛІ ТА ФОРМИ

У статті розглянуто особливості процесу децентралізації в контексті світового досвіду. Розглянуто методи впровадження децентралізації в зарубіжних країнах. Проаналізовано типи бюджетного унітаризму. Охарактеризовано основні моделі місцевого самоврядування країн Європейського Союзу. Досліджено та описано такі форми децентралізації: адміністративна, політична, ринкова та фінансова. Розглянуто рейтинг найбільш децентралізованих країн світу, який декілька років поспіль очолює Данія.

Визначено, що вагомий вплив на вітчизняний процес децентралізації мають такі чинники, як економічний розвиток, державне управління, культурна приналежність регіонів та менталітет населення. У результаті дослідження автори дійшли висновку про те, що використання світового досвіду децентралізації можливе лише після його адаптації до вітчизняних реалій.

Ключові слова: децентралізації, місцеве самоврядування, органи місцевого самоврядування, фінансова незалежність, інструменти фінансової децентралізації.

М. Д. Бедринець, И. В. Корецкая. Особенности децентрализации в контексте мирового опыта: типы, модели и формы

В статье рассмотрены особенности процесса децентрализации в контексте мирового опыта. Рассмотрены методы внедрения децентрализации в зарубежных странах. Проанализированы типы бюджетного унитаризма. Охарактеризованы основные модели местного самоуправления стран Европейского Союза. Исследованы и описаны следующие формы децентрализации: административная, политическая, рыночная и финансовая. Рассмотрен рейтинг наиболее децентрализованных стран мира, который несколько лет возглавляет Дания.

Определено, что большое влияние на отечественный процесс децентрализации оказывают такие факторы, как экономическое развитие, государственное управление, культурная принадлежность регионов и менталитет населения. В результате исследования авторы пришли к выводу о том, что использование мирового опыта децентрализации возможно только после его адаптации к отечественным реалиям, а на это требуется много времени.

Ключевые слова: децентрализация, местное самоуправление, органы местного самоуправления, финансовая независимость, инструменты финансовой децентрализации.

Метою статті є дослідження особливостей децентралізації на основі міжнародного досвіду та визначення ефективних методів впровадження та реалізації цього процесу, а також характеристика моделей місцевого самоврядування країн Європейського Союзу.

Постановка проблеми. З початку отримання незалежності наша країна постійно перебуває в пошуках оптимальної моделі управління, адже умовою сталого розвитку та функціонування держави є рівнозначне забезпечення національних та регіональних інтересів. Децентралізаційна реформа в Україні розпочалася порівняно нещодавно, однак її вплив уже встиг охопити сфери економічних та соціальних відносин. Доказом цього є успішна реалізація та функціонування освітньої, медичної, бюджетної та фінансової децентралізацій.

Необхідно розуміти, що під час використання методів та принципів децентралізації, які були успішно впроваджені в західних країнах, важливо здійснювати їх адаптацію до вітчизняних реалій. Беручи до уваги євроінтеграційний вектор розвитку та притаманну для більшості районів нашої країни диспропорцію економічного розвитку, постає потреба у дослідженні та використанні досвіду у створенні ефективної моделі територіального устрою та в покращенні процесу реформування державних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей децентралізаційного процесу, типи, моделі та форми впровадження ніколи не втратять своєї актуальності, тому завжди будуть досліджуватися вітчизняними науковцями. Вагомий внесок у дослідженні проблематики реалізації зарубіжного досвіду, зробили такі вчені та науковці, як: М. Д. Бедринець, О. В. Онищенко, І. Я. Чугунов, І. В. Хребтій, Є. Ю. Кузькін, Т. В. Палійчук, М. О. Беспалов, Д. В. Ковриженко, І. В. Мізіна, І. Луніна та інші. Зважаючи на постійний розвиток України та тривале реформування у сфері державного управління, процес децентралізації вимагає подальших наукових досліджень.

Під час дослідження були використані такі методи дослідження: аналіз, пояснення, індукція, дедукція, систематизація та узагальнення розглянутих та напрацьованих матеріалів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні питання децентралізації не є чимось новим та неосяжним, адже процес передачі прав та фінансових ресурсів від центральної влади до органів місцевого самоврядування реалізується через запровадження політичної, фінансової та адміністративної децентралізації. Забезпечення виконання покладених завдань та зобов'язань на центральну та місцеву влади можливе лише за умови закріплення необхідних ресурсів, а це зі свого боку вимагає належних інструментів нормативного регулювання. Отже, варто зазначити, що в Україні на законодавчому рівні вже закріплено та вдосконалено механізм перерозподілу ресурсів, які забезпечують фінансову самодостатність органів на місцях.

У процесі децентралізації вагоме значення займає адміністративно-територіальний устрій країни та налагоджена співпраця органів центральної влади з місцевою. Багаторівневі зв'язки між владою різних рівнів найкраще прослідковуються у процесі досягнення самостійності місцевої влади; у поділі державних функцій між центральною та місцевою владами, а також у розмежуванні прав розподілу доходів і видатків та інших сфер впливу.

Незважаючи на ефективність впровадження децентралізації, негативним проявом є неспроможність багатьох регіонів країни швидко відреагувати на цей процес. Наразі в Україні не скрізь місцева влада може нести відповідальність за підтримання необхідного рівня достатку своєї громади. Велика кількість територіальних громад перебуває у процесі створення та вдосконалення децентралізаційного механізму.

Фінансова децентралізація у країнах Європи проявляється в тому, що в них можна виокремити основні типи бюджетного унітаризму, що відрізняються ступенем фінансової автономії місцевих органів влади: північноєвропейський (скандинавський) та південноєвропейський [10].

Необхідно звернути увагу на те що, в північноєвропейській та південноєвропейській системах велике значення має процес та джерела наповнення бюджету. Тому і не дивно, що принципи бюджетного унітаризму переважають в унітарних державах. На таких принципах побудовані міжбюджетні відносини в таких європейських країнах, як Іспанія, Польща, Болгарія, Данія, Швеція, Франція.

Варто зазначити, що головним суб'єктом бюджетних відносин в унітарних країнах є органи центральної та місцевої влади. Отже, центральна влада має змогу реалізовувати політику щодо забезпечення населення необхідними послугами, а також здійснює фінансове вирівнювання всіх регіонів.

Наступним методом реалізації децентралізації є бюджетний федералізм, в основі якого закладені міжбюджетні відносини. Мається на увазі, що на законодавчому рівні встановлені права та обов'язки федерацій та її суб'єктів, а також обумовлені правила їх взаємодії на всіх стадіях бюджетного процесу. Перевагою є те, що всі рівні бюджетної системи є окремими та в змозі самостійно виконати закріплені за ними бюджетні повноваження. В основі бюджетного федералізму закладене чітке розмежування повноважень між федерацією та її суб'єктами, адже саме він визначає, за якою моделлю будуть взаємодіяти органи центральної влади з місцевою та на основі цього в змозі виразити економічний аспект міжбюджетних відносин.

Гарантією ефективної роботи місцевого самоврядування є фіксація їх прав, повноважень та зобов'язань у Конституції та законах. Одночасно із цим у західних країнах запроваджувалося спеціальне законодавство, яке прямо та опосередковано контролює децентралізаційні процеси.

Децентралізація – це не нове явище, тому процес трансформування постійно триває. Децентралізація набуває нових форм та особливостей залежно від таких факторів, як історія країни, рівень економічного розвитку, культурна приналежність, підхід до державного управління, менталітет населення тощо. Зі свого боку ці та інші особливості розвитку країн сприяли появі різних моделей організації місцевого самоврядування, специфічними ознаками яких є форми і типи взаємовідносин органів місцевої влади із органами державної влади [8].

На основі історичного досвіду країни можна розділити на три основні моделі місцевого самоврядування. За допомогою наукової праці Є. Ю. Кузькіна, Я. В. Котляревського,

О. В. Шишко [7] нами було схематично відображені моделі місцевого самоврядування на рисунку 1.

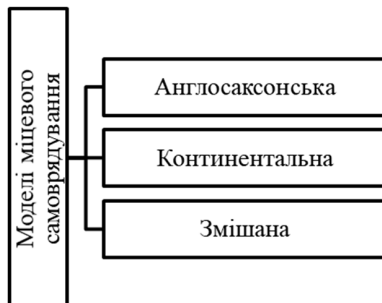

Рис. 1. Моделі місцевого самоврядування європейських країн

Джерело: складено автором на основі [7].

Англосаксонська модель характеризується високим рівнем автономії місцевого самоврядування, при якій існує сильний контроль громадськості та з відсутністю на місцях представників державної влади. Модель діє у таких країнах, як Канада, США, Велика Британія та Австралія.

Пряме поєднання державного управління та місцевого самоврядування з обмеженою автономією самоврядування, а також створення спеціальних органів державного управління, які здійснюють контроль за діяльністю органів на місцях, притаманне для континентальної моделі. Континентальна модель функціонує в Болгарії, Польщі, Франції та Бельгії.

Для Австрії та Німеччини характерною є змішана модель, яка поєднує в собі особливості англосаксонської та континентальної моделей. За цією моделлю на певних ланках місцевої влади виборний орган може бути представлений державною адміністрацією, а також може бути ланкою муніципального рівня.

Розглянувши основні типи та моделі місцевого самоврядування зарубіжних країн, постає потреба у ґрунтовному аналізі її форм. У міжнародній практиці виділяють адміністративну, політичну, ринкову та фінансову децентралізації.

Особливість адміністративної децентралізації підкреслюється через перерозподіл повноважень, функцій, відповідальності та фінансових ресурсів між різними рівнями влади. У разі адміністративної децентралізації інструментарієм виступає делегування як процес передачі відповідальності за прийняття рішень і адміністрування державних функцій місцевим органам влади, а також передача повноважень центральних органів влади для прийняття рішень та управління одиницями місцевого самоврядування [7].

Наступною формою децентралізації є політична, яка полягає у наданні владних повноважень у прийнятті рішень громадянам на місцях та/або обраним громадами представникам. Інструментарій політичної форми децентралізації – законодавчі реформи у сфері децентралізації для забезпечення формування місцевих політичних одиниць та об'єднання громадськості [7].

Основною рисою ринкової або економічної децентралізації є формування ринкового середовища. Інструментами економічної децентралізації виступає партнерство та

приватизація через залучення органів місцевого самоврядування та бізнесу до фінансування екологічних та соціальних проєктів [7]. Так реалізується державно-приватне партнерство, коли всі із учасників зацікавлені в ефективній співпраці на вигідних умовах.

Останньою та найбільшою формою децентралізації є фінансова, яка поєднує в собі податкову та бюджетну децентралізацію. Фінансова децентралізація передбачає підтримання необхідного рівня дохідної бази місцевого бюджету для вирішення покладених на місцеві органи влади соціальних проблем та виконання поставлених функцій та завдань [7]. Необхідно перерахувати такі інструменти фінансової децентралізації:

- міжбюджетні трансферти, які надаються місцевим органам влади центральним урядом безповоротно;
- спільне фінансування або виробництво через залучення громадськості до розвитку місцевої інфраструктури за допомогою грошових або трудових внесків;
- муніципальні запозичення та мобілізація національних або місцевих державних ресурсів через кредитні гарантії;
- збільшення місцевих доходів через місцеві податки або через місцеві платежі.

Необхідно зазначити, що всі форми децентралізації є взаємопов'язаними та не можуть існувати самостійно. Без фінансової не може ефективно існувати адміністративна децентралізація, адже без закріплення за місцевими бюджетами певних доходів абсолютно неможливе виконання функцій, які делеговані від центральної влади на місцеву.

Світові тенденції децентралізації здебільшого пов'язані зі створенням конкурентного середовища між утвореними об'єднаними територіальними одиницями. У світовій практиці на основі принципу фінансової автономії місцевих бюджетів виділяють держави з трирівневою системою: високий; середній; низький. Країнами з високим рівнем фінансової децентралізації є Данія, Фінляндія, Швеція, Канада. Середній рівень характерний для Польщі, Великої Британії, Франції, Чехії. Низький рівень фінансової децентралізації простежується в Угорщині, Болгарії та Греції [9].

За рейтингом Міжнародного банку реконструкції та розвитку [9], Данія – найбільш децентралізована країна у світі. У XIX столітті законодавством Данії було визначено основні засади децентралізації. З того часу було досягнуто значних результатів у розподілі повноважень між органами державної та місцевої влади, а також в адміністративно-територіальному поділі країни.

Варто зазначити, що в «Данії муніципалітети мають право встановлювати муніципальний прибутковий податок, який становить близько 85 % від їх податкових надходжень. Муніципалітетам надаються трансферти від датського уряду у вигляді грантів та компенсації для певних витрат)» [5].

Сенс децентралізації полягає в тому, що регіональні та місцеві органи влади мають можливість самостійно приймати рішення з фінансових питань і питань з управління територією [1]. Фундаментальною основою фінансової децентралізації є наявність налагодженого та ефективного механізму оподаткування як на місцевому, так і на регіональному рівнях. Постійні доходи забезпечують стійку фінансову базу для проведення ефективної бюджетно-податкової політики органів місцевого самоврядування. Отримавши та підтримуючи самостійність у бюджетно-податковій політиці, це дозволить органам місцевої влади контролювати обсяг та якість наданих суспільних послуг відповідно до потреб своєї громади. Здійснення фінансування витрат за рахунок власних неподаткових і податкових надходжень свідчить про підвищення

рівня прозорості витрачання коштів місцевого бюджету [7]. Отже, за активної участі громади можна проаналізувати не лише результативність розподілу місцевого бюджету, а й оцінити ефективність роботи в цілому.

Необхідно підсумувати, що в унітарних країнах розподіл функцій між ланками бюджетної системи значно слабший, ніж у федераціях. Залежно від розмірів адміністративно-територіального поділу країни, її політичних, історичних і національно-культурних традицій принципи розподілу функцій між рівнями державного управління й ланками бюджетної системи різняться.

Висновки. З вищевикладеного матеріалу необхідно зробити висновок про те, що проблемність аналізу світового досвіду децентралізації полягає в тому, що цей процес є складним та багатограним, а процес вдосконалення потребує багато часу. На сьогодні багато розвинених країн досягли високого успіху у проведенні децентралізації у напрямі підвищення автономності прийняття рішень органами місцевої влади щодо адміністрування податків, видатків, забезпечення прозорості та стабільності цих процесів. Варто зазначити, що постійний та об'єктивний аналіз досвіду зарубіжних країн відкриває нові можливості для бюджетної децентралізації в Україні, а також демонструє нові шляхи в наповненні бюджетів громад. Отже, завданнями у подальших дослідженнях цього напрямку є оцінка правового регулювання цього процесу в Україні порівняно з розвиненими країнами світу, а також аналіз впливу такої реформи на подальший розвиток місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедринець М. Д. Бюджетна децентралізація як необхідна умова регіонального розвитку / М. Д. Бедринець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: науковий журнал. Серія «Економіка». – 2018. – № 9(37). – 2018. – С. 98–103.
2. Беспалов М. О. Особливості фінансової децентралізації в контексті світового досвіду / М. О. Беспалов // Економіка та держава. – 2020. – № 11. – С. 112–115.
3. Звіт про розподіл повноважень стосовно соціальних послуг між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування у країнах Європи (м. Страсбург, 24 серпня 2016 року). – 2016. – С. 34.
4. Кузькін Є. Ю. Зарубіжний досвід фіскальної децентралізації: проблеми та шляхи їх розв'язання. / Є. Ю. Кузькін, Я. В. Котляревський, О. В. Шишко // Фінанси України. – 2015. – № 12. – С. 63–72.
5. Мізіна І. В. Міжнародний досвід фінансової децентралізації: теоретико-правовий аспект / І. В. Мізіна // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2021. – № 2. – С. 45–50.
6. Офіційний сайт Міжнародного банку реконструкції та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/who-we-are/ibrd>
7. Палійчук Т. В. Механізми підвищення рівня податкової децентралізації / Т. В. Палійчук // Академічний огляд. – 2017. – № 1(46). – С. 35–43.
8. Хребтій І. В. Зарубіжний довід децентралізації на місцевому і регіональному рівнях / І. В. Хребтій // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 6. – С. 138–141.
9. Чебаненко О. Взаємодія громадянського суспільства та влади на місцевому рівні / О. Чебаненко, Д. Ковриженко // Часопис Парламент. – 2008. – № 2. – С. 26–40.

10. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І. Я. Чугунов; Міністерство фінансів України; Науково-дослідний фінансовий інститут. – К.: НІОС, 2003. – С. 488.

REFERENCES

1. Bedrynets, M. D. (2018). Byudzhetna detsentralizatsiya yak neobkhdna umova rehional'noho rozvytku [Budget decentralization as a necessary condition for regional development] / M. D. Bedrynets // Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya «Ekonomika»: naukovyy zhurnal, (9(37)), 98–103.
2. Bepalov, M. O. (2020). Osoblyvosti finansovoyi detsentralizatsiyi v konteksti svitovoho dosvidu [Features of financial decentralization in the context of world experience] / M. O. Bepalov // Ekonomika ta derzhava, (11), 112–115.
3. Zvit pro rozpodil povnovazhen stosovno sotsial'nykh posluh mizh tsentral'nymy orhanamy vldy ta orhanamy mistsevoho samovryaduvannya u krayinakh Yevropy (m. Strasburh) [Report on the division of responsibilities for social services between central and local governments in European countries] (2016).
4. Kuzkin, E. Y. (2015). Zarubizhnyy dosvid fiskalnoyi detsentralizatsiyi: problemy ta shlyakhy yikh rozvyazannya [Foreign experience of fiscal decentralization: problems and ways to solve them] / E. Y. Kuzkin, Y. V. Kotlyarevskyy, O. V. Shyshko // Finansy Ukrayiny, (12), 63–72.
5. Mizina, I. V. (2021). Mizhnarodnyy dosvid finansovoyi detsentralizatsiyi: teoretyko-pravovyy [International experience of financial decentralization: theoretical and legal aspect]. Aktualni problemy vitchyznyanoi yurysprudentsiyi, (2), 45–50.
6. Ofitsiynyy sayt Mizhnarodnoho banku Rekonstruktsiyi ta Rozvytku [Official site of the International Bank for Reconstruction and Development]. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/who-we-are/ibrd>
7. Paliychuk, T. V. (2017). Mekhanizmy pidvyshchennya rivnya podatkovoyi detsentralizatsiyi [Mechanisms for increasing the level of tax decentralization] / T. V. Paliychuk // Akademichnyy ohlyad, (1(46)), 35–43.
8. Khrebtii, I. V. (2019). Zarubizhnyy dovid detsentralizatsiyi na mistsevomu i rehionalnomu rivnyakh [Foreign proof of decentralization at the local and regional levels] / I. V. Khrebtii // Investytsiyi: praktyka ta dosvid, (6), 138–141.
9. Chebanenko, O. (2008). Vzayemodiya hromadyanskoho suspilstva ta vldy na mistsevomurivni [Interaction of civil society and government at the local level] / O. Chebanenko, D. Kovryzhenko // Chasopys Parlament, (2), 26–40.
10. Chuhunov, I. Y. (2003). Byudzhetnyy mekhanizm rehulyuvannya ekonomichnoho rozvytku [Budgetary mechanism for regulating economic development] / I. Y. Chuhunov. Kyiv: NIOS.

Myroslava D. Bedrynets, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Ukraine

Iryna V. Koretska, University of the State Tax Service of Ukraine, Ukraine

Peculiarities of the Decentralization in the Context of World Experience: Types, Models and Shapes

The article is devoted to the study of the peculiarities of the decentralization process on the basis of international experience. Today, a common feature of developing countries is the implementation of decentralization reform, the essence of which is the delegation of power from the central authorities to the bodies of the united territorial community. The distribution of powers is universal, but different in each country. Since the beginning of independence, our country is constantly in search of an optimal model of governance, because the condition for sustainable development and functioning of the state is the equivalent provision of national and regional interests. Decentralization reform in Ukraine has started relatively recently, but its impact has already reached the spheres of economic and social relations.

The main purpose of the article is to determine the features of the decentralization process based on international experience.

The following research methods were used during the study: analysis, systematization, explanation, generalization, induction, deduction, scientific abstraction.

The article considers the peculiarities of the decentralization process in the context of world experience. Methods of decentralization implementation in foreign countries are considered. Types of budget unitarism are analyzed. The following forms of decentralization are studied and described: administrative, political, market and fiscal. The rating of the most decentralized countries in the world, which is headed by Denmark for several years in a row, is considered.

In the article we have determined that such factors as economic development, public administration, cultural affiliation of regions and mentality of the population have a significant impact on the domestic decentralization process. As a result of the study, the authors came to the conclusion that the use of the world experience of decentralization is possible only after its adaptation to domestic realities, and this takes a long time.

Keywords: decentralization, local government, financial independence, instruments of financial decentralization.

Стаття надійшла до редколегії 2 листопада 2021 року

УДК 379.81

JEL L83

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.19-29

Н. О. Бойко,*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
регіоналістики і туризму**e-mail: natali_b2808@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-2636-0533;****О. Г. Богославець,***канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри регіоналістики і туризму**e-mail: bogoslavets.oks@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-3975-2563;****І. О. Ілляшенко,***канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри регіоналістики і туризму**e-mail: inna.illyashenko@gmail.com***ORCID ID 0000-0001-7849-9890;****О. В. Шевчук,***канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри регіоналістики і туризму**e-mail: shevoksana555@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-0937-4714;****Є. А. Шмігельська,***старший викладач кафедри
регіоналістики і туризму,**ДВНЗ «Київський національний
економічний університет**імені Вадима Гетьмана»,**м. Київ, Україна**e-mail: jen_1302@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-8356-9563**

АНІМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ФАКТОР ЗРОСТАННЯ РІВНЯ ПОСЛУГ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГОСТИННОСТІ ТУРЕЧЧИНИ

У статті досліджено вплив анімаційних послуг на підвищення ефективності господарювання підприємств індустрії гостинності Туреччини. Визначено особливу роль анімації у процесі надання туристських послуг, проаналізовано значення анімації в діяльності готелів. Здійснено оцінку концепції готельної анімації на прикладі мережі

готелів Delphin Hotels & Resorts у Туреччині та обґрунтовано залежність ефективності фінансового результату діяльності підприємства гостинності від застосування готельної анімації.

Ключові слова: *дозвілля, анімація, основні тренди туристичного ринку світу, структура попиту на види анімаційних послуг, оцінка рівня задоволеності гостей, економічна ефективність від діяльності програми анімаційної служби.*

Н. А. Бойко, О. Г. Богославец, И. О. Ильяшенко, О. В. Шевчук, Е. А. Шмигельская.
Анимационная деятельность как эффективный фактор роста уровня услуг и конкурентоспособности предприятий гостеприимства Турции

В статье исследовано влияние анимационных услуг на повышение эффективности ведения хозяйства предприятий индустрии гостеприимства Турции. Определена особая роль анимации в процессе предоставления туристских услуг, проанализированы значения анимации в деятельности гостиниц. Осуществлена оценка концепции гостиничной анимации на примере сети отелей Delphin Hotels & Resorts в Турции и обоснована зависимость эффективности финансового результата деятельности гостеприимства от применения гостиничной анимации.

Ключевые слова: *досуг, анимация, основные тренды туристического рынка мира, структура спроса на виды анимационных услуг, оценка уровня удовлетворенности гостей, экономическая эффективность от деятельности программы анимационной службы.*

Мета статті полягає у дослідженні особливостей анімаційної діяльності, визначенні її характерних рис та впливу застосування анімаційних послуг на підвищення ефективності господарювання мережі готелів Delphin Hotels & Resorts.

Постановка проблеми. За даними Всесвітньої туристської організації (UNWTO), 2019 року сформовані такі основні тренди туристичного ринку світу:

- зростання кількості бронювань онлайн;
- демонстрація перед продажем, завдяки можливості онлайн;
- активна модернізація транспортної інфраструктури;
- попит на тури із «справжніми активностями»;
- попит на внутрішній туризм всією родиною;
- попит на тури, що поєднують оздоровлення та спорт або активний відпочинок;
- попит на тури «без нічого» [1].

Динамічний темп життя сучасного споживача дещо скоротив наявність вільного часу, з одного боку, та зменшив рівень платоспроможності попиту – з іншого. У результаті формується потреба таких напрямів відпочинку, які дозволяють задовольнити потреби клієнтів з різним рівнем бюджету. Ефективність надання туристської послуги безпосередньо залежить від її суб'єктивної оцінки, потреби в індивідуалізації підходів до потреб окремого споживача. Зазначене обумовлює важливість організації дозвілля саме шляхом впровадження анімаційних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Туристичний анімаційний сервіс як тренд сучасності найбільш розвинений у курортних зонах, де він сприяє якості відпочинку та підвищенню атрактивності туристичних подорожей. У курортних зонах світу існує чітке усвідомлення того, що особлива роль належить організації дозвілля відпочиваючих: ігровим заходам, активним змаганням, різним шоу і святкам тощо. Поглибленню і

розширенню соціально-культурного значення анімаційної діяльності присвячені праці сучасних вчених М. Маренгула, Т. Валленіус, Е. Сантос, М. Фот, К. Овесни. Значний внесок у вивчення можливостей анімації здійснили такі науковці, як А. Андрєєва, Л. Волик, М. Гавриленко, Т. Дедуріна, В. Іщук, Т. Лесіна, Є. Мамбеков, М. Моїсєєва, М. Нікітський, І. Петрова, М. Петрова, О. Ремізова, Л. Сайкіна, С. Сергієнко, Л. Тарасов, Є. Хриков, О. Чернищенко, І. Шульга, М. Ярошенк. Організаційним аспектам анімаційних послуг у туризмі присвячено праці С. І. Байлик [2; 5].

Варто зауважити, що у сфері надання туристських послуг домінуюча роль належить туристу, який шляхом особистих витрат визначає привабливість продукту і впливає на фінансовий результат діяльності підприємств гостинності. Відповідно до наукових досліджень підвищення лояльності покупців до підприємства гостинності на 5 % може збільшити прибуток на 50–75 % [2, с. 15–16].

Одним з основних сучасних засобів впливу на рішення споживача придбати тур у певний готель є надання анімаційних послуг, які пропонують індивідуальний підхід до задоволення потреб гостей з різними вимогами щодо відпочинку. Проте не достатньо уваги у науковій літературі приділено факторам зростання рівня послуг та конкурентоспроможності підприємств гостинності, зокрема ефективності розширення анімаційних послуг та оцінці економічних вигод від таких послуг для підприємств гостинності Туреччини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток світової індустрії розваг бере початок понад півстоліття тому, і результатом його стала розвинена система організації дозвілля. Лідерами цього напрямку є США, Канада, країни Західної Європи (Німеччина, Франція, Данія, Бельгія, Нідерланди, Фінляндія), Єгипет, Туреччина.

Так, у Туреччині здійснює свою діяльність мережа готелів Delphin Hotels & Resorts, яка, за результатами опитувань, неодноразово проведених серед клієнтів найбільших у світі туристичних агентств, вже більше п'яти років поспіль є у рейтингах «Кращі 100 готелів світу» [3].

Мережа готелів Delphin Hotels & Resorts створена у 1998 р. Історія діяльності бере початок від першого готелю в с. Окурджалар в районі Аланія, Туреччина. Нині її центральний офіс розташований у Стамбулі.

Готелі мережі працюють як інтегрована мережа, а це означає, що готелі надають уніфіковані послуги, управляються за контрактом. Усі готелі мережі Delphin мають ідентичну назву, торговельний знак і рівень надання послуг, працюють за системою all inclusive та надають бездоганне обслуговування і комфорт на максимальному рівні, незважаючи на місцезнаходження готелю.

Доцільно зазначити, що Всесвітня система бронювання Booking.Com констатує: 98 % гостей, що відпочивають у мережі Delphin., задоволені відпочинком [4].

Позитивна характеристика готелю відвідувачів стала можливою внаслідок злагодженої організації діяльності. Мережею керує вже третє покоління сімейної династії, що вказує на певні відпрацьовані традиції в управлінні.

Послуги, що надаються мережею готелів Delphin, варто розподілити на три рівні:

- 1) окремі послуги і групи послуг (послуги покоївок, порт'є, кухні та ін.);
- 2) продукт-«готель» як комплекс послуг кожного окремого готелю;
- 3) розширений продукт, який доповнюють додаткові послуги (замовлення квитків, екскурсії та ін.) [5, с. 52].

Наразі мережа Delphin Hotels & Resorts об'єднує такі готелі Туреччини, загальною кількістю понад 10 тис. ліжок-місць:

- «Delphin BE Grand Resort Hotel»;
- «Delphin Palace Hotel»;
- «Delphin Botanik Platinum Hotel»;
- «Delphin Deluxe Resort Hotel»;
- «Delphin Diva Premiere Hotel»;
- «Delphin Imperial Hotel» [6].

Частка кожного готелю в загальній структурі мережі Delphin наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз готелів мережі Delphin: номерний фонд та частка готелю у структурі, %

Готель	Номерний фонд	
	К-сть номерів	Частка, %
Delphin BE Grand Resort Hotel	853	23,56
Delphin Palace Hotel	557	15,38
Delphin Botanik Platinum Hotel	447	12,34
Delphin Deluxe Resort Hotel	495	13,67
Delphin Diva Premiere Hotel	481	13,28
Delphin Imperial Hotel	789	21,78
УСЬОГО:	3 622	100,00

Джерело: сформовано авторами на основі [6].

Відповідно до зазначених у таблиці даних найбільшу частку в структурі становлять Delphin BE Grand Resort Hotel та Delphin Imperial Hotel – 23,56 і 21,28 %, відповідно, інші готелі мережі мають орієнтовно однакові частки – близько 12 % кожний (рис. 1):

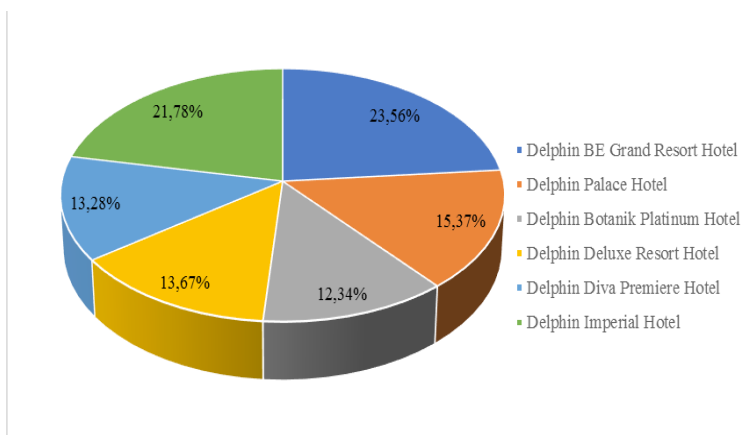

Рис. 1. Структура готельної мережі Delphin Hotels & Resorts за номерним фондом, %

Джерело: сформовано авторами.

За офіційною інформацією мережі Delphin Hotels & Resorts, готелі Delphin BE Grand Resort Hotel та Delphin Imperial Hotel найбільші і за площею розміщення.

Мережа Delphin Hotels & Resorts пропонує також доволі широкий асортимент послуг та розваг, основними з яких є послуги проживання та харчування.

Розглянемо приклад діяльності одного з готелів мережі – Delphin Diva Premiere Hotel 5*.

Delphin Diva Premiere Hotel 5* розташований у м. Анталія в районі Кунду, Туреччина. Транспортна доступність – аеропорт «Анталія» за 10 км від готелю [55].

Готель Delphin Diva Premiere Hotel 5* був відкритий 2008 року. Загальна площа території готелю становить 24 тис. кв. м. Складається з однієї та шести поверхової будівлі. Готель також орієнтований на розміщення гостей з інклюзією [56].

Delphin Diva Premiere Hotel 5* мережі Delphin Hotels & Resorts має розвинену інфраструктуру та пропонує гостям широкий асортимент додаткових послуг.

Відповідно до інформації готелю Delphin Diva 2019 року, порівняно з 2018 р., кількість відпочивальників зросла на 6,0 %. Загалом, за даними міністерства культури та туризму Туреччини, турпотік українців, які відвідали Туреччину у 2019 р., збільшився на 12,4 % порівняно з аналогічним періодом 2018 р. [6].

Відділ прийому та розміщення готелю, керівництво мережі щорічно аналізує структурну складову відпочивальників за географічною ознакою. Так, згідно з даними компанії готель Delphin Diva 2019 р. відвідали гості з різних країн, рис. 2:

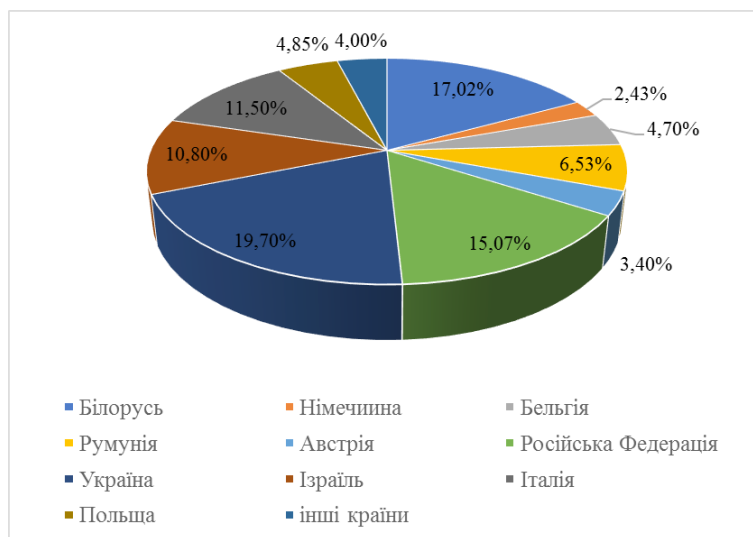

Рис. 2. Структура відпочивальників готелю Delphin Diva Premiere Hotel 5* у 2019 р. за географічною ознакою

Джерело: згруповано авторами на основі даних [6].

Відповідно до наведених даних можна визначити, що готель користується попитом серед жителів України, Білорусі, Ізраїлю, Російської Федерації та Німеччини. Послугами готелю у минулому році також користувались жителі Австрії, Бельгії, Польщі, Румунії та ін.

Отже, охарактеризувавши організаційну структуру та дослідивши діяльність готелю Delphin Diva Premiere Hotel, можна стверджувати, що готельна мережа Delphin Hotels & Resorts має ряд значних переваг, які забезпечують домінуюче становище на ринку туристичних послуг Туреччини. Серед них можна виділити такі:

- внесення значних інвестицій на розробку маркетингової стратегії для здійснення вдалої реклами на ринку власного продукту;
- систематичне застосування гнучкої цінової політики;
- використання міжнародної комп'ютерної мережі резервування, а також входження до глобальної мережі бронювання;
- придбання великих партій товарів і послуг за оптовими цінами («ефект від масштабу»);
- приваблення кваліфікованих спеціалістів, а також впровадження власної системи підготовки кадрів;
- співпраця з відомими транспортними компаніями;
- централізована система бухгалтерського обліку, постачання та збуту;
- концентрація інвестицій на найголовніших напрямках господарської діяльності – організація анімаційної роботи та дозволя.

Міжнародна система Booking.com та Tripadvisor постійно акумулюють на своїх офіційних сторінках у мережі «Інтернет» відгуки клієнтів з усіх готелів світу.

Для оцінки рівня задоволеності гостей готелю Delphin Diva Premiere Hotel послугами готелю та визначення, які саме послуги вплинули на рівень задоволеності, було взято останні 100 відгуків з кожного сайту за період травень-серпень 2019 р., оскільки Туреччина та анталійське узбережжя має найвищий сезон року саме в цей період. Нами проаналізовано важливість різних видів послуг під час прийняття рішення щодо купівлі туру. Отримані результати наведено у табл. 2.

Проведене дослідження визначає, що найбільшу значимість у обранні готелю для гостей Delphin Diva Premiere Hotel відігравали:

- спортивні послуги;
- вечірні розважальні програми;
- ресторанні та банкетні послуги;
- концепція харчування UAL;
- цілодобове обслуговування.

Найменше на вибір гостей впливає наявність послуг для бізнесу та категорійність номерів у готелі.

Отже, треба зазначити, що цільова аудиторія гостей готелю – це особи молодого віку, які ведуть активний спосіб життя та цінують вечірні розваги. Важливо відмітити, що для 17,4 % опитаних суттєвим є наявність послуг для дітей [7].

Тож, визначивши попит на додаткові послуги готелю, визначимо, що розважальні та дозвілєві заходи готелю є важливими для гостей. Тому вважаємо за необхідне проведення аналізу організації розважальних та анімаційних послуг готелю Delphin Diva Premiere Hotel.

Анімаційна служба Delphin Diva Premiere Hotel організована відповідно до споживчого попиту, який визначається шляхом анкетування відпочивальників, з урахуванням досвіду обслуговування гостей інших готелів мережі Delphin, що значно покращує рівень та влучність анімаційних програм. При цьому враховується традиційно сформований

контингент відпочивальників за місцем проживання, віросповіданням, національністю, віком, статтю тощо.

Таблиця 2

Важливість наявності та якості додаткової послуги готелю для гостей у прийнятті рішення щодо обрання туру у готель Delphin Diva Premiere Hotel

Вид послуги	Оцінка важливості від 1 до 5, % (де «0» – неважливо, а «5» досить важливо)					
	«0»	«1»	«2»	«3»	«4»	«5»
Бізнес-послуги: організація заходів для бізнесу	7,0	7,5	16,7	37,1	29,1	2,6
Послуги для дітей	1,5	4,3	11,8	27,2	37,5	17,7
Спортивні послуги	0,3	2,9	9,2	25,8	37,5	24,3
Послуги краси та здоров'я	0,8	4,9	18,9	37,9	34,7	2,8
Вечірні розважальні програми	0,3	1,8	2,9	24,3	44,1	26,6
Активний відпочинок / спортивні ігри	0,5	2,7	2,4	29,8	47,2	17,4
Ресторанні та банкетні послуги	0,2	0,8	2,7	23,8	39,8	32,7
Концепція харчування – UAL	0,3	0,9	1,2	31,2	37,8	28,6
Великий вибір категорії номерів	2,1	23,2	34,5	28,6	10,2	1,4
Цілодобове обслуговування гостей	1,3	2,7	4,8	20,9	41,5	28,8

Джерело: узагальнено авторами на основі [6, 7].

Анімаційна служба спільно із службою маркетингу Delphin Diva упродовж року ретельно досліджує і аналізує щорічний склад гостей, вивчає регіони, що віддають перевагу для відпочинку саме цьому об'єкту, щоб згодом розмішувати там рекламу, забезпечити постійне завантаження підприємства та розробити найкращі варіанти програм з урахуванням особливостей гостей за регіональною складовою.

Критерієм якості сервісу у мережі Delphin є повторні звернення клієнтів і звернення за рекомендацією. За даними маркетингового відділу мережі Delphin, створення системи роботи з постійними клієнтами дозволяє підвищити кількість повторного продажу не менш ніж на 15 % [6].

Варто відмітити, що, згідно з даними Delphin Diva Premiere Hotel, робота анімаційної служби забезпечує кількість повторних клієнтів на 10–20 % щорічно, відповідно і зростання на 51,6 % у разі збільшення кількості клієнтів на 15,4 % (за даними 2019 р.) [6].

Такі показники забезпечуються за рахунок продуманої інфраструктури готелю та програм-сценаріїв, які заздалегідь плануються анімаційною службою Delphin Diva Premiere Hotel.

До штату анімаційної служби Delphin Diva, за даними 2021 р., входить 37 постійних фахівців і близько 20 запрошених на період високого сезону.

Важливий факт, що інколи діяльність анімаційної служби Delphin Diva здатна компенсувати незначні прогріхи сервісу.

Шляхом проведення онлайн-опитування через розміщення онлайн-анкети на сторінці готелю Delphin Diva в соціальній мережі «Фейсбук» досліджено рівень задоволеності гостей.

Анкетування проводилось у період 30 днів з моменту приїзду, в опитуванні взяли участь 500 респондентів. За даними онлайн-анкетування, статеву структуру респондентів: 87 % – жінки і 13 % – чоловіки. Вікову структуру: 22 % віком 20–30 років; 42 % – 30–40 років і 36 % віком від 40 до 50 років. Респондентів старше 50 років не виявлено.

Згідно з опитуванням 27 % гостей зупинились у готелі Delphin Diva з метою бізнесу чи навчання; 67 % – для відпочинку та оздоровлення і 6 % – з пізнавально-розважальною метою.

Значна кількість питань безпосередньо визначає рівень роботи служби. Тож на запитання щодо участі у розважальних заходах 87 % відповіли «так», 13 % – «ні», що є яскравим свідченням того, що послугами служби анімації користуються майже усі гості готелю.

На рис. 3 наведено структуру попиту на різні види анімаційних послуг готелю.

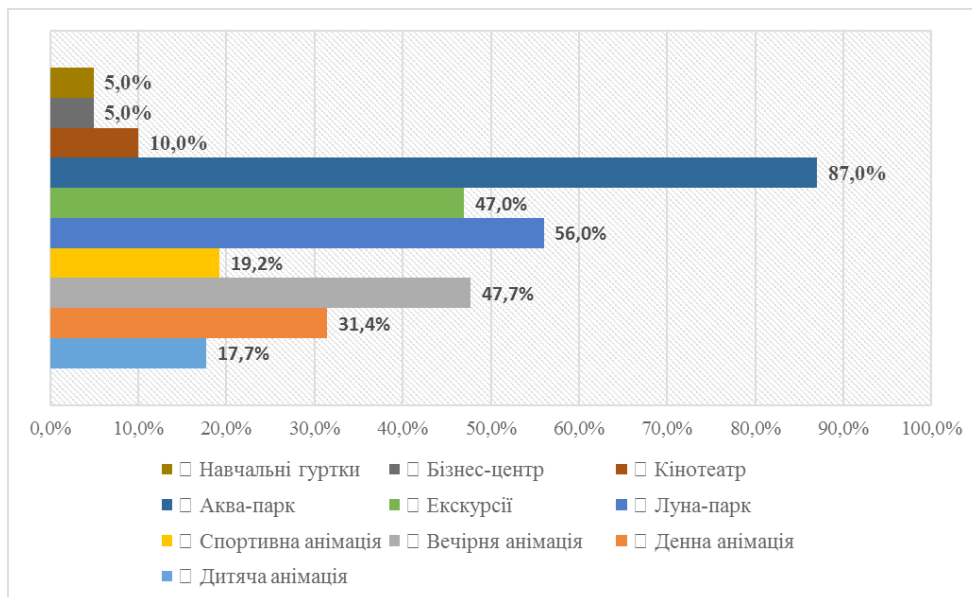

Рис. 3. Структура попиту на різні види анімаційних послуг готелю Delphin Diva

Джерело: сформовано авторами (за результатами анкетування відпочивальників).

Відповідно до отриманих даних варто зазначити, що найбільшим попитом у відпочивальників користуються послуги аквапарку, екскурсійні послуги, дитяча анімація та вечірня анімація. Найменший рівень попиту становлять навчальні гуртки та бізнес-послуги.

Економічне обґрунтування анімаційної програми Delphin Diva містить: прогнозування обсягу продажу продукту готелю, кошториси прямих матеріальних витрат на реалізацію анімаційних програм, витрат з оплати праці, накладних витрат, собівартості анімаційних послуг, що надаються, собівартості туристичних послуг на одного гостя Delphin Diva і на загальну кількість гостей за роками, комерційних і управлінських витрат під час реалізації анімаційної програми, загальний план доходів і витрат, пов'язаних з реалізацією анімаційної програми на базі Delphin Diva за роками, і чистий приведений ефект програми. Передбачається, що впровадження анімаційних програм може поліпшити фінансові показники економічної діяльності готелю, що свідчитиме про її економічну ефективність.

Згідно з даними Delphin Diva Premiere Hotel інтенсифікація роботи анімаційної служби у 2019 р. привела до зростання повторного відвідування готелю клієнтами на 10 % і до збільшення прибутків на 15,4 %.

Для розрахунку економічної вигоди існуючої програми роботи анімаційної служби наведемо дані:

Таблиця 3

Розрахунок економічної ефективності від діяльності існуючої програми анімаційної служби готелю Delphin Diva Premiere Hotel

Загальна кількість номерів готелю	481
Кількість гостей за період травень-серпень 2019 р. (кількість осіб)	175 565,00
Вартість наданих послуг за період травень-серпень 2019 р. (дол. США)	61 447 750,00
Дохід готелю за період травень-серпень 2019 р. (дол. США)	12 289 550,00
Дохід за рахунок анімаційних послуг 2019 р. (дол. США)	1 892 590,70

Джерело: [6].

Отже, дані табл. 3 свідчать, що робота злагодженої анімаційної служби готелю принесла Delphin Diva Premiere Hotel за період травень-серпень 2019 р. понад 1 млн прибутку [6].

Висновки. Відповідно до проведеного дослідження можна стверджувати, що готель Delphin Diva Premiere Hotel має добре налагоджену роботу анімаційної служби, а також великий потенціал для розширення діяльності, що зі свого боку приносить додаткову економічну вигоду.

На жаль, відкриті джерела не вказують чіткі показники економічного ефекту від впровадження анімаційних програм, бо розраховується готелями самостійно на внутрішньому рівні. Тому проведене дослідження готельної мережі Delphin дає змогу стверджувати, що діяльність анімаційної служби дозволяє підвищити кількість повторного продажу майже на 15 %. Можна припустити, що 6,5 млн іноземних гостей Туреччини,

які були забезпечені анімаційною діяльністю на відпочинку у готелях країни в 2019 р., принесли 1,7 млн дол. США додаткових надходжень у туристичну галузь.

Темпи розвитку туристичної галузі Туреччини та України різняться через велику кількість факторів. Одним із найвагоміших факторів, що має суттєвий гальмівний вплив на темп розвитку туристичної галузі України, є відсутність дозволів та анімаційних програм на національному ринку послуг готельної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Thesaurus on Tourism and Leisure Activities / Офіційний вебсайт організації UNWTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.e-unwto.org/> (Accessed: Apr 21, 2020).
2. Байлик С. І. Організація анімаційних послуг у туризмі: навч. посіб. / С. І. Байлик, О. М. Кравець. – Харків : ХНАМГ, 2009. – 197 с.
3. Сеть отелей Delphin Hotels & Resorts / Офіційний вебсайт ТК Happy-Travel agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://happy-travel.kz/article/DelphinHotels.php>
4. Delphin Hotel & Resort. Готелі в місті Туреччина / Офіційний вебсайт компанії Booking [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.booking.com/\(57\)](https://www.booking.com/(57))
5. Байлик С. И. Гостиничное хозяйство: организация, управление, обслуживание: учеб. пособие / С. И. Байлик. – 3-е изд., стереотип. – К.: Дакор, 2008. – 288 с.
6. Delphin Hotels & Resorts / Офіційний вебсайт готельної мережі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.delphinhotel.com/>
7. Delphin Diva Premiere / Офіційний вебсайт компанії Tripadvisor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tripadvisor.ru/>
8. Максимовська Н. О. Анімація в сучасних зарубіжних дослідженнях: соціально-виховний аспект [Електронний ресурс] / Н. О. Максимовська. – Режим доступу: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v41/35.pdf>

REFERENCES

1. Ofitsiyniy veb-sait orhanizatsii UNWTO. Thesaurus on Tourism and Leisure Activities. URL: <https://www.e-unwto.org/> (Accessed: Apr 21, 2020).
2. Bailyk, S. I. (2009). Orhanizatsiia animatsiinykh posluh u turyzmi [Organization of animation services in tourism] / S. I. Bailyk, O. M. Kravets. – Kharkiv: KhNAMH.
3. Ofitsiyniy veb-sait TK Happy-Travel agency. Set otelei Delphin Hotels & Resorts. – URL: <https://happy-travel.kz/article/DelphinHotels.php>
4. Ofitsiyniy veb-sait kompanii Booking. Delphin Hotel & Resort. Oteli v misti Turechchyna. URL: [https://www.booking.com/\(57\)](https://www.booking.com/(57))
5. Baylik, S. I. (2008). Gostinichnoe hozyaystvo: organizatsiya, upravlenie, obsluzhivanie [Hotel economy: organization, management, service] / S. I. Baylik. – Kyiv: Dakor.
6. Ofitsiyniy veb-sait hotelnoi merezhi. Delphin Hotels & Resorts. – URL: <https://www.delphinhotel.com/>
7. Ofitsiyniy veb-sait kompanii Tripadvisor. Delphin Diva Premiere. – URL: <https://www.tripadvisor.ru/>
8. Maksymovska, N. O. (2013). Animatsiia v suchasnykh zarubizhnykh doslidzhenniakh: sotsialno-vykhovnyi aspekt [Animation in modern foreign studies: socio-educational aspect] / N. O. Maksymovska. – URL: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v41/35.pdf>

Nataliia Boiko, Ph.D. in Pedagogics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

Oksana Bogoslavets, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

Inna Ilyashenko, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

Oksana Shevchuk, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

Yevheniia Shmihelska, Senior Lecturer, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

Animation Activity as an Effective Factor in the Growth of Services and Competitiveness of Hospitality Enterprises in Turkey

The dynamic pace of life of modern-day consumers reduced the amount of free time, on the one hand, as well as the level of solvency of demand, from the other hand. As a result, there is a need for such areas of recreation that can meet the needs of customers with different budget levels. The effectiveness of tourism services directly depends on its subjective assessment, the need to individualize approaches to the needs of individual consumers. This determines the importance of organizing leisure through the introduction of animation activities.

The article examines the impact of animation services on improving the efficiency of the hospitality industry in Turkey. Special role of animation in the process of providing tourism services is determined, importance of animation in the activity of hotels is analyzed.

The purpose of the article is to study the features of animation activities, determine its characteristics and the impact of use of animation services on improving the efficiency of the Delphin Hotels & Resorts.

To form an effective financial stability management system, it is advisable to use different methods: planning, forecasting, modeling, regulation, control and analysis. These methods must work comprehensively, in a permanent system of interconnection.

The authors evaluated the concept of hotel animation on the example of the Delphin Hotels & Resorts hotel chain in Turkey and substantiated the dependence of effectiveness of financial result of the hospitality company on the use of hotel animation. A study conducted by the Delphin hotel chain suggests that the activities of the animation service can increase the number of resales by almost 15%. It can be assumed that 6.5 million foreign guests of Turkey, who were provided with animation activities on vacation in the country's hotels in 2019, brought \$ 1.7 million additional revenues in the tourism industry.

According to the study, it can be confirmed that the Delphin Diva Premiere Hotel has a well-established animation service, but also has great potential for expansion, which in turn brings additional economic benefits.

Keywords: *leisure, animation, main trends of the world tourist market, structure of demand for types of animation services, assessment of guest satisfaction, economic efficiency of the animation service program.*

Стаття надійшла до редколегії 11 листопада 2021 року

УДК 351.713 + 339.168.4

JEL D24 + E62

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.30-39

В. В. Борса,
старший викладач кафедри
митної справи,
здобувач ступеня доктора філософії,
Університет ДФС України,
м. Ірпінь, Україна
e-mail: xtrail.illich@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-2436-7945

ВПЛИВ МИТНОГО РЕЄСТРУ НА ЗОНУ БЕЗПЕКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано заходи, що здійснюються митними органами України для сприяння захисту прав інтелектуальної власності (далі – ПІВ) під час переміщення товарів через митний кордон України шляхом введення митного реєстру об'єктів ПІВ, які охороняються, відповідно до закону, на підставі заяв правовласників (далі – митний реєстр). Встановлено, що механізм застосування митного реєстру потрібний для запобігання порушення ПІВ з метою недопущення перетину митного кордону піратських та контрафактних товарів.

Ключові слова: заходи сприяння, інтелектуальна власність, митні органи, митний реєстр, об'єкти права інтелектуальної власності, правовласник, право інтелектуальної власності.

В. В. Борса. Влияние таможенного реестра на меры содействия защите прав интеллектуальной собственности при осуществлении внешнеэкономической деятельности

В статье проанализированы мероприятия, осуществляемые таможенными органами Украины для содействия защите прав интеллектуальной собственности (далее – ПИС) во время перемещения товаров через таможенную границу Украины путем введения таможенного реестра объектов ПИС, охраняются в соответствии с законом на основании заявлений правообладателей (далее – таможенный реестр). Установлено, что механизм применения таможенного реестра необходим для предотвращения нарушения ПИС с целью недопущения пересечения таможенной границы пиратских и контрафактных товаров.

Ключевые слова: меры содействия, интеллектуальная собственность, таможенные органы, таможенный реестр, объекты права интеллектуальной собственности, правообладатель, право интеллектуальной собственности.

Метою дослідження є здійснення порівняльної характеристики об'єктів ПІВ залежно від дії митного реєстру; надходження заявок та зареєстрованих охоронних документів на об'єкти ПІВ в Україні з зареєстрованими аналогічними об'єктами у митному реєстрі з 2015 по 2019 роки; аналіз показників зареєстрованих об'єктів ПІВ у митному реєстрі за заявами правовласників за 2010–2019 роки.

Постановка проблеми. Створення ефективної системи захисту та охорони інтелектуальної власності в державі є фундаментом для інноваційної моделі економічного розвитку України, її модернізації та підвищення конкурентоспроможності у світі. Сприяння захисту ПІВ на митному кордоні завжди були актуальними в різні часи розвитку України. Наразі в Україні запроваджується міжнародний принцип вичерпання прав, при якому митне оформлення оригінальних товарів проводиться митними органами без застосування заходів щодо сприяння захисту ПІВ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти аналізу діяльності митного реєстру та захисту прав інтелектуальної власності об'єктів ПІВ у разі переміщення через митний кордон України розглядаються у наукових працях таких вітчизняних авторів: Б. І. Бабенко, Н. І. Білак, В. В. Заяц, Л. І. Кийда, О. В. Кошонько, Е. С. Молдован, О. С. Нагорічна, Л. Р. Прус, А. І. Тищенко, О. С. Пунда, В. О. Хома, В. І. Царенко, О. В. Яковенко та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтелектуальна власність у загально-світовому обсязі вартості капіталу займає все більш домінуюче місце та потребує надійної охорони та захисту від недобросовісної конкуренції та фальсифікованої продукції [5]. Тому є потреба в Україні формування надійного та ефективного механізму охорони та захисту ПІВ, зокрема і під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД).

Розглянемо деякі положення Митного кодексу України. Так, відповідно до положень пункту 9 частини другої статті 544 «Призначення та основні завдання митних органів» Митного кодексу України, затвердженого Законом України від 13.03.2012 № 4495-VI (далі – МКУ 2012), здійснюючи митну справу, митні органи, зокрема виконують такі основні завдання, як «сприяння захисту прав інтелектуальної власності, вжиття заходів щодо запобігання переміщенню через митний кордон України товарів з порушеннями охоронюваних законом прав інтелектуальної власності, недопущення переміщення через митний кордон України контрафактних товарів» [6].

Отже, митні органи, зокрема Державна митна служба України (далі – Держмитслужба), митниці, митні пости у взаємодії з правовласниками застосовують заходи щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України, зокрема шляхом введення митного реєстру.

Варто зазначити, що, відповідно до Закону України від 16.04.1991 № 959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність», права інтелектуальної діяльності відносять до експорту (імпорту) капіталу в якості товару та забороняється здійснення зовнішньоторговельних операцій у разі порушення прав інтелектуальної власності [8].

Аналізуючи законодавчі та нормативні акти України в частині становлення та запровадження захисту ПІВ, можливо виділити три етапи діяльності митного реєстру.

Перший етап діяльності митного реєстру (2001–2007 роки) – відповідно до Положення про порядок реєстрації та переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28.04.2001 № 412 (далі – Положення № 412) та основних

положень Митного кодексу України, затвердженого Законом України від 11.07.2002 № 92-IV (далі – МКУ 2002).

Другий етап діяльності митного реєстру (з 10.09.2007 по 24.06.2020) – відповідно до Порядку реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності у митному реєстрі, отримання інформації та взаємодії митних органів з іншими правоохоронними і контролюючими органами та власниками прав на об'єкти права інтелектуальної власності у разі призупинення митного оформлення товарів за ініціативи митного органу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 13.04.2007 № 622 (далі – Порядок № 622) і основних положень МКУ 2002 зі змінами, внесеними Законом України від 16.11.2006 № 359-V «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України)», у подальшому до Порядку реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 648 (далі – Порядок № 648) та основних положень МКУ 2012.

Третій етап діяльності митного реєстру (з 19.11.2020 до сьогодні) – відповідно до Порядку № 648, у редакції наказу Міністерства фінансів України від 09.06.2020 № 282 «Про внесення змін до Порядку реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону» (далі – Порядок № 282) і основних положень МКУ 2012 зі змінами, внесеними Законом України від 17.10.2019 № 202-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України».

У ці зазначені періоди був різний перелік об'єктів ПІВ, які включаються до митного реєстру, зокрема і об'єкти ПІВ відповідно до визначених законів України з питань інтелектуальної власності та в Цивільному кодексі України, затвердженому Законом України від 16.01.2003 № 435-IV (далі – ЦКУ 2003).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика об'єктів ПІВ залежно від дії митного реєстру

Митний реєстр	Початок дії митного реєстру	Нормативний документ	Перелік об'єктів ПІВ
1	2	3	4
MP_1	20.11.2001	Положення № 412	Примірники наукових, літературних, художніх творів, зокрема комп'ютерних програм, баз даних, фонограм, товарів, маркованих знаками для товарів та послуг із зазначенням їх походження, інших товарів, що як такі можуть бути зареєстровані Держмитслужбою
	01.01.2004	МКУ 2002. Перша редакція	Об'єкти права інтелектуальної власності розуміються у значенні, визначеному законами з питань інтелектуальної власності
	01.01.2004	ЦКУ 2003. Перша редакція	Літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
MP_2	10.09.2007	1) МКУ 2002. У редакції ЗУ від 16.11.2006 № 359-V; 2) Порядок № 622; 3) наказ Держмитслужби від 30.07.2007 № 638	Об'єкти авторського права і суміжних прав, прав на торговельні марки, промислові зразки та географічні зазначення
	01.06.2012	1) МКУ 2012. Перша редакція; 2) Порядок № 648	Об'єкти авторського права і суміжних прав, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, географічні зазначення (зазначення походження товарів) та сорти рослин
MP_3	19.11.2020	1) МКУ 2012. У редакції ЗУ 17.10.2019 № 202-IX; 2) Порядок № 282	Об'єкти авторського права і суміжних прав, винаходи, промислові зразки, торговельні марки, географічні зазначення, сорти рослин, компонування напівпровідникових виробів
Перелік об'єктів ПІВ	26.09.2019 до сьогодні	ЦКУ 2003. У редакції ЗУ від 19.09.2019 № 111-IX	Літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці

Джерело: складено автором на підставі зазначених нормативних документів: Положення № 412, Порядку № 622, Порядку № 648, Порядку № 282, МКУ 2002, ЦКУ 2003, МКУ 2012.

Як видно з таблиці 1, не всі об'єкти ПІВ, які зареєстровані як в Україні, так і за міжнародними системами реєстрації прав, та отримані відповідні охоронні документи належать до об'єктів ПІВ, захист яких здійснюється під час переміщення через митний кордон України.

З 14.11.2019, відповідно до п. 46 ч. 1 ст. 4 МКУ 2012 (зі змінами та доповненнями), до об'єктів ПІВ, захист яких здійснюється під час переміщення через митний кордон України, належать 8 об'єктів – це об'єкти авторського права і суміжних прав, винаходи, промислові зразки, торговельні марки, географічні зазначення, сорти рослин, компонування напівпровідникових виробів [6].

Перш ніж зареєструвати об'єкт ПІВ у митному реєстрі, потрібно, щоб цей об'єкт ПІВ був уже зареєстрований як об'єкт інтелектуального права в установленому законом порядку та отриманий охоронний документ (наприклад, свідоцтво або патент) як державними органами України, так і Міжнародними організаціями [2; 3].

Із проведеного порівняльного аналізу зареєстрованими об'єктами промислової власності (далі – ПВ) в Україні (Винаходи; Корисні моделі; Промислові зразки; Торговельні марки) з аналогічними об'єктами ПІВ, зареєстрованими у митному реєстрі, вбачається, що далеко не значна активність суб'єктів ПІВ, зокрема і бажання правовласників щодо захисту своїх ПІВ на митному кордоні. В середньому різниця між зареєстрованими охоронними документами на об'єкти ПВ в Україні та зареєстрованими об'єктами ПІВ у митному реєстрі становить більше 100 разів.

Таблиця 2

**Показники надходження заявок та зареєстрованих охоронних документів
на об'єкти ПВ в Україні, а також показники зареєстрованих об'єктів ПВ
у митному реєстрі в 2015 по 2019 рр.**

№ з/п	Показники	2015	2016	2017	2018	2019	Середньорічний показник
1.	Всього надходження заявок охоронних документів на об'єкти ПВ в Україні, шт.	47 816	51 019	53 461	54 781	57 183	52 852
2.	Всього зареєстровано охоронних документів на об'єкти ПВ в Україні, шт.	34 193	35 564	35 235	36 762	37 800	35 911
3.	Кількість зареєстрованих об'єктів ПВ у митному реєстрі, шт.	482	405	291	348	218	349

Джерело: складено автором за даними річного звіту Державного підприємства «Український Інститут промислової власності» [11] та єдиного державного інформаційного вебпорталу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» Державної митної служби України [4].

Під час аналізу об'єктів ПВ, які зареєстровані у митному реєстрі з 2010 по 2019 роки, відповідно до таблиці 3, простежується така тенденція.

Таблиця 3

**Динаміка показників зареєстрованих об'єктів ПВ у митному реєстрі
за заявами правовласників у 2010–2019 рр.**

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Загальна кількість зареєстрованих об'єктів ПВ, шт.	80	119	277	737	1 048	487	405	291	354	222

Джерело: складено автором за даними єдиного державного інформаційного вебпорталу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» Державної митної служби України [4].

Відповідно до вищезазначених даних бачимо, що саме більша кількість зареєстрованих об'єктів ПВ у митному реєстрі припадає на 2014 рік, це – 1 048 об'єктів ПВ, із них 66,4 %, або 696 об'єктів ПВ, становлять промислові зразки, (далі – ПЗ) наприклад, промисловий зразок «Шина», промисловий зразок «Фільтр повітряний», промисловий зразок «Вішалка для одягу», промисловий зразок «Закупорювальний пристрій для пляшки» та інші, із них 81,0 % припадає на промислові зразки для транспортних засобів. Левова частка зареєстрованих ПЗ у митному реєстрі за 2014 рік припадає на вітчизняних суб'єктів – 43,5 % (303 об'єкти ПВ) та на суб'єктів з країни Беліз – 37,4 % (260 об'єктів ПВ) [1; 2].

Таблиця 4

**Динаміка зареєстрованих промислових зразків у митному реєстрі за заявами
правовласників у 2010–2019 рр.**

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість зареєстрованих ПЗ, шт.	15	30	42	414	696	190	107	47	57	15

Джерело: Складено автором за даними єдиного державного інформаційного вебпорталу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» Державної митної служби України [4].

Аналіз даних таблиці 4 у різні періоди показує, що кількість зареєстрованих ПЗ у 2014 році є винятком, ніж певною закономірністю в отриманні сприяння захисту цього об'єкта ПІВ під час митного контролю та оформлення.

Таблиця 5

**Динаміка показників зареєстрованих об'єктів ПІВ у митному реєстрі за заявами
правовласників у 2010–2019 рр.**

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Сумарний показник
Загальна кількість зареєстрованих об'єктів ПІВ, шт., із них:	80	119	277	737	1 048	487	405	291	354	222	4 020
Кількість зареєстрованих Винаходів (В), шт.	0	0	2	9	4	3	5	2	0	1	26
Кількість зареєстрованих Корисних моделей (КМ), шт.	0	0	11	32	63	13	27	8	5	5	164
Кількість зареєстрованих Об'єктів авторських прав (ОАП), шт.	0	0	0	0	0	3	0	0	6	4	13
Кількість зареєстрованих Промислових зразків (ПЗ), шт.	15	30	42	414	696	190	107	47	57	15	1 613
Кількість зареєстрованих Сортів рослин (СР), шт.	0	0	0	0	2	2	0	0	0	0	4
Кількість зареєстрованих Торговельних марок (ТМ), шт.	65	89	222	282	283	276	266	234	286	197	2 200

Джерело: Складено автором за даними єдиного державного інформаційного вебпорталу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» Державної митної служби України [4].

Аналізуючи таблицю 5, зазначимо, що лівова частка реєстрацій об'єктів ПІВ у митному реєстрі за 2010–2019 роки, майже 95,0 %, припадає на торговельні марки (ТМ) – 54,7 % та на промислові зразки (ПЗ) – 40,1 %. Це свідчить про промислову привабливість реєстрації об'єктів ПІВ у митному реєстрі [2; 3].

Відповідно до Порядку № 282 процедура реєстрації об'єктів ПІВ в митному реєстрі безкоштовна, а також непотрібне надання застави або еквівалентної гарантії з відшкодування витрат, пов'язаних з діями митних органів щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності та розміру гарантійної суми, або сплати митних зборів [7].

Додатково зазначимо, що в період з 03.06.2001 по 16.05.2007, тобто до вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ), діяли ставки митних зборів від 50 до 400 дол. США за реєстрацію кожного об'єкта ПІВ у митному реєстрі залежно від терміну реєстрації, продовження реєстрації та внесення змін, а також правовласником надавався гарантійний лист (зобов'язання) про відшкодування витрат на зберігання, експертизу об'єкта інтелектуальної власності та інших витрат митних органів, а також відшкодування збитків власникові товару в разі непідтвердження порушень [7].

У подальшому до 21.07.2011 було застосовано розмір гарантійної суми, що становив еквівалент 5 000 євро, а потім 1 000 євро. Розмір гарантійної суми встановлювався з урахуванням максимальних витрат на зберігання товарів на складах митних органів або складах тимчасового зберігання з урахуванням навантаження (розвантаження), розпакування (перепаккування), огляд вантажу тощо. Наразі серед підприємств, що задіяні у сфері захисту ПІВ, розглядається питання щодо послуг за реєстрацію та введення митного реєстру [10].

Висновки. Постановка об'єктів ПІВ у митний реєстр є для правовласника гарантією забезпечення дотримання його прав під час переміщення товарів, що містять об'єкти ПІВ [1]; відкриває широкий спектр гарантій для правовласника, дає йому можливість контролювати процес переміщення оригінальних товарів через митний кордон України, але поряд з цим у разі внесення об'єкта ПІВ до митного реєстру призводить до монопольного становища на реалізацію своєї продукції; сприяє недопущенню потрапляння на митну територію України контрафактної та піратської продукції та її поширенню за межі митної території, оскільки заходи сприяння захисту ПІВ діють у всіх митних режимах, але за виключенням транзиту, безмитної торгівлі, знищення або руйнування та відмови на користь держави.

Безкоштовна процедура реєстрації об'єктів ПІВ у митному реєстрі приваблює не завжди сумлінних правовласників, що зловживають цим правом і «засмічують» митний реєстр загальновідомими об'єктами, як це було приведено на прикладі 2014 року – промислові зразки. Це ускладнює митний контроль та оформлення товарів, що містять об'єкти ПІВ. Більш виправданою є сума, наприклад у розмірі 1 000 грн, за послуги реєстрації та введення митного реєстру, яка охоплювала б державне мито за постановку і процедуру підтримки у митному реєстрі. З одного боку, ці заходи не знижуватимуть інтерес правовласників у постановці об'єктів ПІВ до митного реєстру, а з іншого – відсіюватимуть «недобросовісних» правовласників.

Потрібно активізувати роботу з «добросовісними» правовласниками, які отримують охоронні документи в Україні, для реєстрації своїх об'єктів у митному реєстрі, оскільки більша частини усіх суб'єктів підприємницької діяльності здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Як свідчить проведений аналіз, різниця між зареєстрованими об'єктами ПІВ всередині країни та в митному реєстрі становить більше 100 разів.

Лева частка реєстрацій об'єктів ПІВ у митному реєстрі (майже 95,0 %) припадає на об'єкти ПІВ як торговельні марки (ТМ) та на промислові зразки (ПЗ), що свідчить про промислову привабливість реєстрації об'єктів ПІВ у митному реєстрі.

Представлені результати досліджень про вплив митного реєстру на заходи сприяння захисту ПІВ під час здійснення ЗЕД свідчать про весь спектр можливостей і гарантій, які надає правовласнику митний реєстр об'єктів ПІВ. Ця тематика потребує подальшого вивчення і вдосконалення для більш якісного захисту об'єктів ПІВ з урахуванням практичного застосування заходів сприяння захисту ПІВ на митному кордоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білак Н. І. Особливості переміщення об'єктів інтелектуальної власності через митний кордон України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 / Н. І. Білак. – Одеса, 2019. – 25 с.
2. Борса В. В. Державне регулювання розвитку інтелектуальної власності України в структурі господарського механізму: митний аспект [Електронний ресурс] / В. В. Борса // Стратегія розвитку України. – 2020. – № 1. – С. 153–159. Режим доступу: http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/1_2020.pdf
3. Борса В. В. Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / В. В. Борса // Вектори еволюції та перспективи підприємництва в умовах сучасних викликів: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні перспективи підприємництва» (м. Ірпінь, 8–9 жовтня 2020 р.) : у 2 ч. – Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. – Ч. 1. – С. 142–144. – Режим доступу: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6197/1/6370_IR.pdf
4. Єдиний державний інформаційний вебпортал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» Державної митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cabinet.customs.gov.ua/reestr404> (дата звернення: 21.08.2021).
5. Запобігання митним правопорушенням: охорона і захист прав інтелектуальної власності на митному кордоні України: монографія [Електронний ресурс] / за заг. ред. П. В. Пашка. – Ірпінь-Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2017. – 323 с. – Режим доступу: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7115/1/6971_IR.pdf
6. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. Дата оновлення: 21.07.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 03.09.2021).
7. Про внесення змін до Порядку реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону: наказ Міністерства фінансів України від 09.06.2020 № 282 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0548-20#Text> (дата звернення: 03.09.2021).
8. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 1997 р. № 65: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2001 № 413. Дата оновлення: 16.05.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.09.2021).
9. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. Дата оновлення: 01.08.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 01.09.2021).

10. Реєстрація об'єктів інтелектуальної власності в митниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.inventa.ua/ua/blog/909-reiestratsiia-objektiv-intelektualnoi-vlasnosti-v-mytnytsti/> (дата звернення: 12.10.2021).

11. Річний звіт за 2019 рік. zvit-ukr-2019: Державне підприємство Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2019.pdf> (дата звернення: 06.09.2021).

REFERENCES

1. Bilak, N. I. (2019). Osoblyvosti peremishchennia ob'ektiv intelektualnoi vlasnosti cherez mytnyi kordon Ukrainy [Features of moving intellectual property objects across the customs border of Ukraine] (Dissertation abstract) / N. I. Bilak. – Odessa: Mizhnar. humanitar. un-t.
2. Borsa, V. V. (2020). Derzhavne rehuliuivannia rozvytku intelektualnoi vlasnosti Ukrainy v strukturi hospodarskoho mekhanizmu: mytnyi aspekt [State regulation of intellectual property development of Ukraine in the structure of the economic mechanism: customs aspect] / V. V. Borsa // Development strategy of Ukraine, (1), 153–159. – URL: http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/1_2020.pdf
3. Borsa, V. V. (8–9.10.2020). Mytnyi reiestr ob'ektiv prava intelektualnoi vlasnosti [Customs register of objects of intellectual property rights] / V. V. Borsa // In Ekonomichni perspektyvy pidpriemnytstva (pp. 142–144). – Irpin: University of the State Fiscal Service of Ukraine. – URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6197/1/6370_IR.pdf
4. Unified State Information web portal «single window for international trade» of the state customs service of Ukraine. – URL: <https://cabinet.customs.gov.ua/reestr404>
5. Pashko, P. V. (Ed.). (2017). Zapobihannia mytnym pravoporushenniam: okhrona i zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti na mytnomu kordonі Ukrainy [Prevention of Customs offenses: protection and protection of intellectual property rights at the customs border of Ukraine] / P. V. Pashko. – Irpen-Khmelnytsky: FLP Strykhar A. M. – URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7115/1/6971_IR.pdf
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (13.03.2012). Mytnyi kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine]. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
7. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (09.06.2020). Pro vnesennia zmin do Poriadku reiestratsii u mytnomu reiestri ob'ektiv prava intelektualnoi vlasnosti, yaki okhroniautsia vidpovidno do zakonu [On amendments to the procedure for registration in the customs register of objects of intellectual property rights protected in accordance with the Law]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0548-20#Text>
8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (28.04.2001). On amendments to resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 65 of January 27, 1997 (2001). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2001-%D0%BF#Text>
9. Verkhovna Rada Ukrainy. (16.04.1991). Pro zovnishnoekonomichnu diialnist: Zakon Ukrainy [On foreign economic activity: Law of Ukraine]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
10. Reiestratsiia ob'ektiv intelektualnoi vlasnosti v mytnytsti [Registration of intellectual property objects in customs]. – URL: <https://www.inventa.ua/ua/blog/909-reiestratsiia-objektiv-intelektualnoi-vlasnosti-v-mytnytsti/>
11. Annual Report for 2019. zvit-ukr-2019: state enterprise Ukrainian Institute of intellectual property (Ukrpatent). – URL: <https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2019.pdf>

V. Borsa, Senior teacher, Department of Customs, Postgraduate student of the Department of Enterprise Economics, University of State Fiscal Service of Ukraine, Ukraine

Influence of the Customs Register on Measures to Promote the Protection of Intellectual Property Rights in the Implementation of Foreign Economic Activities

The creation of an effective system of intellectual property protection in the state is the foundation for an innovative model of economic development in Ukraine, its modernization and increasing competitiveness in the world. Promoting the protection of intellectual property rights at the customs border has always been relevant at different times of Ukraine's development. The purpose of the study is to implement a comparative characteristic of objects of intellectual property rights depending on the operation of the customs register; receipt of applications and registered security documents for industrial property objects in Ukraine with registered similar objects in the customs register and analysis of indicators of registered objects of intellectual property rights in the customs register.

General research method (comparison and grouping method) was used in the article. The article analyzes measures taken by the customs authorities of Ukraine to promote the protection of intellectual property rights while goods transportation across the customs border of Ukraine, by introducing a customs register of objects of intellectual property rights that are protected in accordance with the law on the basis of applications from copyright holders. The mechanism for applying the customs register is necessary to prevent violations of intellectual property rights in order to prevent pirated and counterfeit goods from crossing the customs border. The lion's share of registrations of objects of intellectual property rights in the customs register (almost 95.0%) falls on objects of industrial property, such as trademarks and industrial designs, which indicates the industrial attractiveness of registering objects of intellectual property rights in the customs register. The presented results of research on the impact of customs register on measures to promote the protection of intellectual property rights in the implementation of foreign economic activity indicate the full range of opportunities and guarantees that the customs register provides to the copyright holder. This topic requires further study and improvement for better protection of objects of intellectual property rights, taking into account the practical implementation of measures to promote the protection of intellectual property rights at the customs border.

Keywords: assistance measures, intellectual property, customs authorities, customs register, objects of intellectual property rights, copyright holder, intellectual property rights.

Стаття надійшла до редколегії 29 жовтня 2021 року

УДК 336.227.2.025

JEL H25; H26

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.40-51

С. С. Брехов,
канд. екон. наук,
провідний науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут
фіскальної політики,
Університет ДФС України,
м. Ірпінь, Україна
e-mail: sergbr78@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-4141-3210

ПРІОРИТЕТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ З ПИТАНЬ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ

У статті з урахуванням міжнародних рекомендацій та кращого світового досвіду узагальнено вимоги до побудови системи оцінки ризиків контрольованих операцій та здійснення ризик-орієнтованого контролю за трансфертним ціноутворенням. Сформульовано концептуальний підхід та окреслено пріоритетні напрями вдосконалення діяльності державної податкової служби України щодо оцінювання ризиків трансфертного ціноутворення.

Ключові слова: трансфертне ціноутворення, податковий ризик, державна податкова служба України, оцінювання ризику, податковий контроль, контрольовані операції, індикатор ризику, принцип «витягнутої руки».

С. С. Брехов. Приоритеты совершенствования деятельности государственной налоговой службы по оценке рисков в области трансфертного ценообразования

В статье с учётом международных рекомендаций и мирового опыта обобщены требования к построению системы оценки рисков контролируемых операций и осуществлению риск-ориентированного контроля за трансфертным ценообразованием. Сформулирован концептуальный подход и определены приоритетные направления совершенствования деятельности государственной налоговой службы Украины в области оценки рисков трансфертного ценообразования.

Ключевые слова: трансфертное ценообразование, налоговый риск, государственная налоговая служба Украины, оценка риска, налоговый контроль, контролируемые операции, индикатор риска, принцип «вытянутой руки».

Метою дослідження є окреслення концептуального підходу та пріоритетів в удосконаленні діяльності ДПС щодо оцінювання ризиків у сфері трансфертного ціноутворення.

Постановка проблеми. Незважаючи на відносно новий для України напрям податкового контролю за трансфертним ціноутворенням (далі – ТЦ), варто зауважити про його інституційну визначеність у національних правопорядках та достатню нормативну врегульованість податкового контролю за ТЦ. Зокрема, визначено етапність та зміст контролю, підстави проведення перевірок щодо дотримання законодавства з трансфертного ціноутворення, визначено основні ризики, які є предметом моніторингу контрольованих операцій. Водночас існує потреба в систематизації та підвищенні ефективності контролю за ТЦ, зокрема у частині вдосконалення діяльності державної податкової служби України щодо оцінки ризиків ТЦ, що дозволить вживати більш цілеспрямованих, своєчасних та релевантних до імовірних порушень заходів впливу на платників податків, щоб вони відмовлялися від застосування практики розмивання оподаткованої бази й виведення прибутку з-під оподаткування (Base erosion and Profit Shifting – BEPS).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінювання ризиків з питань ТЦ та масштабів BEPS є предметом багатьох досліджень, що проводяться під егідою ООН, ОЕСР, Європейської комісії, а також багатьма дослідниками. Спеціалізовані видання ОЕСР, ООН та Європейської комісії [1–5] містять підходи та орієнтовні критерії відбору випадків ТЦ для перевірок. Проте навіть така методична підтримка не дає чітких відповідей щодо організації процесів визначення та зіставлення показників, запровадження уніфікованої термінології з оцінювання ризиків у сфері ТЦ.

Дослідники з усього світу, зокрема А. М. Ругман, Л. Еден [6], З. Фокс, Р. Дж. Вілсон [7] та багато інших [8] зробили значний внесок у дослідження проблематики та оцінювання масштабів діяльності щодо переміщення прибутків у країни з більш низьким оподаткуванням. Водночас можна констатувати відсутність універсальних підходів до побудови національних систем оцінювання ризиків з питань ТЦ через специфічність економічних процесів і податкових систем кожної країни.

Серед вітчизняних науковців варто виділити О. Десятнюк [9], В. Курілова, В. Кругляка [10], М. Ларіонова [11], О. Черевко [9], праці яких та інших дослідників [12] здебільшого присвячені розкриттю інституційно-організаційних засад контролю за трансфертним ціноутворенням, наближенню його до міжнародних стандартів. Водночас питанням розвитку підходів до оцінювання ризиків у сфері ТЦ і вдосконалення відбору платників податків та окремих випадків (контрольованих операцій) до перевірок, незважаючи на практичний інтерес для ДПС, приділяється недостатньо уваги у науково-експертному середовищі.

У процесі дослідження використовувалися емпіричні та теоретичні методи наукового пізнання: спостереження і порівняння, аналізу і синтезу, логічний метод, систематизації інформації та формалізація результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень складності систем аналізу податкових ризиків у сфері ТЦ, який використовується для певної податкової служби, залежить від кількості зареєстрованих платників податків та здійснюваних ними контрольованих операцій (далі – КО), характеру ймовірних ризиків, рівня розвитку податкової служби у сфері ТЦ, ресурсів, які вона може виділити для аналізу ризиків. При цьому чим складніша система аналізу ризиків, тим більше ресурсів необхідно

для її використання. Кожна країна самостійно ухвалює рішення щодо організаційних і методичних засад побудови й функціонування таких систем, що враховує специфіку економічних процесів, практики податкового адміністрування та національного законодавства. Водночас існує багато рекомендацій та методичних розробок від наддержавних інституцій щодо формування на рівні податкових органів підходів до управління податковими ризиками та ризиками ТЦ зокрема (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік документів ООН, ОЕСР та Європейської комісії щодо розбудови підсистем управління податковими ризиками

№ з/п	Назва документа	Примітка
1.	Ефективне вирішення проблем ТЦ OECD (2012) [1]	У звіті розглядаються шляхи оптимізації управління програмами трансфертного ціноутворення. Він орієнтований на кроки, які повинні зробити податкові адміністрації, щоб правильно визначити випадки трансфертного ціноутворення для перевірки чи розслідування
2.	Public consultation draft handbook on transfer pricing risk assessment – проєкт посібника «Аналіз ризиків трансфертного ціноутворення» (2013) [2]	Посібник доповнює вже наявні корисні матеріали щодо оцінювання ризику трансфертного ціноутворення
3.	Study on Structures of Aggressive Tax Planning (2015) [3]	Визначено 33 індикатори ризику для основних 7 схем АПП у країнах ЄС
4.	Country-by-Country Reporting: Handbook on Effective Tax Risk Assessment, OECD (2017) [4]	Посібник містить різні підходи до оцінювання податкового ризику, що використовують у різних країнах, типи показників податкового ризику, які можуть бути визначені за допомогою інформації, наявної у звітності СбС, та виклики, з якими можуть зіткнутися податкові органи і про які вони повинні знати. СбС Reports може бути важливим інструментом виявлення та ідентифікації ризику ТЦ та іншого ризику, пов'язаного з BEPS для податкової адміністрації, що використовується поряд з іншою інформацією, якою вона володіє, і як основа для подальших запитів, але також викликає застереження щодо ризику того, що спрощені та оманливі висновки можна зробити у разі використання лише даних звітів СбС
5.	Практичний посібник ООН з трансфертного ціноутворення для країн, що розвиваються (2021) [5]	Посібник, який замінює видання, опубліковано 2017 року, також оновлює вказівки щодо розподілу прибутку та питань порівнянності, впроваджує інші організаційні зміни. Видання має допомогти політикам та податковим адміністраціям країн, які розвиваються, вирішити складні питання ТЦ, щоб уникнути подвійного оподаткування та врегулювати суперечки. Частина С посібника присвячена розробленню законодавства щодо ТЦ та нормативних актів, вимогам до документації, оцінюванню ризику, проведенню аудитів та вирішенню спорів

Джерела: побудовано автором за [1–5].

Вивчення зазначених матеріалів та досвіду зарубіжних країн з оцінювання ризиків у сфері ТЦ дало змогу визначити загальні вимоги до побудови системи оцінки ризиків контрольованих операцій та здійснення ризик-орієнтованого контролю за трансфертним ціноутворенням, що полягають у такому:

1) система оцінювання податкових ризиків у сфері трансфертного ціноутворення має бути невід'ємною частиною загальної системи управління ризиками податкового органу.

Термін «ризиків ТЦ» охоплює не лише ризики того, що ТЦ не відповідають принципу «втягнутої руки», а й ризик того, що ресурси, задіяні в контролі за ТЦ, не виділяються ефективно для забезпечення належного процесу ТЦ;

2) система оцінювання податкових ризиків у сфері трансфертного ціноутворення повинна бути динамічною та реагувати на виклики, з якими стикаються податкові органи, щоб забезпечити постійне їхнє вдосконалення. Використовувані методи повинні переглядатися та оновлюватися з метою зменшення впливу ризику на платників податків або підлягати розширенню для встановлення нових ризиків, які раніше не були ідентифіковані;

3) звітна документація з трансфертного ціноутворення відіграє важливу роль у здійсненні оцінювання з метою вибору об'єкта й випадків для перевірки з питань ТЦ. Крім звітності платників податків, для забезпечення процесу ідентифікації ризиків ТЦ одночасно доцільно використовувати всі доступні інформаційні джерела: макроекономічну статистику, обмін податковою інформацією, митні дані, державні бази даних, комерційні реєстри, публічну інформацію тощо;

4) важливо надати кількісну оцінку ризику, щоб зрозуміти потенційні обсяги втрат податків, та зіставити його з ресурсами, необхідними для проведення аудиту. Процеси оцінювання та відпрацювання ризиків ТЦ повинні бути спрямовані насамперед на найсуттєвіші випадки, мати правові інструменти для ефективного вирішення ситуацій з найбільшими ризиками;

5) стратегія оцінювання ризику повинна поєднувати різноманітні інструменти та враховувати різні елементи профілю ризику групи, щоб мінімізувати ризик уникнення платником податків розкриття, встановивши елементи, які маскують ознаки ризику. Наприклад, група може найняти недорогих працівників або консультантів у юрисдикції, щоб не допустити високого співвідношення прибутку до оподаткування до кількості працівників. Але це не приховує факту того, що група також може мати високу частку доходів пов'язаних сторін, низьку базу витрат і низьку ефективну ставку податку в юрисдикції;

6) поряд із системами оцінювання податкових ризиків певна частка випадків ТЦ для аудиту може вибиратися випадково, незалежно від факту ідентифікації ризиків;

7) алгоритми та інші інструменти оцінювання ризиків можуть бути розроблені для виявлення потенційних ризиків у певних секторах або визначення конкретних домовленостей на основі об'єктивного оцінювання доступних досліджень. Ідентифікація та оцінювання ризиків не може зводитися лише до автоматизованих алгоритмів – на більш пізніх етапах вимагається участь спеціалістів, компетентних у питаннях ТЦ;

8) у разі виявлення ознаки високого ризику не завжди потрібна детальна перевірка. У багатьох випадках можуть бути проаналізовані ризики ТЦ (кабінетний аудит). До аналізу ризиків трансфертного ціноутворення активно залучають платників податків. В обмін на розширене співробітництво і прозорість платник податків може розраховувати на більш швидке настання податкової визначеності з меншими адміністративними витратами, ніж у випадках традиційних податкових перевірок (наприклад, у США – за процедурою меморандуму про співрозуміння; у Нідерландах – під час горизонтального моніторингу або, як практикується в багатьох країнах, – за процедурою попереднього узгодження цін);

9) повинні бути запроваджені процеси управління для забезпечення належного моніторингу функції оцінювання ризику. Це гарантуватиме, що оцінюванню ризику підлягатимуть відповідні рівні обстежень та завершень, повністю задокументовані так, що повний аудиторський слід буде доступним у разі майбутніх запитів.

Отже, загалом оцінювання ризиків ТЦ має бути невід'ємною складовою системи управління ризиками у сфері ТЦ з боку держави. Це вимагає спеціальних досліджень та економічних обрахунків щодо BEPS, визначення на основі макроекономічних показників та статистичних даних актуальних для України зон ризику щодо ТЦ. Це дозволить отримувати якомога точніше відображення наявних тенденцій застосування практики трансфертного ціноутворення МГК, що здійснюють діяльність в Україні, а також більш цілеспрямовано визначати заходи податкового контролю, ініціювати на законодавчому рівні зміни щодо усунення перешкод та обставин, які дозволяють BEPS. З цієї метою доречним є здійснення на рівні ЦОВВ, що реалізує державну податкову політику, аналізу динаміки та структури показників міжнародної торгівлі, даних державної статистики, звітності платників податків та інших інформаційних джерел.

Першочерговим завданням для ДПС щодо підвищення фіскального потенціалу контролю за ТЦ та економії трудових затрат під час його здійснення є встановлення автоматизованих алгоритмів визначення ризиків щодо дотримання принципу «витягнутої руки». Зокрема, щодо сировинних товарів, які мають біржове котирування (оскільки близько половини товарного експорту з України припадає на сировинні товари). За оптимального сценарію це вже у середньостроковій перспективі спонукатиме платників податків відмовлятися від практики акумулювання маржі від торгівлі сировинними товарами у низькоподаткових юрисдикціях. На заміну цьому платники податків можуть почати активніше вдаватися до географічно мобільних послуг для виведення прибутків та розмивання бази оподаткування з податку на прибуток підприємств.

Окремі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності схильні до порушень податкового законодавства під час здійснення операцій з транскордонної торгівлі товарами, виплати роялті, фінансових та ділових послуг. Аналіз статистичних даних національних рахунків за відповідними показниками, а також ставок оподаткування, згідно з угодами про уникнення подвійного оподаткування та інших преференцій, які надають держави в межах спеціальних податкових режимів, може сформулювати розуміння видів транзакцій, які можуть бути частиною домовленостей про перенесення прибутку.

Під час оцінювання ризиків КО для розуміння умов оподаткування необхідно враховувати профіль ризикованості юрисдикції компанії-нерезидента. Запровадження профілів ризикованості юрисдикцій та підтримка їх в актуальному стані потребують моніторингу умов оподаткування, преференційних податкових режимів, зокрема щодо роз'яснень компетентних органів іноземних держав, які надаються у межах виконання кроку 5 плану дій BEPS, вимог до економічної присутності, умов міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, способів державної підтримки нерезидентів, що надаються у вигляді податкових пільг, у країнах, з якими річні обсяги торгівлі товарами та послугами є значними. У разі встановлення під час моніторингу країн, що надають преференції в оподаткуванні нерезидентам, які здійснюють фінансово-господарські операції з вітчизняними підприємствами, також можуть бути ініційовані зміни до переліку держав (територій), що затверджується відповідно до підпункту 39.2.1.2 п. 39.2 ст. 39 ПКУ [13].

Для збору та опрацювання значних обсягів інформації, а також фіксації результатів контролю за ТЦ актуальним є впровадження автоматизованої системи роботи з великими масивами даних щодо ТЦ, у яку має бути інстальований модуль оцінювання ризиків з питань ТЦ. У такому модулі може визначатися широкий спектр ризиків та індикаторів ризиків у сфері ТЦ. Водночас прагнення охопити якомога більшу кількість індикаторів ризиків призводитиме до спрацювань значної кількості ризиків вже у процесі

автоматизованого їхнього визначення. Причиною цього може бути галузева специфіка діяльності платника податків чи міжнародної групи компаній (далі – МГК), несприятлива ринкова кон'юнктура, некоректно задані критерії для індикаторів ризиків тощо. Може виникнути ситуація, коли відбір випадків до більш детального аналізу та перевірок буде проводитися за кількістю спрацювань індикаторів ризику, а не щодо кейсів із значним ризиком, але з меншою кількістю індикаторів.

Отже, доцільно виокремити пріоритетний перелік індикаторів ризиків, який дасть змогу давати загальну оцінку ризикованості платника податків. Для визначення загального рівня ризикованості платника податків щодо дотримання ним принципу «втягнутої руки» Україна використовує невичерпний перелік показників ризику під час опрацювання звітності платників податків, а саме:

1) значний обсяг операцій з пов'язаними особами – нерезидентами з низькоподаткових юрисдикцій або за організаційно-правовими формами згідно з переліками Кабінету Міністрів України;

2) значний обсяг операцій з нематеріальними активами (роялті, ліцензії, плата за використання патентів, товарних знаків, ноу-хау тощо), а також з будь-якими іншими об'єктами інтелектуальної власності;

3) від'ємні чисті активи за наявності кредитів, позик та інших боргових зобов'язань, що виникли за операціями з пов'язаними особами – нерезидентами;

4) невідповідність одержувачів товарів сторонам договору (за даними митного оформлення);

5) відсутність істотних основних засобів [14].

Практика відбору платників податків за ключовими індикаторами їх ризикованості щодо дотримання принципу «втягнутої руки» притаманна багатьом країнам, що приєдналися до ініціатив ОЕСР щодо протидії BEPS. У процесі виконання наукової (науково-технічної) роботи «Практичне удосконалення системи оцінки ризиків контрольованих операцій з урахуванням кращої світової практики», що здійснюється Науково-дослідним інститутом фінансової політики, було з'ясовано, що подібний перелік індикаторів ризику у найбільш збалансованому вигляді застосовує Велика Британія. З урахуванням досвіду Великої Британії [15], цей перелік для України може бути розширено такими показниками:

1) прибутки або збитки вітчизняної компанії виглядають несумісними ні з її підприємницькою діяльністю, ні з результатами роботи аналогічних компаній у світі протягом останніх кількох років;

2) вітчизняна компанія надає нематеріальні активи, але не отримує або отримує низьку винагороду за свої НДДКР та інші нематеріальні активи. При цьому інша сторона угоди має високу чисту маржу, ураховуючи відомості про її підприємницьку діяльність;

3) відсотки виглядають високими щодо здатності підприємства обслуговувати борг за рахунок свого прибутку до оподаткування та сплати відсотків;

4) плата за управління та міжфірмові виплати;

5) ефективна ставка податку учасників МГК указує на концентрацію прибутку у країнах з більш низьким оподаткуванням;

6) зникнення / значне зниження запасів;

Беручи до уваги вітчизняний підхід до включення платників податків до плану-графіку перевірок [16], додатково можна використовувати такі показники:

1) операція є нетиповою для цього платника;

2) інші операційні витрати більші за інші операційні доходи;

3) коригування платниками податків звітності шляхом зменшення фінансового результату до оподаткування, визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці понад 10 відсотків.

У перспективі після початку подання вітчизняними платниками податків звітності СбС до пріоритетного переліку індикаторів можна зарахувати такі [4]:

- у МГК є мобільна діяльність, розташована в юрисдикціях, де група платить нижчу ставку або нижчий рівень податку;

- відбулися зміни у структурі групи, зокрема у розміщенні активів.

Також доцільно враховувати інші показники, що вказують на поведінку платника податків щодо дотримання законодавства з ТЦ, а саме:

- неподання звітності з ТЦ під час здійснення КО;

- неподання документації з ТЦ на запит контролюючого органу;

- неповна, неякісна документація з ТЦ;

- негативна історія дотримання податкового законодавства суб'єктом господарювання.

Насамперед результати оцінювання ризикованості платника податків повинні враховуватися під час ухвалення рішення щодо направлення запиту платнику податків щодо надання документації з ТЦ, надання додаткової інформації. Наприклад, у Великій Британії для цього складається детальний бізнес-кейс, що охоплює 21 напрям, серед яких основними є такі:

- огляд бізнесу, включаючи огляд вебсайту групи, визначення місцезнаходження головного офісу та основної структури управління;

- детальний огляд консолідованої звітності та рахунків відповідних організацій у групі, щоб зрозуміти прибутковість бізнесу як у країні, так і в усьому світі;

- огляд структури групи з переліком того, що, ймовірно, буде основними внутрішньогруповими транзакціями;

- короткий опис основних ринків, на яких працює підприємство, з визначенням основних факторів прибутку у бізнесі та, наскільки це можливо, визначенням їхнього місцезнаходження;

- який шлях постачання охоплює весь процес від сировини до продажу готової продукції;

- загальний огляд компанії чи групи щодо іншої корисної інформації, наприклад, претензій, висловлених за договорами про уникнення подвійного оподаткування, старих оцінок ризиків та запитів, приміток про відвідування сайтів, відомостей про працівників, претензій щодо надбавок на дослідження та розробки – усього, що сформує уявлення про ділову діяльність [14].

Шаблони доперевірочного аналізу, а також форми для відображення результатів оцінювання ризиків після вивчення документації з ТЦ чи проведення перевірки з питань ТЦ, що повинні належним чином оформлюватися та зберігатися, є необхідною вимогою забезпечення ефективності процесів оцінювання ризиків з питань ТЦ. Такий підхід доцільно передбачити і в Україні для окремих МГК та великих платників податків, що здійснюють КО.

Повний спектр ризиків та індикаторів краще досліджувати у процесі аналізу документації з ТЦ та перевірок платника податків. Адже існує набір ризиків та індикаторів

ризиків, які не можуть визначатися в автоматичному режимі через необхідність урахування показників, які можуть бути визначені вручну лише після отримання додаткової інформації від платника податків, водночас оцінювання таких ризиків має бути відображене у результатах аналізу документації з ТЦ та матеріалах перевірок з питань ТЦ.

Як підтверджує іноземний досвід, велике значення для розуміння специфіки діяльності МГК та оцінювання ризиків ТЦ відіграє взаємодія з платниками податків. Для України у зв'язку з цим актуалізується питання вдосконалення такого інструменту, як опитування уповноважених, посадових осіб та/або працівників платника податків з питань ТЦ. А отже, існує потреба у напрацюванні методичних рекомендацій та переліку питань, які можуть ставитися під час проведення таких опитувань.

Імовірні порушення законодавства з питань ТЦ можна умовно поділити на ризики, пов'язані з поданням та заповненням звітності про КО, та ризики невідповідності умов КО принципу «витягнутої руки» та (або) заниження податкових зобов'язань. У розрізі цих двох груп доцільно вести перелік ризиків / імовірних порушень.

Більш системний підхід до оцінювання ризиків ТЦ передбачає визначення ймовірних ризиків у сфері ТЦ на основі встановлення взаємозв'язку таких ризиків з показниками ризику. За окремими типовими схемами АПП та схемами, виявленими у процесі контролю за ТЦ, можуть бути встановлені комбінації/матриці ризиків, індикаторів, факторів і тригерів, притаманні таким схемам [12, с. 258]. На основі специфічних ознак, властивих певній схемі, можна скласти алгоритми щодо їхнього розпізнавання та здійснювати ідентифікацію та оцінювання ризику серед усієї сукупності платників податків на предмет наявності подібних порушень.

Зв'язок індикаторів з податковими ризиками та критерії їхнього оцінювання мають визначатися підрозділами ДПС, які здійснюють контроль за ТЦ у профілях ризиків. Відповідно, перспективними напрямками підвищення ефективності контролю за ТЦ є деталізація видів порушень та схем АПП у реєстрі ризиків з питань ТЦ та встановлення їхнього взаємозв'язку з показниками ризикованості. Водночас існує потреба в періодичному уточненні реєстру, перегляді та оновленні критеріїв оцінювання ризиків з питань ТЦ, наповненні профілів податкових ризиків у сфері ТЦ.

Так, унаслідок зміни національного податкового законодавства, законодавства іноземних юрисдикцій, угод про уникнення подвійного оподаткування, застосування механізмів протидії АПП, а також під дією різних економічних чинників транскордонні схеми виведення прибутків та мінімізації оподаткування постійно змінюються та вдосконалюються. У цьому контексті варто передбачити можливість зворотного зв'язку для працівників контролюючих органів, що здійснюють контроль за ТЦ, з метою внесення пропозицій щодо розпізнавання, ідентифікації та оцінювання ризиків з питань ТЦ.

Висновки. Оцінювання ризиків ТЦ є невід'ємною складовою діяльності ДПС у разі контролю за трансфертним ціноутворенням, що вимагає значних ресурсів та зусиль, висококваліфікованих спеціалістів, високого рівня взаємодії з платниками податків, періодичного аналізу процесу оцінювання з метою усунення наявних недоліків та удосконалення методів оцінювання.

Концептуальний підхід щодо оцінювання ДПС ризиків з питань ТЦ має полягати у такому:

1) оцінювання ризиків з питань ТЦ здійснюється на кількох рівнях – макроекономічному, на якому визначаються потенційні сфери і види діяльності, що

мають ознаки поведінки BEPS; середньому, де враховується галузева специфіка та ринкові тенденції, мікрорівні, де аналізуються показники діяльності конкретного платника податків та МГК;

2) імовірні порушення податкового законодавства щодо ТЦ систематизуються у реєстрі ризиків, за кожним з них формується профіль ризику з описом суті порушення чи схеми АПП, а також основних індикаторів та показників, що вказують на ризик;

3) відбір випадків ТЦ для контролю здійснюється на основі пріоритетного переліку індикаторів ризикованості платника податків, а також за результатами ранжування тих ризиків, що можуть бути визначені та оцінені в автоматичному режимі. Детально ризики мають досліджуватися під час взаємодії з платниками податків, аналізу документації ТЦ чи перевірки з питань ТЦ;

4) оцінювання та відпрацювання ризиків фіксуються у спеціалізованій інформаційній системі ДПС. Профілі ризиків, індикаторів для їхнього встановлення та критеріїв оцінювання, у разі необхідності, уточнюються та коригуються завдяки зворотному зв'язку з працівниками підрозділів ДПС, що здійснюють контроль за ТЦ;

5) платники податків та МГК повинні мати доступ до інформації про окремі маркери їхньої поведінки щодо ТЦ [10], для того щоб вони мали можливість переглянути цінову політику, скоригувати податкові зобов'язання, відмовитися від схем АПП.

Основні пріоритетні напрями вдосконалення діяльності ДПС щодо оцінювання ризиків з питань ТЦ, зокрема які потребують подальших наукових досліджень, полягають у такому:

- уточнення основних термінів та понять, необхідних для оцінювання ризиків ТЦ;
- агрегування та систематизація інформації, необхідної для оцінювання ризиків ТЦ в інформаційній системі ДПС у роботі з великими масивами даних щодо ТЦ;
- виокремлення діяльності, пов'язаної з визначенням масштабів BEPS та зон податкового ризику, пов'язаного з ТЦ, на основі аналізу статистичних даних та показників транскордонної торгівлі;
- затвердження реєстру ризиків, пов'язаних з ТЦ;
- визначення пріоритетного переліку індикаторів ризикованості платника податків;
- типологізація порушень ТЦ та схем АПП. Складання профілів ризиків з питань ТЦ, які б містили опис встановлення взаємозв'язку порушень ТЦ та схем АПП із показниками ризиків;
- удосконалення взаємодії, розподілу обов'язків, методичного забезпечення щодо оцінювання ризиків для підрозділів ДПС;
- удосконалення взаємовідносин з платниками податків щодо підвищення прозорості їхньої діяльності, отримання додаткової інформації та пояснень, необхідних для оцінювання ризиків ТЦ;
- розвиток автоматичного обміну інформацією з компетентними органами інших країн для цілей контролю за ТЦ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ефективне вирішення проблем трансфертного ціноутворення (2012) / OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264169463-en> (дата звернення: 10.08.2021).

2. Проект посібника Аналіз ризиків трансфертного ціноутворення (2013) / OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/ctp/transfer-pricing/Draft-Handbook-TP-Risk-Assessment-ENG.pdf> (дата звернення: 10.08.2021).
3. Study on Structures of Aggressive Tax Planning (2015) / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b936799c-d60a-11e5-a4b5-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 10.08.2021).
4. Country-by-Country Reporting: Handbook on Effective Tax Risk Assessment / OECD, 2017, Paris [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org/tax/beps/country-by-country-reporting-handbook-on-effective-tax-risk-assessment.pdf (дата звернення: 10.08.2021).
5. Практичний посібник ООН з трансфертного ціноутворення для країн, що розвиваються (2021) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.un.org/development/desa/financing/sites/www.un.org.development.desa.financing/files/2021-04/TP_2021_final_web%20%281%29.pdf (дата звернення: 10.08.2021).
6. Rugman Alan M.; Eden Lorraine. Multinationals and transfer pricing. Routledge, 2017.
7. Fox Z. D., Wilson R. J. Double trouble: An analysis of IRS attention and financial reporting. 2020.
8. Cooper Joel, et al. Transfer pricing and developing economies: A Handbook for policy makers and practitioners. World Bank Publications, 2017.
9. Дестянюк О. М. Теоретико-методологічні засади формування трансфертного ціноутворення на мікрорівні в умовах вітчизняної економіки / О. М. Дестянюк, О. І. Черевко // Економіст. – 2015. – № 1. – С. 45–48.
10. Кругляк В. В. Основні положення моніторингу контрольованих операцій як складової податкового контролю за дотриманням правил трансфертного ціноутворення в Україні / В. В. Кругляк, Є. А. Курілов // Економічний вісник. Серія «Фінанси, облік, оподаткування». – 2021. – № 7. – С. 61–73.
11. Ларіонов М. О. Особливості моніторингу контрольованих операцій в Україні: шляхи вдосконалення / М. О. Ларіонов // Прикарпатський юридичний вісник. – 2019. – № 1 (26). – С. 155–160.
12. Протидія агресивному податковому плануванню: світовий досвід та висновки для України: монографія / за заг. ред. С. С. Брехова та В. І. Коротуна. – Київ: Алерта, 2017. – 344 с.
13. Стародуб Д. М. Щодо модернізації вітчизняної системи управління податковими ризиками у контексті світового досвіду / Д. М. Стародуб // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). – 2019. – Вип. 15. – С. 134–142. – Режим доступу: <http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/4306> (дата звернення: 10.08.2021).
14. Про внесення змін до Порядку проведення моніторингу контрольованих операцій та Порядку опитування уповноважених, посадових осіб та/або працівників платника податків з питань трансфертного ціноутворення: наказ Міністерства фінансів України від 17.03.2021 № 158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0707-21#n2> (дата звернення: 10.08.2021).
15. HMRC Міжнародний посібник. INTM482000 – Трансфертне ціноутворення: оцінка ризику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov-uk.translate.google.com/translate/hmrc-internal-manuals/international-manual/intm482000?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=nui,sc (дата звернення: 10.08.2021).
16. Про затвердження Порядку формування плану-графіку проведення документальних планових перевірок платників податків: наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2015

№ 524 (із внесеними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15#Text> (дата звернення: 10.08.2021).

REFERENCES

1. Efektyvne vyrishennia problem transfertnoho tsinoutvorennia [Dealing Effectively with the Challenges of Transfer Pricing]. (2012). OECD. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/97892641/69463-en>
2. Proiekt posibnyka Analiz ryzykiv transfertnoho tsinoutvorennia [Draft handbook on transfer pricing risk assessment]. (2013). URL: <https://www.oecd.org/ctp/transfer-pricing/Draft-Handbook-TP-Risk-Assessment-ENG.pdf>
3. Study on Structures of Aggressive Tax Planning (2015). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b936799c-d60a-11e5-a4b5-01aa75ed71a1/language-en>
4. OECD (2017). Country-by-Country Reporting: Handbook on Effective Tax Risk Assessment, OECD, Paris. URL: www.oecd.org/tax/beps/country-by-country-reporting-handbook-on-effective-tax-risk-assessment.pdf
5. Praktychnyi posibnyk OON z transfertnoho tsinoutvorennia dlia krain, shcho rozvyvaiutsia [United Nations Practical Manual on Transfer Pricing for Developing Countries]. (2021). URL: https://www.un.org/development/desa/financing/sites/www.un.org.development.desa.financing/files/2021-04/TP_2021_final_web%20%281%29.pdf
6. Rugman, A. M., & Eden, L. (2017). Multinationals and transfer pricing. Routledge.
7. Fox, Z. D., & Wilson, R. J. Double trouble: An analysis of IRS attention and financial reporting. (2020).
8. Cooper, J., Fox, R., Loeprick, J., & Mohindra, K. (2017). Transfer pricing and developing economies: A Handbook for policy makers and practitioners. World Bank Publications.
9. Desyatnyuk, O., & Cherevko, O. (2015). Teoretyko-metodologichni zasady formuvannya transfertnogo cinoutvorennia na mikrorivni v umovax vitchyznyanoi ekonomiky [Theoretical and practical bases of transfer pricing formation at the microlevel in terms of national economy]. Ekonomist, (1), 45–48.
10. Kruglyak, V. V., Kurilov, Ye. A. (2021). Osnovni polozhennia monitoryngu kontrolovanых operacij yak skladovoyi podatkovogo kontrolyu za dotrymanniam pravyl transfertnogo cinoutvorennia v Ukraini [Main Provisions of Controlled Operations Monitoring as an Integral Part of Tax Control for Compliance with Transfer Pricing Rules]. Ekonomichnyj visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkuvannya, (7), 61–73.
11. Larionov, M. (2019). Osoblyvosti monitoryngu kontrolovanых operacij v Ukraini: shlyahy vdoshkonalennia [Peculiarities of monitoring of controlled operations in Ukraine: ways to improve]. Prykarpatskyj yurydychnyj visnyk, (1 (26)), 155–160.
12. Protydiia ahresyvnomu podatkovomu planuvanniu: svitovyi dosvid ta vyklyky dlia Ukrainy [Counteraction to aggressive tax planning: world experience and challenges for Ukraine] (2017). (Ed. by S. S. Brekhov & V. I. Korotun). Kyiv: Alerta.
13. Starodub, D. M. (2019). Shhodo modernizatsiyi vitchyznyanoi systemy upravlinnya podatkovymi ryzykamy u konteksti svitovogo dosvidu [The problem of modernization of domestic system of tax risk management in the context of world experience]. Mizhnarodnyj yurydychnyj visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriya ta praktyka), (15), 134–142. URL: <http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/4306>

14. Ministerstvo finansivUkrayiny. (2021, March 17). Pro vnesennya zmin do Poryadku provedennya monitorynhu kontrolovanykh operatsiy ta Poryadku opytuvannya upovnovazhenykh, posadovykh osib ta/abo pratsivnykiv platnyka podatkov z pytan transfertnoho tsinoutvorennia [On Amendments to the Procedure for Monitoring Controlled Transactions and the Procedure for Surveying Taxpayers Officials, Officials and/or Employees on Transfer Pricing]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0707-21#n2>

15. HMRC internal manual. INTM482000 – Transfer pricing: risk assessment: contents. URL: https://www.gov-uk.translate.google/hmrc-internal-manuals/international-manual/intm/482000?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=nui,sc

16. Ministerstvo finansiv Ukrayiny. (2015, June 2). Pro zatverdzhennya Poryadku formuvannya planu-grafika provedennya dokumental'ny'x planovy'x perevirok platny'kiv podatkov [About the statement of the Procedure for formation of the plan-schedule of carrying out documentary planned checks of taxpayers]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15#Text>

Serhii S. Brekhov, Candidate of Economic Sciences, Leading Researcher, Scientific and Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine,

Priorities for Improving the Activities of the State Tax Service to Assessing the Risks of Transfer Pricing

An effective transfer pricing control system is impossible without the use of the subsystem for detecting and assessing the risks of non-compliance of the conditions of foreign economic operations with the arm's length principle. Due to the uniqueness of national economic and tax systems, each country independently determines the procedure for monitoring and the specifics of risk assessment of transfer pricing. Thus, the purpose of this article is to define a conceptual approach and the main priorities for improving the activities of the State Tax Service of Ukraine to assess the risks of transfer pricing.

This article, based on the study of international recommendations and best international experience, using methods of observation and comparison, analysis and synthesis, systematization of information, summarizes the requirements for building a system of risk assessment of controlled transactions and risk-based control of transfer pricing legislation. The paper presents a conceptual vision for the functioning of the risk assessment system for transfer pricing as an element of the state system of tax risk management. It was found that to ensure effective management of tax risks in transfer pricing it is necessary to: identify risk areas and carry out risk assessment of transfer pricing at the macro, meso and micro levels, keep a register of risks in transfer pricing; assess the level of risk of the taxpayer on transfer pricing, apply automatic risk determination algorithms, cooperate with taxpayers to obtain additional information on risky transactions in order to assess and verify controlled transactions. With this in mind, a list of indicators has been proposed to determine the level of riskiness of taxpayers, priority areas for improving the activities of the State Tax Service of Ukraine to assess the risks of transfer pricing have been identified and outlined, which in turn can be the basis for further research and practical recommendations.

Keywords: transfer pricing, tax risk, State Tax Service of Ukraine, risk assessment, controlled transactions, tax control, risk indicator, arm's length principle.

Стаття надійшла до редколегії 18 жовтня 2021 року

УДК 341.232.2

JEL F35

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.52-61

В. В. Грицун,*здобувач ступеня доктора філософії,**Національна академія статистики,**обліку та аудиту,**м. Київ, Україна**e-mail: 123vk@ukr.net***ORCID ID 0000-0001-7747-9345**

МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА ЄС

Проаналізовано особливості фінансової допомоги від ЄС. Описано основні способи надання такої допомоги та вказано на існуючі проблеми. Показано, що фінансова допомога ЄС є значною підтримкою європейської інтеграції України. ЄС також надає Україні позики з метою макрофінансової допомоги, сума яких досягла 1,2 млрд євро, для зменшення негативних наслідків пандемії коронавірусної інфекції. На період 2021–2027 рр. визначено п'ять цілей, під які ЄС виділить Україні фінансову допомогу.

Встановлено, що найбільш привабливою формою надання фінансової допомоги для України є передвступна допомога країнам-кандидатам. З огляду на неможливість на цей момент з політичних причин надання Україні доступу до фонду допомоги країнам перед набуттям членства в ЄС уряду України, з огляду на унікальність угоди про асоціацію та власний статус у процесі європейської інтеграції, потрібно також вимагати створення спеціального фінансового інструменту для підтримки України (можливо, спільно з іншими країнами Східного партнерства, які підписали угоди про асоціацію) у здійсненні необхідних реформ.

Ключові слова: міжнародні фінансові організації, фінансова допомога ЄС, цілі сталого розвитку, фінансові механізми, джерела фінансування.

В. В. Грицун. Международная финансовая помощь ЕС

Проанализированы особенности финансовой помощи от ЕС. Описаны основные способы оказания такой помощи и указаны существующие проблемы. Показано, что финансовая помощь ЕС является значительной поддержкой европейской интеграции Украины. ЕС также предоставляет Украине займы с целью макрофинансовой помощи, сумма которых достигла 1,2 млрд евро, для уменьшения негативных последствий пандемии коронавирусной инфекции. На период 2021–2027 гг. определены пять целей под которые ЕС выделит Украине финансовую помощь.

Установлено, что наиболее привлекательной формой предоставления финансовой помощи для Украины есть предвступная помощь странам-кандидатам. Учитывая невозможность на данный момент по политическим причинам предоставление Украине доступа к фонду помощи странам перед приобретением членства в ЕС правительства Украины, учитывая уникальность соглашения об ассоциации и собственного статуса в процессе европейской интеграции следует также требовать создания специального финансового инструмента для поддержки Украины (возможно, совместно с другими

странами «Восточного партнерства», подписавшие соглашения об ассоциации) в осуществлении необходимых реформ.

Ключевые слова: международные финансовые организации, финансовая помощь ЕС, цели устойчивого развития, финансовые механизмы, источники финансирования.

Мета дослідження: аналіз основних видів та особливостей надання фінансової допомоги від ЄС.

Постановка проблеми. Україна – пріоритетний партнер Європейського Союзу (ЄС). ЄС підтримує Україну в питанні зміцнення стабільного, процвітаючого і демократичного майбутнього для її громадян, а також залишається прихильником її незалежності, територіальної цілісності і суверенітету. Угода про асоціацію, включаючи Угоду про поглиблену зону вільної торгівлі (УПЗВТ), підписану в 2014 році, є основним інструментом зближення України і ЄС, сприяє поглибленню політичних і зміцненню економічних зв'язків і шанобливому ставленню до спільних цінностей [5, с. 62]. Україна продовжує реалізацію амбітної програми реформ, спрямованих на прискорення економічного зростання і підвищення рівня життя громадян. Пріоритетними напрямками є боротьба з корупцією, реформа судової та виборчої систем, зміна Конституції, покращення ділового клімату, підвищення енергетичної ефективності, реформу державного управління та децентралізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фінансової допомоги на шляху здобуття Україною членства в Європейському Союзі, а також міжнародно-правових аспектів конституційного законодавства відображена в наукових роботах таких правників, як О. К. Вишняков, Ю. О. Волошин, І. О. Гоша, М. А. Дамірлі, В. Н. Денисов, А. М. Колодій, Б. В. Калиновський, Н. В. Камінська, В. М. Кампо, О. В. Кресін, Л. А. Луць, М. М. Макієвич, В. Є. Мармазов, П. Ф. Мартиненко.

Попри значний науковий доробок ключові питання міжнародної фінансової допомоги в умовах вступу до Європейського Союзу не є достатньо розробленими і представлені фрагментарними дослідженнями або спрямовані на окремі аспекти фінансування. Саме відсутність комплексних досліджень ефективності та доцільності фінансової допомоги Україні зумовила невирішеність кількох актуальних питань. Зазначені вище обставини й зумовили вибір об'єкта та предмета дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маючи спільні сухопутні кордони з чотирма державами-членами ЄС (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія) і Молдовою, Україна має великий інтерес до прикордонного співробітництва під егідою ЄС. Фінансова допомога ЄС є значною підтримкою європейської інтеграції України. Починаючи з 2007 р., допомога Україні надавалась переважно в межах Європейського інституту сусідства та партнерства (ЄІСП) згідно з Регламентом Європейського парламенту та Ради ЄС від 24.10.2006 № 1638/2006 р., яким встановлювались основні засади та принципи щодо застосування ЄІСП. Загальний обсяг фінансової допомоги, наданий Україні з 2007 до 2013 р., становив 2,7 млрд євро. З 2014 року ЄС і його фінансові інститути мобілізували понад 15 млрд євро у вигляді грантів і позик для підтримки процесу реформ з чітко обумовленими умовами подальшого прогресу [10, с. 11].

Крім того, ЄС також надав Україні позики з метою макрофінансової допомоги, сума яких досягла 1,2 млрд євро, для зменшення негативних наслідків пандемії коронавірусної інфекції.

Проведемо більш детальний аналіз рівня фінансової допомоги за роками. Так, з 2014 р. на підтримку розвитку інфраструктури та реформи транспорту, енергетики, сільського господарства, освіти та муніципального сектору, а також надання значної фінансової та технічної підтримки малому та середньому бізнесу та відновленню основоположної соціальної інфраструктури, яка постраждала внаслідок конфлікту на Сході України, ЄС надав 4,3 млрд євро у вигляді позик, виданих Європейським інвестиційним банком (ЄІБ), 4,05 млрд євро інвестицій від Європейського банку реконструкції та розвитку (зовнішнє посилання) в рамках нинішнього мандата були виділені завдяки підтримці ЄС і його держав-членів, які виступали також як донори. Мета кредитів – допомогти розвитку та реформі банківського сектору, агробізнесу, транспорту та малому бізнесу в Україні [1, с. 38].

Європейський план зовнішніх інвестицій. Це ключова ініціатива ЄС для стимулювання державних і приватних інвестицій. Європейський план зовнішніх інвестицій залучає додаткові інвестиції, мінімізуючи фінансові ризики за допомогою нового гарантійного фонду ЄС (у розмірі 1,5 млрд євро) і комбінуючи гранти ЄС з позиками від європейських фінансових організацій через інвестиційний інструмент сусідства (IBC) [2]. З 2014 року понад 205 млн євро були направлені в Україну через IBC для підтримки фінансування інфраструктури в таких сферах, як водопостачання та санітарія, енергетична ефективність, транспорт, структура зв'язку, захист навколишнього середовища, допомога малому і середньому бізнесу, муніципальній інфраструктурі, також надається підтримка для кредитування у місцевій валюті.

Загалом, надано 1 млрд 365 млн євро в рамках Європейського інструменту сусідства, зокрема:

- у 2014 році – 365 млн євро на підтримку та моніторинг демократичних реформ, зміцнення макроекономічної стабільності, посилення функцій державного управління та соціально-економічного розвитку України. Це було зроблено в рамках двох програм: підтримки бюджету за програмою зміцнення державних інститутів (355 млн євро) і за допомогою підтримки громадянського суспільства в Україні (10 млн євро);

- у 2015 році – 200 млн євро на програми підтримки розвитку приватного сектору (95 млн євро), технічного співробітництва (15 млн євро) та реформи децентралізації U-LEAD (90 млн євро);

- у 2016 році – 200 млн євро в рамках ініціативи ЄС на боротьбу з корупцією в Україні (15 млн євро), а також на розвиток технічного співробітництва (28,5 млн євро), реформу державного управління (104 млн євро) і програму побудови правової держави PRAVO (52,5 млн євро);

- у 2017 році – 200 млн євро на забезпечення енергетичної ефективності (50 млн євро), управління державними фінансами (50 млн євро), підтримку сталого соціально-економічного розвитку та належного управління в порушених конфліктом східних регіонах України (50 млн євро), розвиток технічного співробітництва (37 млн євро), а також на кредитування мікробізнесу та малих підприємств у місцевій валюті через IBC (13 млн євро) [4, с. 388];

- у 2018 році – 200 млн євро на програму підтримки енергетичної ефективності для України EE4U-II (54 млн євро), розвиток технічного співробітництва (37 млн євро), програму «EU4Skills: пріоритетні навички для сучасної України» (38 млн євро), програму контактів між людьми «Будинок Європи» (18 млн євро), підтримку громадянського

суспільства (3 млн євро), а також на розвиток муніципальної інфраструктури через ІВС (50 млн євро);

– у 2019 році – 200 млн євро на ініціативу ЄС на боротьбу з корупцією в Україні – фаза II (15 млн євро), U-LEAD з Європою: фаза II (40 млн євро), підтримку громадянського суспільства і культури (10 млн євро), розвиток технічного співробітництва 2019 (44 млн. євро), розвиток цифрового управління і цифрової економіки (25 млн євро), додаткову підтримку східних регіонів України (10 млн євро), сільське господарство і підтримку малих ферм (44 млн євро), а також на розвиток муніципальної інфраструктури та кредитування у місцевій валюті через ІВС (25 млн євро).

З 2014 року через служби з зовнішньополітичних інструментів було виділено понад 116 млн євро з коштів інструменту підтримки стабільності та миру. Також надавалася допомога Спеціальній моніторинговій місії ОБСЄ; внутрішнім переселенцям; населенню, постраждалому в результаті конфлікту; у сфері відновлення управління і примирення в постраждалих громадах. Вибірка недавніх прикладів включає:

– 2018 рік: підтримка стабільності в Україні шляхом посилення кібербезпеки напередодні президентських виборів (1 млн євро);

– 2019 рік: підтримка гуманітарного розмінування з метою посилення стійкості і стабільності на Сході України, включаючи прибережні регіони Азовського моря (5 млн євро). 2019 рік: протидія дезінформації в південних і східних регіонах України (2 млн євро);

– 2020 рік: підтримка посилення стійкості регіону Азовського моря (1 млн євро). 2020 рік: підтримка реінтеграції ветеранів конфлікту на Сході України (фаза II) [6, с. 34].

На сьомому засіданні Ради асоціації ЄС-Україна, що пройшло 11 лютого 2021 р. під головуванням голови європейської дипломатії Жозепа Борреля, для продовження фінансової допомоги Україні, було наголошено на певних існуючих проблемах у сучасній Україні, що сильно стримують фінансування реформ.

Зокрема, було констатовано на відсутності істотного прогресу в реформуванні цілого ряду областей. Реформи гальмуються внутрішньою інституційною нестабільністю і протиріччями, відсутністю чітких орієнтирів, обмеженістю ресурсів, зовнішніми чинниками, а також відсутністю політичної рішучості прийняти і забезпечити повну незалежність судових та економічних інститутів. Було також заявлено, що в Україні все ще широко поширена корупція. Дійсно, згідно з індексом сприйняття корупції Transparency International, в 2020 році Україна посіла 117-те місце з 180 країн. Прогрес є, але незначний: у 2017 році вона перебувала на 130-му рядку рейтингу. Зараз Україна розташовується по сусідству з такими країнами, як Непал, Сьєрра-Леоне, Замбія, Есватіні і Єгипет. Зусилля по боротьбі з корупцією важливі для виділення наступного траншу макрофінансової допомоги ЄС [3].

Критиці піддалася і українська судова система. Так, Брюссель висловив «особливу стурбованість» прийнятим у жовтні 2020 року Конституційним судом рішенням про скасування низки статей КК, що стосуються боротьби з корупцією. Такий крок, як стверджується у доповіді, «створив правову прогалину в українській антикорупційній архітектурі». Не обійшли стороною в ЄС і проблеми зі свободою преси в Україні, які виступили на перший план зокрема в світлі фактичної ліквідації указом президента В. Зеленського трьох опозиційних телеканалів.

На сьогодні існують також програми територіальної співпраці (Interreg), які дозволяють залучення у проекти держав, що не є членами ЄС. Сьогодні, такі програми надають

Україні можливість отримати фінансування на проведення певних реформ у кооперації з європейськими партнерами. Україні нині доступні лише програми транснаціонального співробітництва (Interreg B), які можуть включати держави, що не є членами, кандидатами або потенційними кандидатами на членство в ЄС (за умови кооперації з країнами-членами ЄС). Якщо Україна стане потенційним кандидатом на членство в ЄС, також можлива перспектива транскордонного співробітництва (Interreg A). Варто зазначити, що Україна не може набути статусу держави-кандидата на членство в ЄС згідно з Угодою про асоціацію [7, с. 32].

У період фінансування 2000–2006 рр. Україна взяла участь у двох програмах транснаціональної співпраці – разом з Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Білоруссю. За період з 2007–2013 рр. Україна взяла участь в одній програмі транснаціональної співпраці – «Південно-Східна Європа», що фінансувалася за підтримки Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР). У період 2014–2020 рр. Європейський фонд регіонального розвитку виділив 12.6 млрд євро на програми територіальної співпраці (57 транскордонних, 16 транснаціональних і 4 міжрегіональних програми), які можуть реалізовуватися у рамках співпраці як між країнами ЄС, так і між державами-членами ЄС з країнами, що не є членами ЄС.

Діяльність Європейського фонду регіонального розвитку врегульовано постановою Європейського парламенту та Європейської ради від 17 грудня 2013 року «Про Європейський фонд регіонального розвитку та про спеціальні умови, що стосуються інвестицій для цілей подальшого розвитку та покращення ситуації з робочими місцями та скасування постанови (ЄС) № 1080/2206». Серед пріоритетів на наступний період фінансування одними із найважливіших є розвиток європейської регіональної політики й поширення переваг єдиного ринку в Європі, заснованого на вільному переміщенні товарів і послуг, робочої сили та капіталу. До пріоритетів входить й розширення програм територіальної співпраці, на що варто звернути увагу Україні.

На наступний період фінансування ЄС – 2021–2027 рр. – визначено п'ять основних цілей:

- одним із найголовніших пріоритетів 2021–2027 рр. буде інвестування у проекти регіонального розвитку. 65–85 % (залежно від бюджету ЄС) ресурсів Європейського фонду регіонального розвитку та Фонду згуртування будуть виділені саме на цей напрям;
- інноваційні проекти, діджиталізація, економічний розвиток та підтримка малого й середнього бізнесу;
- екологічні проекти, виконання Паризької угоди, інвестиції у перехід на відновлювальну енергетику та боротьбу зі змінами клімату;
- проекти на покращення зв'язків у Європі, транспортних і цифрових мереж [8, с. 210];
- соціальні проекти, спрямовані на підвищення рівня зайнятості, додаткове навчання, рівний доступ до медичного обслуговування;
- сталий розвиток міст у ЄС та підтримка програм територіальної співпраці.

Програми міжрегіональної та транскордонної співпраці заохочуватимуться новими можливостями: певний регіон зможе використовувати частину коштів для фінансування проектів у будь-якій точці Європи у кооперації з іншими регіонами.

Таблиця 1

Обсяги фінансової допомоги ЄС для України за 2014–2020 рр.

Джерело	Надані обсяги, млн євро
1. ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ (2014–2020)	6 461.5
1.1 Загальна допомога розвитку (гранти) 2014–2020	1 472.2
1.2 Інструмент зовнішньої політики (Foreign Policy Instrument)	246.5
1.3 Інша підтримка з бюджету ЄС	332.8
1.4 Макрофінансова допомога (пільгова позика)	4 410 (I–IV Програми)
2. ЄВРОПЕЙСЬКІ ФІНАНСОВІ ІНСТИТУЦІЇ	8 600
2.1 Європейський інвестиційний банк (2014–2020)	4 600
2.2 ЄБРР (за 5 років)	4 000
УСЬОГО	15 061.5
Двостороння підтримка держав-членів ЄС	1 378.1

Джерело: авторська розробка на підставі даних Державної служби статистики.

Пріоритетними напрямками подальшої співпраці України та ЄС будуть «Зміцнення інституцій та належного управління», «Економічний розвиток та розвиток ринку», «Покращення сполучення, енергоефективність, захист навколишнього середовища та запобігання зміні клімату», «Мобільність і контакти між людьми», які приблизно порівну поділять бюджет допомоги. Відповідно, позитивним є те, що надана допомога в цілому сприятливо відображається на окремих сферах розвитку країни, зокрема на прозорості урядування та громадянському суспільстві, енергетиці та енергоефективності, комунікації та ІКТ, соціальній інфраструктурі та послугах, відновленні Донбасу та допомозі ВПО, ядерній безпеці тощо. Беззаперечним є і збільшення фінансової допомоги Україні ЄС – з запланованих 11,175 млрд євро до нинішніх 15,061 млрд євро. Проте, як показує проведений аналіз, існує і низка проблем [9, с. 165].

Понад 13 млрд з 15 млрд євро – це позики на поворотній основі (у формі кредитів). Хоч вони і надаються на пільгових умовах, але зважаючи на такі критичні обсяги, це додає Україні додаткових ризиків розвитку, бо у майбутньому існує необхідність повертати таку допомогу. Частка безповоротної допомоги залишається доволі малою.

Іншою проблемою є мала ефективність освоєння та вибірки кредитних коштів з чинних проєктів від МФО (48,22 % для ЄБРР та 15,6 % для ЄІБ). Основна причина полягає у тому, що ці кошти були виділені без затвердження попередньої стратегії їх освоєння Україною. Незважаючи на складні політичні та економічні обставини, в яких опинилася Україна, вона не є найбільшим реципієнтом офіційної міжнародної допомоги розвитку.

Отже, сьогодні Україна залишається важливим сусідом ЄС. У складних умовах зовнішньої агресії та масштабних соціальних потрясінь Україна змогла досягти суттєвого прогресу з таких політичних напрямів – прогресу, що відзначений з боку ЄС та вже призвів до конкретних результатів: лібералізації візового режиму та введення у дію Угоди про

асоціацію. Попит на реформи в Україні залишається високим в Європі і спостерігається готовність всебічно допомагати Україні змінюватись. Спільне бачення пріоритетів, темпів та характеру таких змін може відкрити шлях до значно тіснішої співпраці та збільшення допомоги з боку ЄС. Основою стратегії України, спрямованої на збільшення фінансової підтримки з ЄС, має стати взаємна зацікавленість сторін у перетворенні України із споживача у контрибутора європейської безпеки. Це завдання вимагає правильної оцінки ситуації, що склалася, та тенденцій її розвитку; а також подолання критичних слабкостей України в політичній та безпековій сферах.

Сьогоднішній формат відносин України з ЄС передбачає два основні шляхи до суттєвого поглиблення залучення ЄС до українських справ: прогрес у мирному процесі на Сході України або швидкі й ефективні реформи. Успіхи на кожному з напрямів дозволять ставити на порядок денний питання про значне збільшення обсягів фінансової допомоги Україні.

Найбільш привабливою формою надання фінансової допомоги для України є передвступна допомога країнам-кандидатам. З огляду на неможливість нині з політичних причин надання Україні доступу до фонду допомоги країнам перед набуттям членства в ЄС уряду України з огляду на унікальність угоди про асоціацію та власного статусу у процесі європейської інтеграції потрібно також вимагати створення спеціального фінансового інструменту для підтримки України (можливо спільно з іншими країнами Східного партнерства, які підписали угоди про асоціацію) у здійсненні необхідних реформ.

Висновки. Встановлено, що норми Угоди про асоціацію про фінансову допомогу України є відсилочними та декларативними і не передбачають зобов'язань ЄС щодо фінансування України за рахунок Європейських структурних фондів. Правила ЄС не передбачають можливості отримати Україною допомоги за рахунок Європейського соціального фонду, Фонду підтримки, Фонду солідарності ЄС, однак програми згаданих фондів є чинними до кінця 2020 року, а тому Уряду України потрібно здійснювати моніторинг програм, які будуть чинними у наступний період. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає виділення фінансової допомоги Україні відповідно до її потреб, галузевих спроможностей та прогресу у здійсненні реформ. Відсутність в Угоді про асоціацію перспектив членства обмежує її потенціал для стимулювання масштабних змін у суспільстві, що можливо компенсувати лише якісним збільшенням фінансової допомоги ЄС Україні, насамперед через європейські структурні та інвестиційні фонди.

Перспективи подальших досліджень полягають у посиленні та удосконаленні міжнародного співробітництва в напрямі фінансової допомоги із врахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів. Перспективи подальших досліджень пов'язані також з визначенням особливостей діяльності окремих видів фінансових посередників в Україні. Співпраця України з Європейським Союзом допоможе наблизити нашу країну до високих стандартів Європи, покращити рівень життя та сприятиме добробуту людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетна підтримка ЄС в Україні / Н. Старостенко, О. Саєнко та ін. ; за заг. ред. Н. Старостенко. – Київ: ФОП Москаленко О. М., 2014. – 60 с.

2. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 рік. Результати та плани [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf> (дата звернення: 03. 06.2021).
3. Ангел Є. Міжнародна фінансова допомога: скільки грошей і на що виділили донори для розвитку інфраструктури, 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/zaasfaltovanimilyardiyakyebrsritovijbanktainshidonorirozvivayutinfrasturkturuukrayini/> (дата звернення: 03.06.2021).
4. Колосова В. П. Актуальні питання взаємодії України з міжнародними фінансовими організаціями / В. П. Колосова // Актуальні питання фінансової та бюджетно-податкової політики в контексті реалізації Програми економічних реформ на 2010–2014 роки : наук.-практ. конф. (м. Київ, 17–18 трав. 2012 р.). – Київ: ДННУ «Акад. фін. упр.», 2012. – С. 387–390.
5. Колосова В. П. Вплив міжнародних фінансових організацій на економічний розвиток країни: питання теорії / В. П. Колосова // Економіка України. – 2016. – № 12. – С. 61–71.
6. Мицюк С. Сучасний стан та перспективи співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями / С. Мицюк, В. Мегей // Бюлетень Національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 12. – С. 31–38.
7. Смирнова К. В. Феномен міжнародно-правового регулювання державної допомоги на прикладі права СОТ та права ЄС / К. В. Смирнова // Український часопис міжнародного права. – 2018. – № 2. – С. 29–35.
8. Фінансова глобалізація і євроінтеграція / за ред. О. Г. Білоруса, Т. І. Єфименко. – Київ: ДННУ «Акад. фін. упр.», 2015. – 496 с.
9. Чугунов І. Я. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канаєва. – Київ: Київ. нац. торговельно-економ. ун-т, 2015. – 376 с.
10. Чугунов І. Я. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки / І. Я. Чугунов, М. Д. Пасічний // Вісник КНТЕУ. – 2016. – № 5. – С. 5–18.

REFERENCES

1. Starostenko, N. & Sajenko, O., et al. (2014). Bjudzhetna pidtrymka JeS v Ukrajinі [EU budget support in Ukraine]. – Kyiv: FOP Moskalenko O. M.
2. Zvit pro vykonannja Ughody pro asociaciju mizh Ukrajinou ta JeS za 2019 rik. Rezuljtaty ta plany [Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU for 2019. Results and plans]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf>
3. Anghel, Je. (2020). Mizhnarodna finansova dopomogha: skiljky ghroshej i na shho vydilyly donory dlja rozvytku infrastruktury [International financial assistance: how much money and what donors have allocated for infrastructure development]. URL: <https://voxukraine.org/uk/zaasfaltovanimilyardiyakyebrsritovijbanktainshidonorirozvivayutinfrasturkturuukrayini/>
4. Kolosova, V. P. (2012). Aktualjni pytannja vzajemodiji Ukrajinu z mizhnarodnymy finansovymy orghanizacijamy [Topical issues of Ukraine's interaction with international financial organizations]. In Aktualjni pytannja finansovoji ta bjudzhetno-podatkovoji polityky v konteksti realizaciji Prohramy ekonomichnykh reform na 2010–2014 roky (pp. 387–390). Kyiv: DNNU «Akademija finansovogho upravlinnja».

5. Kolosova, V. P. (2016). Vplyv mizhnarodnykh finansovykh orghanizacij na ekonomichnyj rozvytok krajiny: pytannja teorii [The influence of international financial organizations on the economic development of the country: questions of theory]. *Ekonomika Ukrainy*, (12), 61–71.
6. Mycjuk, S., & Meghej, V. (2015). Suchasnyj stan ta perspektyvy spivpraci Ukrainy z mizhnarodnymi finansovymi orghanizacijamy [Current state and prospects of Ukraine's cooperation with international financial organizations]. *Bjuletenj Nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, (12), 31–38.
7. Smyrnova, K. V. (2018). Fenomen mizhnarodno-pravovogho rehuljuvannja derzhavnoi dopomogy na prykladi prava SOT ta prava JeS [The phenomenon of international legal regulation of state aid on the example of WTO law and EU law]. *Ukrainsjkyj chasopys mizhnarodnogho prava*, (2), 29–35.
8. Finansova ghlobalizacija i jevrointegracija [Financial globalization and European integration] (2015). (ed. by. O. Gh. Bilorusa). Kyiv: DNNU «Akademija finansovogho upravlinnja».
9. Chughunov, I. Ja., Pavelko, A. V., & Kanajeva, T. V. (2015). Derzhavne finansove rehuljuvannja ekonomichnykh peretvorenj: monoghrafija [State financial regulation of economic transformations: a monograph] (ed. by. A. A. Mazarak). Kyiv: Kyiv. nac. torghoveljno-/ekonom. un-t.
10. Chughunov, I. Ja., Pasichnyj, M. D. (2016). Finansova polityka Ukrainy v umovakh ghlobalizaciji ekonomiky [Financial policy of Ukraine in the conditions of economic globalization]. *Visnyk KNTEU*. – (5). – 5–18.

Viktoriia V. Hrytsun, Postgraduate student, National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Ukraine

EU International Financial Assistance

The EU financial assistance to Ukraine is studied and the necessary conditions for its provision are listed. The analysis of the peculiarities of international financial assistance arranged by years has been carried out and the main directions of its use have been indicated. It has been established that at present there are also territorial cooperation programs (Interreg), which allow the involvement of non-EU countries into projects. At present, such programs provide Ukraine with the opportunity to receive funding for certain reforms in cooperation with European partners. Among the priorities for the next funding period, one of the most important is the development of European regional policy and the dissemination of the benefits of a single market in Europe based on free movement of goods and services as well as labor and capital.

The purpose of the study includes the analysis of the main types and features of EU financial assistance. It is the lack of comprehensive studies of the effectiveness and feasibility of financial assistance to Ukraine that has led to unresolved issues.

Research methods are theoretical analysis of scientific literature; analysis and generalization; statistics and comparisons; classification of theoretical material and development of recommendations. The solution of the objectives set in the work was carried out using the systematic approach in the selection of material and statistical methods of analysis of literature data.

The main results make it possible to conclude that the Association Agreement between Ukraine and the EU provides for the allocation of financial assistance to Ukraine in accordance with its needs, sectoral capacity and progress in implementing reforms. The lack of membership prospects in the Association Agreement limits its potential to stimulate large-scale changes in society, which can only be offset by a qualitative increase in EU financial assistance to Ukraine, primarily through the European Structural and Investment Funds.

The basis of Ukraine's strategy aimed at increasing financial support from the EU should be the mutual interest of the parties in transforming Ukraine from a consumer to a contributor to European security. This task requires a correct assessment of the current situation and trends in its development; and overcoming Ukraine's critical weaknesses in political and security spheres.

Keywords: *international financial organizations, EU financial assistance, sustainable development goals, financial mechanisms, sources of funding*

Стаття надійшла до редколегії 1 листопада 2021 року

УДК 338.45

JEL L10, L29, L69, M29, O29

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.62-74

В. В. Гурочкина,*д-р екон. наук, доцент,**в.о. директора ННІ економіки,**оподаткування та митної справи**e-mail: viktorlav2005@ukr.net***ORCID ID 0000-0001-8869-0189;****С. В. Резнік,***здобувач ступеня доктора філософії,**Університет ДФС України,**м. Ірпінь, Україна**e-mail: sergey.reznik.19@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-4917-5058**

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В ЕМЕРДЖЕНТНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Охарактеризовано значення концепції інноваційного розвитку промислових підприємств у контексті забезпечення економічної стабільності та сталого розвитку України, яке полягає у тому, що в рамках реалізації цієї концепції вбачаються ключові основи, перспективи та можливості досягнення високого рівня вітчизняної конкурентоспроможності для формування економіки інноваційного типу в умовах емерджентності при входженні у глобальну економічну систему. Окреслено коло питань, які потребують вдосконалення для цілей інноваційного розвитку промислових підприємств в емерджентних умовах на глобальному рівні. Оцінено фінансово-економічні показники іноземних промислових підприємств та виявлено ключову особливість їх зростання. Проаналізовано фінансово-економічні показники національних промислових підприємств та виявлено ключові проблеми в їх діяльності.

Ключові слова: емерджентність, економічна система, промислове підприємство, фінансово-економічні показники, інноваційний розвиток.

В. В. Гурочкина, С. В. Резник. Формирование системы инновационного развития промышленных предприятий в эмерджентной экономике

Охарактеризовано значение концепции инновационного развития промышленных предприятий в контексте обеспечения экономической стабильности и устойчивого развития Украины, заключающееся в том, что в рамках реализации данной концепции усматриваются ключевые основы, перспективы и возможности достижения высокого уровня отечественной конкурентоспособности для формирования экономики инновационного типа в условиях эмерджентности при вхождении в глобальную экономическую систему. Очерчен круг вопросов, требующих усовершенствования для

целей инновационного развития промышленных предприятий в эмерджентных условиях на глобальном уровне. Оценены финансово-экономические показатели иностранных промышленных предприятий и установлено ключевую особенность их роста. Проанализированы финансово-экономические показатели национальных промышленных предприятий и выявлены ключевые проблемы в их деятельности.

Ключевые слова: эмерджентность, экономическая система, промышленное предприятие, финансово-экономические показатели, инновационное развитие.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад механізму забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці.

Постановка проблеми. Останні роки концепція інноваційного розвитку промислових підприємств у контексті забезпечення економічної стабільності та сталого розвитку України набуває особливо важливого значення для розвитку промисловості, оскільки саме в рамках реалізації цієї концепції вбачаються ключові основи, перспективи та можливості досягнення високого рівня вітчизняної конкурентоспроможності для формування економіки інноваційного типу в умовах емерджентності при входженні у глобальну економічну систему. Процеси формування системи інноваційного розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці характеризуються нестабільністю, невизначеністю умов зовнішнього середовища, низьким рівнем технологічної оснащеності внутрішнього середовища та обмеженими ресурсами в цілому. Водночас стратегічні перспективи та практико-орієнтовані пропозиції, що задекларовані урядом та представлені у науковій літературі, можуть бути основою для інноваційного розвитку, проте потребують практичного випробовування та діагностики впливу факторів на підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств на глобальному рівні. Тому розробка теоретико-методичних основ, практико-орієнтованих аспектів запровадження низки інструментів управління для формування системи інноваційного розвитку промислових підприємств в емерджентних умовах для цілей глобалізації є актуальною.

Опираючись на наведений теоретико-методичний базис інноваційного розвитку промислових підприємств, у статті наведено джерела забезпечення та впроваджені інноваційні технології, які направлені на активізацію позитивних емерджентних властивостей, які сприяють стратегічній міцності структури. Інформаційною базою дослідження слугують наукові праці вітчизняних та іноземних авторів у сфері інноваційного розвитку, матеріали анотованих звітів Глобальної медіаорганізації Fortune, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України. При написанні статті використані наукові методи систематизації та класифікації, метод теоретичного узагальнення, аналіз та синтез, статистичний й аналітичний методи, планування та фінансового аналізу, графічний метод дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі написання цього наукового дослідження нами були використані такі методи дослідження, як: узагальнення, статистичний й аналітичний методи, планування та фінансового аналізу. Дослідженням принципів та закономірностей розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці, інноваційного потенціалу підприємства займалися українські науковці: М. П. Войнаренко, І. Ю. Єпіфанова, В. В. Джеджула, Л. В. Кравченко. Моделювання функціональної залежності емерджентних якостей економічних систем охарактеризовано

у працях Л. Л. Лазебник. Б. М. Одягайло у своїх працях аналізувала міжнародну маркетингову стратегію для українського підприємства в умовах обмеженого попиту.

Питання системоутворюючих процесів та методичного інструментарію потребують вдосконалення для цілей інноваційного розвитку промислових підприємств в емерджентних умовах на глобальному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед українськими підприємствами досить гостро стоїть питання пошуку нових ідей та дієвих методів управління та залучення інвестицій або диверсифікація фінансових ризиків [1, с. 52]. Зазвичай розвиток промислових підприємств в емерджентній економіці відбувається відповідно до основних економічних законів, дія яких виявляється у всіх сферах суспільного відтворення.

Основними компонентами становлення емерджентної економіки є формування в країні блоків, що змінюються під впливом інформаційних технологій для забезпечення фінансової, соціальної та інноваційної надійності [2, с. 247].

Принципи та закономірності діяльності промислових підприємств в Україні можуть мати прояви емерджентного розвитку, оскільки проявляється інноваційна функція економічної безпеки, що відзначається стрибкоподібним системним перетворенням, і трансформація підсистем підприємства без установлення стратегічних цілей.

Система розвитку вітчизняного та іноземного промислового підприємства має бути побудована на основі дотримання принципів системності, своєчасності, безперервності, плановості, законності, цілеспрямованості, економічної доцільності, диверсифікації та контролю [3, с. 2–3].

У сучасних ринкових умовах забезпечення інноваційної орієнтації промислових підприємств підвищить споживання продукції, що випускається підприємством, і допоможе збалансованості та ефективності функціонування на ринку в цілому. При такому підході інновації можна вважати запорукою сталого економічного розвитку.

Для прикладу пропонуємо навести ряд відомих промислових підприємств, які в своїй діяльності користуються інноваційними технологіями та входять до глобального рейтингу найбільших компаній світу Fortune Global-500 (табл. 1). Сьогодні світ стоїть на порозі шостого технологічного управління, характерною особливістю якого стануть такі технології: біо- і нанотехнології, гена інженерія, мембранні і квантові технології, фотоніка, мікромеханіка, термоядерна енергетика.

Синтез досягнень у вищевказаних сферах призведе до створення таких розробок: квантового комп'ютера, штучного інтелекту що, в кінцевому рахунку, змінить усю систему управління (державою, суспільством, економікою) регіону і породить новий світогосподарський уклад, заснований на нових соціальних принципах управління суспільством.

Як ми можемо побачити, використання інновацій у промисловій галузі дозволяє підприємствам не тільки отримувати надприбуток від своєї діяльності, але й підтримувати економіку країни, в якій розміщені їхні активи.

Сенс державної інноваційної політики в тому, щоб, зберігши в максимальному ступені накопичений науково-технічний потенціал і розвинувши необхідну інфраструктуру, розробити механізми, що стимулюють не тільки розвиток інноваційних процесів, а й освоєння їх результатів.

Таблиця 1

**Фінансові результати діяльності зарубіжних промислових підприємств за 2020 рік,
згідно з рейтингом Fortune Global-500**

Компанія	Виручка за 2020 рік, млрд дол.	Галузь
Sinopec Group	\$414,649	виробництво нафти та газу
Royal Dutch Shell	\$396,556	виробництво нафти та газу
China National Petroleum	\$392,976	виробництво нафти та газу
State Grid	\$387,056	виробництво електроенергії
Saudi Aramco	\$355,905	виробництво нафти та газу
BP	\$303,738	виробництво нафти та газу
Exxon Mobil	\$290,212	виробництво нафти та газу
Volkswagen	\$278,341	виробництво автомобілів
Toyota Motor	\$272,612	виробництво автомобілів

Джерело: [4].

Стримуючі фактори інноваційного розвитку промислових підприємств України численні. До них можна віднести: слабе управління НТП, відсутність тісної взаємодії держави і приватного бізнесу; різке зниження витрат на науку; дефіцит і непрофесіоналізм кадрів; відсутність або недостатність маркетингової діяльності підприємств; низький рівень платоспроможного попиту на інноваційну продукцію; скорочення фінансування заходів з освоєння науково-технічних досягнень у виробництві та відповідних інноваційних програм; нерозробленість механізмів, що стимулюють розвиток інноваційного процесу в промисловості, та інші причини.

Разом з тим ресурсовиробляючі галузі промисловості в багатьох випадках продовжують випускати морально застарілі засоби виробництва, які передбачають, у свою чергу, використання спрощених технологій у промисловості. Це призводить до значного зниження продуктивності праці порівняно з кращими світовими аналогами.

Промисловість становить основу української економіки і його частка у ВВП нашої країни є порівняно великою (рис. 1).

Як ми бачимо, частка промисловості з кожним роком зменшується з 27,7 % у 2017 році до 26,3 % у 2019 році. Ось чому вкрай необхідно розробити ефективну систему розвитку інновацій у промисловому секторі, які допоможуть українським промисловим підприємствам нарощувати свої обсяги та збільшувати ефективність.

Слід зазначити, що рівень розвитку матеріально-технічної бази українських підприємств залишається на низькому рівні: більша частина виробничих засобів зношена морально і фізично. Детальніше аналіз стану основних засобів підприємств України наведено в таблиці 2.

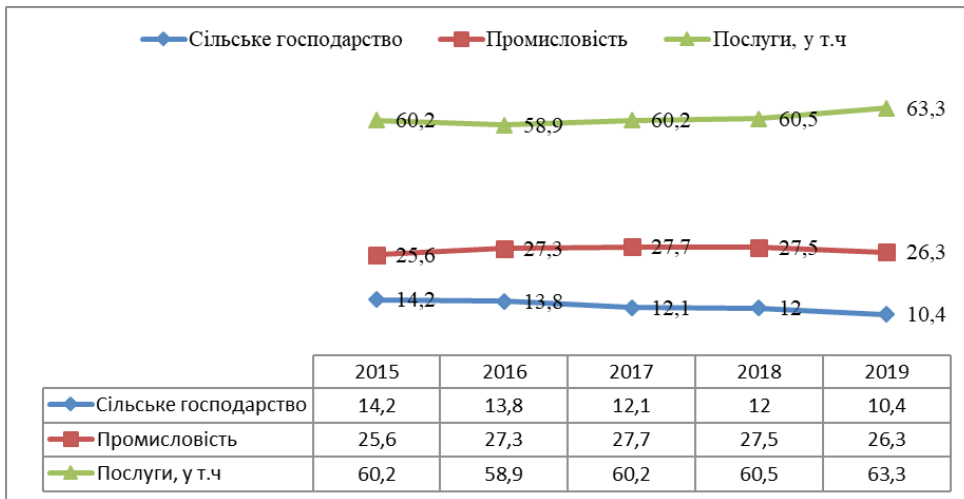

Рис. 1. Частка промисловості у структурі ВВП України за 2015–2019 рр, %

Джерело: [3].

Отже, можна констатувати, що хоча за даними статистики показник зношеності основних засобів в Україні знизився у 2019 р. до 58,1 % порівняно із 83,5 % у 2017 р., але ці зміни відбулися не за рахунок оновлення основних засобів в Україні, а радше за рахунок зміни в методології підрахунку цього показника [6]. Так, наприклад, основні засоби провідних підприємств України, наприклад «Азовсталь», НАК «Нафтогаз», «Укртрансгаз», зношені більш ніж на 50 % [7, с. 8]. Повністю застаріле обладнання та відсутність застосування провідних технологій на виробництві не дозволяє досягнути вітчизняним виробникам конкурентного рівня якості продукції.

Таблиця 2

**Вартість основних засобів промислових підприємств України
за період 2014–2019 років, млрд грн**

Показник	Роки						Абсолютне відхилення, ±		Відносне відхилення, %	
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 / 2014	2019 / 2018	2019 / 2014	2019 / 2018
Первісна вартість	7 396,9	9 148,0	10 401,3	13 752,1	7 641,3	8 177,4	780,5	536,0	110,5	107,0
Залишкова вартість	1 780,1	2 135,9	2 356,9	2 274,9	3 047,8	3 428,9	1 648,8	381,1	192,6	112,5
Ступінь зносу, %	75,9	76,7	77,3	83,5	60,1	58,1	-17,9	-2,0	76,5	96,7

Джерело: [8].

Не менш важливою проблемою функціонування інновацій у промислових підприємствах є порівняно низький рівень їх фінансування зі сторони нашої держави. Пропонуємо проаналізувати джерела фінансування інновацій українських промислових підприємств (рис. 2).

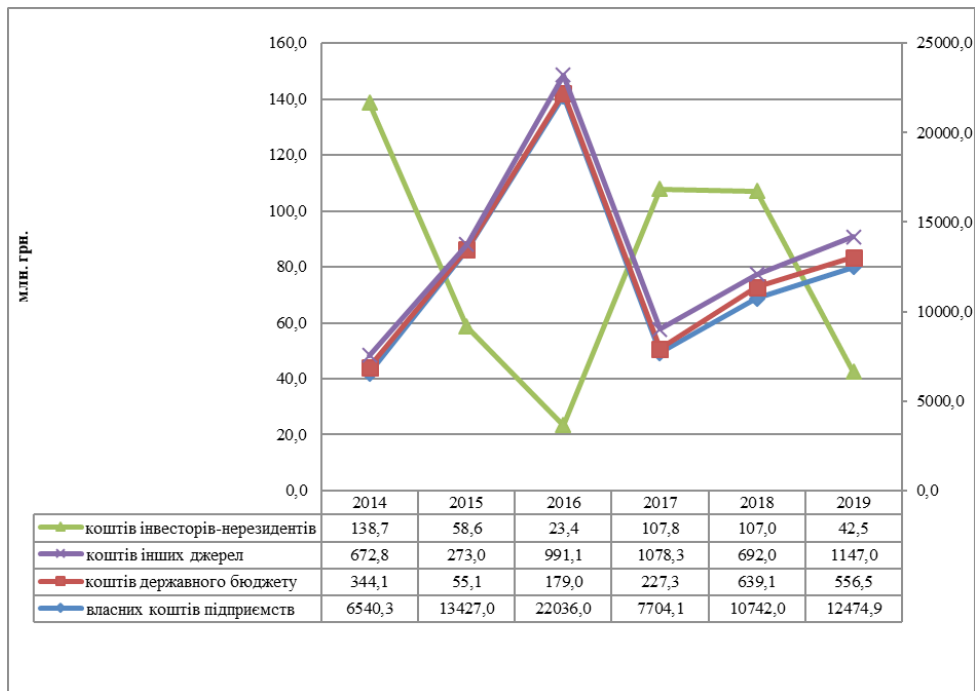

Рис. 2. Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України за період 2014–2019 рр, млн грн

Джерело: [9].

Як ми бачимо з рисунка 2, основним джерелом фінансування інноваційного розвитку українських промислових підприємств протягом 2014–2019. рр є власні кошти, частка яких становила від 70 до 94 % протягом досліджуваного періоду. Державна підтримка інноваційного розвитку була зовсім мізерною та свідчить про недосконалість державного механізму інвестування інновацій.

Основним показником ефективної фінансово-економічної діяльності є чистий прибуток підприємства, на основі аналізу якого можна визначити ефективність підприємства. Для прикладу пропонуємо проаналізувати чисті прибутки відомих українських промислових компаній та іноземних, проаналізувати їх результати (табл. 3).

З огляду на ключові фінансові результати відомих промислових підприємств, ми бачимо, що в більшості з них чисті доходи тримаються на рівні мільйонів гривень і в 2019 році відбувся спад рівня доходів таких підприємств, як Дніпроазот та Антонов на 48,7 % та 1,06 % відповідно у зв'язку зі скороченням рівня експорту своєї продукції.

Таблиця 3

Динаміка виручки від реалізації та чистого прибутку українських промислових підприємств за 2017–2019 рр, млн грн

Компанія	ДТЕК		НАФТОГАЗ		ПРОГРЕС		АНТОНОВ		ДНІПРОАЗОТ	
Роки	Виручка від реалізації	Чистий прибуток	Виручка від реалізації	Чистий прибуток	Виручка від реалізації	Чистий прибуток	Виручка від реалізації	Чистий прибуток	Виручка від реалізації	Чистий прибуток
2017	134 637	4 628	227 500	39 400	96 710	22 803	6 062	330	7 303 169	533 185
2018	157 619	12 373	289 600	11 600	461 635	84 034	8 962	1 584	3 932 505	-767 910
2019	143 659	10 083	251 600	63 300	1 308 629	105 574	5 998	448	6 999 686	273 532
Темп зміни, %	6,70	117,87	10,59	60,66	1 253,15	362,98	-1,06	35,76	4,16	-48,70

Джерело: [10, 11, 12, 13, 14].

Шалене зростання доходу ми бачимо у Прогресі, він у 2019 році зріс на 362,98 % порівняно з 2014, на нашу думку, таке зростання відбулося у зв'язку із запровадженням сучасного виробництва, яке дозволило підприємству скоротити витрати на виготовлення своєї продукції.

Наступним пропонуємо дослідити динаміку показників іноземних підприємств за останні кілька років (рис. 3). Як бачимо, з аналізу основних фінансових показників таких зарубіжних промислових компаній, як British Petroleum та Volkswagen видно, що в період із 2018 по 2020 відбувається плавне зростання чистого прибутку British Petroleum. Таке зростання свідчить про рівномірний розвиток підприємства та наявність сприятливих умов для цього, в основному таких як стабільна політична та фінансова системи та наявність інноваційних технологій, які збільшують обсяги виробництва.

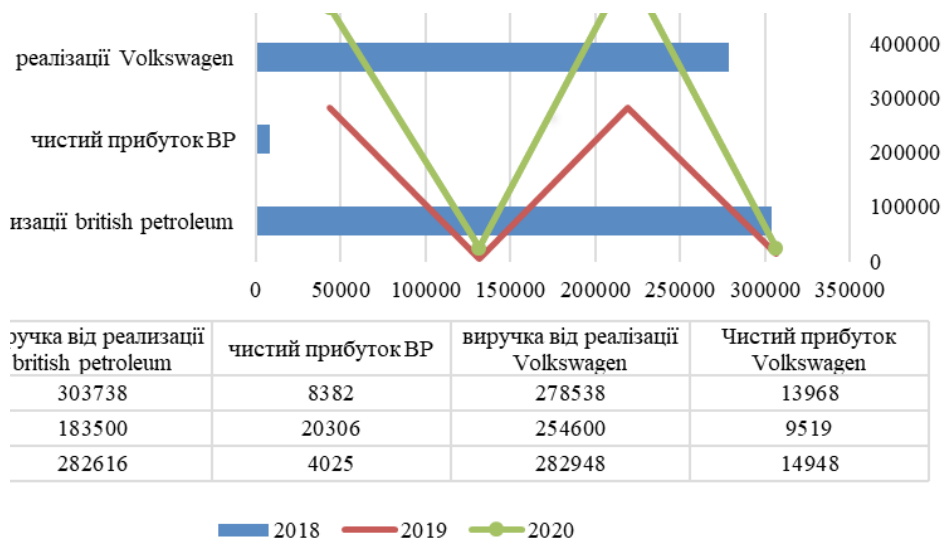

Рис. 3. Динаміка виручки від реалізації та чистого прибутку іноземних промислових підприємств за 2018–2020 рр., млн дол. США

Джерело: [15, 16].

Українським промисловим підприємствам вкрай необхідно розвивати та впроваджувати інноваційні технології у своє виробництво, які мінімізують часові втрати та максимізують загальну продуктивність. Детальніше розглянемо основні інструменти інноваційного розвитку, які використовують українські промислові компанії для успішного функціонування на українському та міжнародному ринках (табл. 4).

Таблиця 4

Використання інноваційних технологій українськими промисловими підприємствами

Компанія	Галузь	Використання діджитал маркетингу
Нафтогаз	Видобуток газу та електроенергії	Компанія на прикладі своїх іноземних партнерів запровадила систему управління SAP S/4HANA, яка в підсумку має зекономити час і кошти Нафтогазу
IDS Borjomi Ukraine	Безалкогольні напої	Створила додаток mywatershop, за допомогою якого швидкого і зручно замовити питну воду, та додаток Waterbalance, який допомагає людям стежити за водним балансом організму відповідно до своїх параметрів
ДТЕК	Енергетика	Створила програму MODUS, одним із головних результатів якої є побудова підземної інфраструктури зв'язку (Wi-Fi) на глибині 500 м у шахті. Це єдиний проєкт в Україні та один із найперших у Європі
Дніпроазот	Хімічна	Виробництво відновника оксиду азоту для автомобільних дизельних двигунів на основі карбаміду
Антонов	Літакобудування	Розроблений БАК (безпілотний авіаційний комплекс), розробки таких проєктів, як «Горлиця», «Стратегічний БАК», «Мішеневий комплекс», а також різні спеціалізовані модифікації літаків

Джерело: розроблено автором.

Українські підприємства поступово впроваджують інноваційні технології в свою діяльність та переходять на більш технологічний процес виробництва, проте, враховуючи мінливість української економіки, нестабільність фінансового ринку та відсутність підтримки зі сторони держави, кардинальних змін у найближчому майбутньому не очікується.

Досягнення багатфункціональної конкурентоспроможності вітчизняних промислових компаній з соціальної, економічної, екологічної, інноваційної, інформаційної та інших складових має бути стратегічною метою науковообґрунтованої промислової політики. Держава, ґрунтуючись на рекомендаціях науки, покликана своєчасно посилати промислового бізнесу ясні і чіткі сигнали про перспективні найважливіші напрями виробничої діяльності, орієнтувати і спрямовувати його ділову активність у потрібне для суспільства русло, вказувати шляхи подолання відставання наших промислових підприємств від рівня їх зарубіжних конкурентів.

Основні напрями інноваційної політики для промислових підприємств повинні включати такі пункти: забезпечення правового регулювання інноваційного розвитку та захисту інтересів його учасників; здійснення прямої і непрямої підтримки промисловості в створенні і освоєнні інновацій; визначення і реалізацію пріоритетного розвитку

галузі промисловості; розвиток ефективних форм партнерства і кооперації, формування відповідних організаційно-економічних структур у галузі промисловості; підготовку кадрів у сфері інноваційної діяльності для галузі промисловості; пріоритетний розвиток матеріально-технічної бази галузі промисловості; розвиток міжнародного співробітництва в галузі інновацій.

Реалізація зазначених напрямів інноваційної політики в галузі промисловості передбачає, на наш погляд, вирішення таких завдань.

По-перше, необхідний системний підхід до управління інноваційним розвитком підприємств галузі промисловості, що спирається на ряд специфічних принципів, дозволяє визначити раціональні значення виробничих характеристик і фінансово-економічних показників для ефективного функціонування промислових підприємств.

По-друге, необхідно розробляти новий підхід до своєчасного визначення та оцінки кризового стану галузі промисловості, який дозволяє прогнозувати викликані кризою структурні зрушення аналізованої економічної системи, а також проблеми та ризики, пов'язані з інноваційною діяльністю промислових підприємств, що сприяє мінімізації негативних наслідків для їх стійкого розвитку.

По-третє, для підвищення ефективності функціонування галузі промисловості слід використовувати методику вирішення завдань інноваційного розвитку, що дозволяє використовувати системний підхід при визначенні кризового стану промислового підприємства.

По-четверте, слід розробити модель для прогнозування інноваційної діяльності в галузі промисловості.

По-п'яте, отриманий у моделі коефіцієнт інноваційного розвитку дозволить враховувати позитивну, негативну і незмінну динаміку інноваційного процесу в галузі промисловості, а також граничні переходи при позитивній і негативній динаміці, дозволить здійснювати оцінку інноваційної діяльності промислових підприємств у реальних соціально-економічних умовах при розробці проєктів модернізації, що дасть можливість оцінити ефективність управління інноваційним розвитком.

Незважаючи на всю недосконалість інноваційного розвитку України, в галузі промисловості нашої держави є значний науковий потенціал. Освоєння нововведень спостерігається в основному на видобувних та будівельних підприємствах, адже кожен другий долар в Україні припадає на експорт чорних металів та хімічної продукції.

Розвиток вітчизняних промислових підприємств характеризується безліччю проблем, найвагомішими з яких є відсутність державної підтримки, нестабільність економіки та невизначеність політики. На нашу думку, саме обмін досвідом із зарубіжними партнерами та використання сучасних технологій можуть стати для наших підприємств каталізатором розвитку. Адже в міру шаленого розвитку світу все більшої популяризації набувають інноваційні технології, які не тільки пришвидшують усі процеси на підприємстві, але й мінімізують витрати, впроваджуючи в кожен із процесів ефективне використання ресурсів.

Висновки. Емерджентною можна вважати таку економіку країни, яка характеризується нестабільною економічною та політичними системами, що ускладнює процес інвестування у розвиток бізнесу в цій країні, оскільки іноземні чи вітчизняні інвестори не можуть бути впевнені в окупності своїх інвестицій у певні об'єкти, оскільки все змінюється колосально швидко.

Щодо розвитку промислових підприємств саме в Україні, то можна стверджувати, що у нас є дві ключові проблеми – це відсутність державної підтримки та застаріла техніка, які в сукупності ускладнюють сам процес виробництва та перешкоджають введенню інновацій. У сучасних ринкових умовах забезпечення інноваційної орієнтації промислових підприємств підвищить споживання продукції, що випускається підприємством, і допоможе збалансованості та ефективності функціонування на ринку в цілому. При такому підході інновації можна вважати запорукою сталого економічного розвитку. На прикладі аналізу фінансових показників зарубіжних підприємств ми виявили, що ключовою особливістю їх зростання є інновації, які пришвидшують ефективність виробництва та мінімізують втрати. Доцільно для ряду промислових підприємств в країні було б запозичити досвід іноземних партнерів та почати застосовувати інноваційні технології, які зможуть, по-перше, зекономити час виготовлення, а по-друге, збільшити чисті доходи.

На основі дослідження інноваційних технологій вітчизняних підприємств ми визначили, що багато з них впроваджують інноваційні технології в свою діяльність та починають переходити на більш технологічний процес виробництва. Основною проблемою промислових підприємств в Україні є мінливість нашої економіки та відсутність підтримки зі сторони держави.

Промисловість в Україні становить приблизно 26 % від загальнодержавного ВВП і є ключовою галуззю нашої держави, адже кожен другий долар в Україні – це експорт чорних металів та хімічної продукції. Нашій державі потрібно переглянути свою інвестиційну політику і почати займатися підтримкою вітчизняних підприємств, прибутки від діяльності яких йтимуть саме до державного бюджету. На нашу думку, саме завдяки правильній державній політиці в галузі інновацій промисловість України може вийти на новий технологічний рівень і в майбутньому не тільки підняти імідж нашої країни, але й збагатити економіку. Саме інновації в українську промисловість допоможуть модернізувати галузь та збільшити фінансово-економічні показники діяльності усіх дотичних до галузі підприємств.

Перспективи подальших досліджень мають вектор пошуку ефективних механізмів активізації позитивних емерджентних властивостей для цілей інноваційного розвитку промислового підприємства, що сприятиме прискоренню реалізації інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гурочкіна В. В. Інноваційний потенціал підприємства: сутність та система захисту [Електронний ресурс] / В. В. Гурочкіна // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 5(21). – С. 51–57. – Режим доступу: <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No5/51.pdf> (дата звернення: 16.10.2021).

2. Modeling of Functional Dependence Emergent Qualities of Economic Systems [Електронний ресурс] / L. Lazebnyk et al. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). (Khmelnytskyi, Ukraine, September, 2019). Atlantis Press. Volume 95. – URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/smtesm-19/125917656>. DOI: <https://cutt.ly/xT2lCe5> (дата звернення: 16.10.2021).

3. Гурочкіна В. В. Принципи та закономірності розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці [Електронний ресурс] / В. В. Гурочкіна, Л. В. Кравченко //

Інфраструктура ринку. – 2020. – № 42. – С. 156–163. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/29.pdf (дата звернення: 16.10.2021).

4. Global 500. Fortune. 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fortune.com/global500/> (дата звернення: 16.10.2021).

5. Manufacture, value added (% of GDP). 2019. вебсайт – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS> (дата звернення: 17.10.2021).

6. Одягайло Б. М. Міжнародна маркетингова стратегія для українського підприємства в умовах обмеженого попиту / Б. М. Одягайло // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2009. – № 3 (19). – С. 7–13.

7. Рудніченко Є. М. Опортуністична поведінка суб'єктів реалізації фіскальної функції держави в контексті економічної безпеки: погляд з позиції агентської теорії / Є. М. Рудніченко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 6. – С. 18–23.

8. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.10.2021).

9. Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ni/dj_fin_igpp/dj_fin_idpp_u.htm (дата звернення: 17.10.2021).

10. Аналіз фінансових результатів ДТЕК, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dtek.com/content/files/analiz-finansovikh-rezultativ.pdf> (дата звернення: 17.10.2021).

11. Аналіз фінансових результатів Нафтогаз, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/ST2IIg2> (дата звернення: 17.10.2021).

12. Аналіз фінансових результатів Прогрес, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://progress.gov.ua/zvitnist/> (дата звернення: 17.10.2021).

13. Аналіз фінансових результатів АНТОНОВ, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.antonov.com/file/s2A6pZoXmOqqk?inline=1> (дата звернення: 17.10.2021).

14. Аналіз фінансових результатів Дніпроазот, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.azot.com.ua/files/filemanager/files/Corporate/05761620_2019.p (дата звернення: 17.10.2021).

15. BP Revenue 2006–2021. 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.macrotrends.net/stocks/charts/BP/bp/revenue> (дата звернення: 17.10.2021).

16. Volkswagen AG Revenue 2006–2021. 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/qT2IFpU> (дата звернення: 17.10.2021).

17. Хачатрян В. В. Світові тренди просторового науково-технічного розвитку бізнес-процесів [Електронний ресурс] / В. В. Хачатрян, О. М. Ткачук, О. М. Менчинська // Економічний вісник. Серія «Фінанси, облік, оподаткування». – 2020. – № 6. – С. 145–157. – Режим доступу: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.6.2020.145-157> (дата звернення: 17.10.2021).

18. Лазебник Л. Л. Інноваційні кластери як об'єкт державної структурної політики України [Електронний ресурс] / Л. Л. Лазебник, О. М. Соколова // Економічний вісник. Серія «Фінанси, облік, оподаткування». – 2021. – № 7. – С. 74–85. – Режим доступу: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/article/view/601/793> (дата звернення: 17.10.2021).

REFERENCES

1. Hurochkina, V. V. (2015). Innovacijnyj potencial pidpryjemstva: sutnistj tasystema zakhystu [Innovative potential of the enterprise: essence and protection system]. *Economy: the realities of time*, (5(21)), 51–57. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No5/51.pdf>
2. Lazebnyk, L. at al. (2019). Modeljuvannja funkcionaljnoji zalezhnosti emerdzhentnykh jakostej ekonomichnoji systemy [Modeling of Functional Dependence Emergent Qualities of Economic Systems]. Atlantis Press, (95). URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/sntesm-19/125917656> DOI: <https://cutt.ly/xT2lCe5>
3. Gurochkina, V. V., Kravchenko, L. V. (2020). Pryncypy ta zakonomirnosti rozvytku promyslovykh pidpryjemstv v emerdzhentnij ekonomici [Principles and patterns of development of industrial enterprises in the emergent economy]. *Market infrastructure*, (42), 156–163.
4. Global 500 (2020). [Global 500] Fortune. URL: <https://fortune.com/global500/>
5. Vyrobnnytvo, dodana vartistj (% VVP) (2019). [Manufacture, value added (% of GDP)]. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>
6. Odyagailo, B. M. (2009). Mizhnarodna marketynghova strateghija dlja ukrajinsjkogho pidpryjemstva v umovakh obmezenogho popytu [International marketing strategy for Ukrainian enterprises in conditions of limited demand]. *Bulletin of the Kryvyi Rih Economic Institute of KNEU*, (3 (19)), 7–13.
7. Rudnichenko, E. M. (2013). Oportunistychna povedinka sub'ektiv realizaciji fiskal'noji funkcionii derzhavy v konteksti ekonomichnoji bezpeky: pohljad z pozycji aghents'koji teorii [Opportunistic behavior of the subjects of the fiscal function of the state in the context of economic security: a view from the standpoint of agency theory]. *Business Inform*, (6), 18–23.
8. Oficijnyj veb-sajt Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy (2019). [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Dzhherela finansuvannya innovacijnoji diyalnosti promyslovykh pidpryemstv [Sources of financing of innovative activity of industrial enterprises]. (2019). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ni/dj_fin_igpp/dj_fin_idpp_u.htm
10. Analiz finansovykh rezultativ DTEK [Analysis of financial results of DTEK]. (2019). URL: <https://dtek.com/content/files/analiz-finansovikh-rezultativ.pdf>
11. Analiz finansovykh rezultativ Naftogaz [Analysis of financial results of Naftogaz]. (2019). URL: <https://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/9B0566E71C6B0F9CC2257/EDD006/E558B?OpenDocument&Expand=3&>
12. Analiz finansovy`x rezul`tativ Progres [Analysis of financial results of Progress]. (2019). URL: <http://progress.gov.ua/zvitnist/>
13. Analiz finansovykh rezultativ Antonov [Analysis of financial results of Antonov]. (2019). URL: <https://www.antonov.com/file/s2A6pZoXmOqqk?inline=1>
14. Analiz finansovykh rezultativ Dniproazot [Analysis of financial results of Dniproazot]. (2019). URL: http://www.azot.com.ua/files/filemanager/files/Corporate/05761620_2019.p
15. Dohid BP (2006-2021) [BP Revenue]. Retrieved from <https://www.macrotrends.net/stocks/charts/BP/bp/revenue>
16. Dohid Volkswagen AG [Volkswagen AG Revenue]. (2006-2021). URL: <https://www.macrotrends.net/stocks/charts/VWAGY/volkswagen-ag/revenue>
17. Khachatryan, V. V., Tkachuk, O. M., Menchinskaya, O. M. (2020). World trends in spatial scientific and technical development of business processes. *Ekonomichniy visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkovannia*, (6), 145–157. URL: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.6.2020.145-157>

18. Lazebnyk, L. L., Sokolova, O. M. (2021). Innovatsiini klasteri yak ob'ekt derzhavnoi strukturnoi polityky Ukrainy [Innovative Clusters as an Object of the State Structural Policy of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkuвання*, (7), 74–85. URL: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/article/view/601/793>

Viktoriya V. Hurochkina, Doctor of Economy, Associate Professor, University of State Fiscal Service of Ukraine, Ukraine

Serhii V. Rieznik, Applicant for Ph.D., University of State Fiscal Service of Ukraine, Ukraine

Creation of Innovative Development System for Industrial Enterprises in the Emergent Economy

The conception of innovative development of industrial enterprises in the context of providing economic stability and sustainability of Ukraine is extremely important for industry development, because of its feature to increase the level of national competitiveness to create an innovative economy in terms of emergence. Processes of the innovative development system creation for industrial enterprises in the emergent economy have some main features. They are instability, the uncertainty of environmental conditions, the low level of technological equipment of the internal environment, and limited resources in general. At the same time, a strategy approved by the government can be the basis for innovative development, but it requires practical testing and analyze the impact of increasing industrial enterprises' competitiveness factors at the global level. The object of research is the system-forming processes and methodological tools of innovative development of industrial enterprises in the emergent economy. The subject of research is the theoretical and methodological foundations and practice-oriented aspects of the system of innovative development of industrial enterprises in the emergent economy. The purpose of research is to substantiate the theoretical and methodological principles and practical recommendations for the formation of a system of innovative development of industrial enterprises in the emergent economy. The financial and economic indicators of foreign industrial enterprises were estimated and it is revealed that the key feature of their growth are innovations that accelerate production efficiency and minimize losses. The financial and economic indicators of national industrial enterprises were analyzed and key problems in their activities are identified, namely the lack of state support and outdated equipment, which together complicate the production process and hinder the introduction of innovations. In today's market conditions, ensuring the innovative orientation of industrial enterprises will increase the consumption of products produced by enterprises and help the balance and efficiency of the market as a whole. With this approach, innovation can be considered as a guarantee of sustainable economic development.

Keywords: *emergence, economics system, industrial enterprise, financial and economic indicators, innovative development.*

Стаття надійшла до редколегії 28 жовтня 2021 року

УДК 336.225.673(477)

JEL H26

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.75-84

Н. М. Лисецька,
канд. екон. наук,
старший науковий співробітник,
Науково-дослідного Інституту
фіскальної політики,
Університет ДФС України,
м. Ірпінь, Україна
e-mail: Lneliya1998@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7747-9521

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ВИКОРИСТАННЯ НЕПРЯМИХ МЕТОДІВ КОНТРОЛЮ ЗА ДОХОДАМИ І ВИТРАТАМИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

У статті систематизовано концептуальні підходи залучення непрямих методів податкового контролю за доходами і витратами фізичних осіб, які мають бути впроваджені разом із загальним декларуванням для удосконалення ефективного механізму податкового контролю за доходами та витратами платників податків. Прикладні інструменти цього процесу повинні включати: введення державних інвестицій для створення інформаційної цифрової інфраструктури для обробки декларацій; започаткування масштабної освітньої кампанії, яка б пояснювала платникам податків сутність податкових нововведень; ліквідацію тіньових потоків, а також здійснення загального декларування з використанням непрямих методів визначення податкових зобов'язань.

Ключові слова: податковий контроль, контролюючі органи, непрямі методи податкового контролю, доходи і витрати фізичних осіб, платники податків; незадекларовані активи.

Н. Н. Лисецкая. Систематизация концептуальных подходов использования косвенных методов контроля за доходами и расходами физических лиц

В статье систематизированы концептуальные подходы привлечения косвенных методов налогового контроля за доходами и расходами физических лиц, которые должны быть внедрены вместе с общим декларированием для совершенствования эффективного механизма налогового контроля за доходами и расходами налогоплательщиков. Прикладные инструменты этого процесса должны включать: введения государственных инвестиций для создания информационной цифровой инфраструктуры для обработки деклараций; начала масштабной образовательной кампании, которая объясняла налогоплательщикам суть налоговых нововведений; ликвидацию теневых потоков, а

также осуществление всеобщего декларирования с использованием косвенных методов определения налоговых обязательств.

Ключевые слова: *налоговый контроль, контролирующие органы, косвенные методы налогового контроля, доходы и расходы физических лиц, налогоплательщики, незадекларированные активы.*

Метою статті є узагальнення та систематизація концептуальних підходів використання непрямих методів податкового контролю за доходами і витратами фізичних осіб, які мають бути впроваджені разом із загальним декларуванням про майновий стан і доходи фізичних осіб після чинного Закону про податкову амністію.

Постановка проблеми. В епоху глобальної нестабільності практична реальність висуває ряд нових вимог до системи фінансових можливостей країни та необхідності впровадження ефективних інституційних основ щодо удосконалення нових економічних взаємовідносин держави в особі податкових органів і господарюючих суб'єктів. Можемо відмітити, що зростає роль податкового контролю як важливого елементу процесу реформування системи адміністрування податків в Україні. Дієвий механізм податкового контролю виступає важливою складовою функціонування податкової системи в економічному просторі в умовах необхідності забезпечення фінансових потреб держави, які на сьогодні є обмеженими, тому мають базуватись на впровадженні ефективних інституційних засад формування максимально зручних умов оподаткування бізнесу.

Маємо зазначити, що вирішення проблем щодо відтоку капіталу з країни та зменшення неформальної економіки в Україні необхідно врегульовувати більш ефективними інструментами, до яких належить запровадження державою правових механізмів системи розкриття та контролю незадекларованих активів резидентів-фізичних осіб, що надають можливість впорядкувати на сприятливих умовах податкові відносини з платниками податків, що не дотримувалися вимог податкового законодавства внаслідок недосконалого інституційного середовища податковими методами, які мають законний характер. В окресленому контексті особливого значення набуває в Україні створення правового механізму фінансово-податкового контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, зокрема впровадження різноманітних методів фінансово-податкового контролю державних регуляторів за доходами і витратами фізичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження цієї наукової проблеми показує, що у теоретичній площині непрямі методи податкового контролю є предметом широкого обговорення та вивчення багатьма вченими, зокрема А. А. Александрової, С. Г. Верещагіна, М. П. Кучерявенка, М. І. Мельника, М. С. Резніка, І. В. Стороженка, О. М. Тимченко. Формування правового механізму податкового контролю та нормативно-правової бази щодо запровадження непрямих методів податкового контролю є важливою складовою на сучасному етапі для зменшення тіньової економіки та приховування незаконних прибутків платників податків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контроль як функція управління органів влади є прийомом підтримки правопорядку в різних сферах суспільного виробництва, незважаючи на те, що суб'єкти господарювання мають право без обмежень, самостійно здійснювати господарську діяльність, яка не суперечить нормативно-правовій сфері, а держава законними методами регулює цю діяльність і контролює дотриманість чинного фінансового законодавства. Відповідно до Господарського кодексу України

держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю у сфері збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин, за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності, у сфері кредитних, фінансових відносин, валютного регулювання та податкових взаємин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою та розрахункової дисципліни, додержання вимог податкової культури, дисципліни та податкового законодавства і контролю [1].

Так, податковий контроль є складовою державного фінансового контролю, сутність якого полягає у встановленні фактичного стану дотримання вимог чинного податкового законодавства на підконтрольному об'єкті. Основоположник економічної класичної теорії, прихильник економічного лібералізму А. Сміт стверджував, що під час удосконалення системи податкового контролю зроблено акцент на необхідності: чіткого визначення податків і зборів, що є основою функціонування податкової системи і сприяє ефективності податкового контролю; мінімізації державних витрат на здійснення податкового контролю; встановлення розумних законів, що забезпечували б усвідомлення і добровільність їх виконання кожним членом суспільства. Базовим принципом податкового контролю вчений називав принцип економічності [2].

З погляду інституційної теорії, як зазначає С. Биконя [3], платники ухиляються від сплати податків з деяких причин: зважаючи на масовість порушень, вони сподіваються на уникнення відповідальності, а також прийняття рішень за правилами більшості створює об'єктивні передумови для податкової дискримінації і спонукає постраждалих платників податків до ухилення від участі у фінансуванні суспільних витрат з міркувань як соціальної справедливості, так і економічної ефективності. Науковець дійшов висновку, що «в умовах перехідної економіки становище платників податків залежить від таких інституційних чинників, як проведення фіскальної політики на користь вузьких кіл суспільства, неефективність демократичних інститутів, слабкий захист власності і контрактів, корупція, неадекватне регулювання підприємницької діяльності тощо. За таких умов природною є реакція платників податків у вигляді неоднозначної поведінки, коли вони сприймають податки як покарання». А тим більш в умовах економічної і політичної нестабільності, де Україна – найбідніша держава в Європі, тому тіньові доходи для пересічних громадян є засобом виживання.

Сьогодні необхідність податкового контролю визначається суб'єктивними та об'єктивними причинами. До об'єктивних, зокрема, варто віднести нестабільність і нечіткість формування вітчизняного податкового законодавства, високий рівень корупції в державі, через що багато нормативно-методичних актів суперечать чинному законодавству. Це зі свого боку не дає змоги однозначно приймати рішення щодо розрахунку податку, що в кінцевому підсумку стає підґрунтям для виникнення конфліктів між платниками податків та суб'єктами контролю і є однією з підстав ухилянь від оподаткування, зростання рівня тіньового сектору економіки [4, с. 38].

У цьому аспекті варто зазначити, що оскільки держава у нас залишилася олігархічною, то її головною метою є перерозподіл бюджету і матеріальних благ від менш можливих громадян до вузького олігархічного прошарку. При цьому основний податковий тягар влада прагне перекласти на плечі пересічних українців і загальне декларування в нашій країні в основному, на жаль, розглядається як механізм наповнення бюджету, тому більшість платників податків намагається приховувати прибутки незаконними шляхами.

Загальне декларування доходів в Україні ймовірно вводитимуть після податкової амністії і контроль за вірогідністю даних у деклараціях потрібно буде перевіряти за допомогою так званих непрямих методів контролю визначення податкових зобов'язань [5].

Загалом для одержання повного уявлення про сутність методів податкового контролю варто вказати на їхні характерні риси: вони використовуються в процесі здійснення державної діяльності з контролю за дотриманням вимог податкового законодавства; здійснюються шляхом реалізації суб'єктом контролю податкових повноважень; становлять собою зовні виражений владний контрольний вплив суб'єкта податкового контролю на підконтрольний об'єкт з метою забезпечення його функціонування відповідно до запрограмованої законодавцем моделі діяльності; здійснюються в правовій формі; забезпечують різний за своєю спрямованістю вплив на підконтрольні об'єкти.

Для поглибленого теоретичного аналізу варто зазначити, що під методом зазвичай розуміється спосіб концептуального дослідження або практичного здійснення будь-чого. Таке розуміння терміна «метод» покладено і в основу існуючих у фінансовому праві визначень методів контрольної діяльності, яка провадиться у фінансовій сфері. Так, під «методом фінансового контролю у фінансовій доктрині найчастіше мається на увазі конкретний спосіб (прийом), що застосовується при виконанні контрольних функцій» [1, с. 69].

Окремі науковці виділяють різні методи податкового контролю, які мають використовуватися у процесі його здійснення. Методи податкового контролю можна класифікувати на: загальнонаукові та спеціальні. До спеціальних методів, зокрема, належать непрямі методи, які включають: метод економічного аналізу; метод розрахунків грошових надходжень; метод контролю доходів платника податків; розрахункові методи; отримання інформації про платників податків від третьої особи; методи розрахунку грошових надходжень; метод зворотного рахунку [6].

Зі свого боку непрямі методи податкового контролю застосовуються переважно для визначення податкових зобов'язань платника податків шляхом зіставлення інформації про діяльність платника податків, отриманої з інших, ніж його звітні документи, джерел.

Варто зазначити, що для розгляду теоретико-правових засад непрямих методів контролю за доходами і витратами фізичних осіб важливим є визначення його поняття, сутності, принципів, видів як важливих елементів правового регулювання. Потрібно констатувати, що сьогодні не існує єдиного підходу до визначення цих категорій. Більше того, нормативно-правові акти хоча і містять окремі засади щодо деяких видів непрямих методів визначення податкових зобов'язань, усе ж таки не наводять ретельного їх переліку та юридичного аналізу. Визначення основних функцій, видів та сутності, непрямих методів контролю за доходами і витратами за діяльністю суб'єктів господарської діяльності можливо і не матиме прикладної цінності для його проведення, але діятиме на всю систему податкового контролю, зокрема на вирішення питань напрямів удосконалення законодавства у сфері податкового контролю в цілому та розробку стратегій його розвитку.

Аналіз законопроектних та літературних джерел показує, що існують різні тлумачення поняття «непрямі методи контролю за доходами і витратами», наприклад, в «Методичних рекомендаціях визначення сум податкових зобов'язань за непрямыми методами» (наказ від 05.07.2002 № 312), який втратив чинність 2016 року, зазначено, що непрямі методи – це визначення сум податкових зобов'язань платників податків за оцінкою витрат платників податків, приросту його активів, кількості осіб, які перебувають з ним у відносинах

найму, а також оцінкою інших елементів податкових баз, які приймаються для розрахунку податкового зобов'язання щодо конкретного податку, збору (обов'язкового платежу) відповідно до закону. При цьому оцінка елементів податкових баз здійснюється за допомогою інформації, одержаної з джерел інших, ніж звітність або первинні документи (термін «первинні документи» визначено Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні») [7]. З цього визначення можна дійти висновку про багатофункціональність непрямих методів й особливість контрольної діяльності як складової податкової діяльності, яка спрямовується на досягнення ефективності функціонування суб'єктів фінансових правовідносин.

У навчальній літературі та наукових працях непрямі методи контролю за доходами і витратами досліджуються всебічно. Існує визначення, де це поняття тлумачать, як методи відстеження операцій господарської діяльності платника податків та діяльності фізичних осіб, які базуються на отриманні інформації з джерел, до яких не входять звіти, декларації та інші документи, які надає платник податків, з метою визначення вірогідного доходу і розміру податкових зобов'язань [8]. Аналогічне визначення пропонує Г. В. Даценко, за його теорією «непрямі методи контролю за доходами і витратами використовують інформацію, що безпосередньо не пов'язана з даними податкової декларації та вимагають систематичного відстеження операцій діяльності платника для обчислення доходу, про який не звітовано» [9, с. 54–58].

Дещо інший погляд на поняття непрямих методів контролю за доходами і витратами має В. П. Мартиненко, який свідчить, що «непрямі методи – це визначення сум податкових зобов'язань за оцінкою витрат платника податків, приросту його активів, кількості осіб, які перебувають з ним у відносинах найму, а також оцінкою інших елементів податкових баз, які приймаються для розрахунку податкового зобов'язання» [10]. При цьому формування належних інституційних засад системи розкриття незадекларованих доходів та застосування непрямих методів контролю доходів і витрат платників податків створює ситуацію правової визначеності щодо прийнятного шляху досягнення відповідності податковому законодавству, а застосування непрямих методів повинно отримати належне правове підґрунтя і відображення у повноваженнях податкових органів та відповідних підзаконних актах.

У теоретико-практичному аспекті сутність непрямих методів полягає в обробці сукупності інформації з метою визначення податкових зобов'язань, що базуються на використанні зовнішньої та внутрішньої інформації, яка надається як платником податків, так і іншими, відмінними від платника податків, суб'єктами інформаційних відносин. Аналізуючи діяльність платника податків у процесі застосування непрямих методів, податкові зобов'язання не розраховуються, а оцінюються на підставі будь-яких даних. Науковий пошук варіантів застосування методів непрямого визначення величини доходу передбачає передусім дослідження сучасної практики цього процесу.

На нашу думку, доцільно залучати непрямі методи, враховуючи основні проблемні аспекти організаційно-правового характеру за таких випадків: дохід, що задекларовано, не відповідає рівню життя суб'єктів підприємницької діяльності; документи, необхідні для перевірки платника відсутні або якість бухгалтерського та податкового обліку незадовільна; дохід, що задекларовано, не відповідає господарчій діяльності платника податків; платник постійно звітує про збитки або незначний дохід упродовж тривалого часу; більшість операцій здійснюється за готівку [11].

Ураховуючи необхідність щодо посилення ефективності податкового контролю, досить важливою є розробка комплексу заходів у залученні кількості недостатньої інформації, для цього використовуються один або декілька представлених методів непрямого визначення величини доходу і витрат суб'єктів підприємницької діяльності, вони включають різні обсяги інформації, побудовані на різних засадах її систематизації. Маємо зазначити, що вибір певного непрямого методу індикації доходу платника, що підлягає оподаткуванню, залежить від існуючих на певний час обставин та має свою специфіку.

Для зручності застосування непрямих методів контролю за доходами і витратами ми узагальнили їх за обставинами та ознаками, на які потрібно звернути увагу й оцінити інспектору, і представили їх у систематизованому вигляді.

Таблиця 1

**Характеристика застосування непрямих методів
податкових зобов'язань за ознаками**

№ з/п	Назва непрямого методу	Ознаки використання непрямого методу
1.	Метод джерел походження та використання коштів	– перебільшений чи занижений дохід; – дохід, що задекларовано, не відповідає господарчій діяльності платника податків
2.	Метод визначення «чистої» вартості майна	– відсутність обліку та звітності або їх неадекватності; – якість бухгалтерського та податкового обліку незадовільна; – період, що перевіряється, становить два і більше років; – облік та записи неадекватні або відсутні; – облік та записи не велися; – суми декількох видів активів змінювалися впродовж року; – платник постійно звітує про збитки або незначний дохід упродовж тривалого часу
3.	Метод визначення банківських депозитів	– платник податків вкладає у банки більшу частину свого доходу; – дохід, що задекларовано, не відповідає рівню життя засновників підприємства
4.	Метод визначення відсоткових показників (розрахунку відсотків)	– застосовується під час встановлення типових для певного виду діяльності або підприємства коефіцієнтів, які розраховуються у процесі проведення перевірки діяльності платника податків за попередні роки, до результатів діяльності аналогічних підприємств цієї галузі або виду бізнесу; – якщо не вистачає облікових даних та документів; – встановлюється співвідношенням між валовими продажами, валовими доходами, витратами, прибутком, який підлягає оподаткуванню, і навіть чистим прибутком
5.	Метод визначення товарів та їх кількості (валовий метод)	– на підставі звітності платника податків, коли витрати можуть бути вказані правильно, а обсяги продажу – занижені; – інформацію про кількість продукції, обсяги витрат можливо отримати від третіх осіб у процесі проведення зустрічних перевірок, опитування; – якщо інспектор може виявити чи встановити кількість продукції і ціну за одну одиницю (або націнку); – більшість операцій здійснюється за готівку

Джерело: систематизовано автором на основі [7].

На сьогодні ідея Українського уряду введення такого фіскального механізму, зокрема податкового контролю за відповідністю доходів і витрат громадян з використанням непрямих методів, може спричинити для пересічних громадян реальну небезпеку, адже застосування непрямих методів визначення їх доходів для оподаткування може наділити податкову службу дискримінаційними повноваженнями. Відомості з інших джерел («непряма інформація») відкритих чи закритих реєстрів, а й навіть інформація, яка в цивілізованому суспільстві становить банківську таємницю, фіскали можуть використовувати для додаткового нарахування податкових зобов'язань [5]. Це може спрацювати як механізм стягнення додаткових податків чи фіскальний інструмент наповнення держбюджету за будь-яких обставин.

Але, аналізуючи досвід інших країн, маємо зазначити, що продуктивна співпраця податкових органів з громадськістю є ефективною у разі ухиляння від оподаткування і приховування доходів під час дотримання законодавчих процесів. Для удосконалення ефективної співпраці з громадськістю спеціальний відділ податкових органів проводить такі заходи: формує позитивний імідж; надає громадським організаціям можливості активно брати участь у реалізації антикорупційних програм; за допомогою засобів масової інформації проводить роз'яснювальну роботу серед населення для підвищення правової свідомості, правового виховання; розповсюджує знання щодо корупційних правопорушень; забезпечує прозорість розслідування справ про хабарництво. Також стимулом до співпраці з громадськістю може стати матеріальне заохочення громадян до такої співпраці, тобто плата громадянам за правдиву та перевірену інформацію про корупційні правопорушення, яка використовується і ґрунтовно перевіряється податковими органами для здійснення правомірних дій.

Висновки. Для ефективного впровадження непрямих методів контролю за доходами і витратами на правовій основі необхідно спочатку починати боротьбу з тіньовими доходами комплексно та поступово. Обов'язок чиновників декларувати доходи й витрати в контексті протидії незаконному збагаченню не повинен відразу застосовуватися на пересічних громадянах. На нашу думку, спочатку варто використовувати ці методи на категоріях громадян, чиї статки перевищують певну межу і дійсно потребують ґрунтовної перевірки за додатковою інформацією, а також на великих платниках податків.

Вважаємо, що для ефективного функціонування та досконалого взаємозв'язку з платниками податків податкова система має створювати якісні організаційно-правові умови для добровільного дотримання вимог податкового законодавства платниками податків, звертаючи увагу на зміни пріоритетів податкового контролю із суто фіскального напрямку на сервісне забезпечення. Основною метою податкового контролю повинна бути розробка дієвих пропозицій і напрямів для удосконалення нормативно-правової бази і переходу від примусового стягнення податків і зборів до добровільного виконання юридичними та фізичними особами податкових зобов'язань перед державою. Тому державні контролюючі органи мають ініціювати та впроваджувати заходи щодо вдосконалення податкового законодавства для усунення інституційних передумов і переваг ухиляння від оподаткування, забезпечення найефективнішого функціонування податкової системи.

Для більш вдалої спроби використання непрямих методів потрібно затвердити стратегію розвитку податкових органів, у якій передбачити перехід на електронне урядування; забезпечити на законодавчому рівні захист інформації платників податків в електронних сервісах податкових органів; відмінити відповідальність за порушення

строків подання декларації, якщо вона подається в електронному вигляді; запровадити інститут податкових консультантів. А також роз'яснення суспільству, до яких платників податків та за яких умов буде застосовуватися цей механізм податкового контролю. Але ці проблеми є складовими більш загальної дилеми, яка включає низький рівень довіри суспільства до контролюючих органів. Під час реалізації дієвої антикорупційної політики та у процесі реформування контролюючих органів на використання переважно сервісної процедури є надія, що ситуація зміниться в кращий бік.

Дослідження питання залучення непрямих методів податкового контролю повинно покращити використання механізмів добровільного розкриття незадекларованих активів, специфіка реалізації яких суттєво розширить і поглибить можливості адміністрування податків у діяльності податкових органів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гречева Е. Ю. Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля / Е. Ю. Гречева. – Москва: Юриспруденция, 2000. – 192 с.
2. Вылкова Е. Налоговое планирование / Е. Вылкова, М. Романовский. – Санкт-Петербург: Питер, 2004. – 633 с.
3. Доброскок О. В. Податковий контроль та його ефективність: навч. посіб. / О. В. Доброскок. – Київ: Алерта, 2012. – 238 с.
4. Мельник М. І. Податковий контроль в Україні: проблеми та пріоритети підвищення ефективності: монографія / М. І. Мельник, І. В. Лещух. – Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України», 2015. – 330 с.
5. Тітамир О. Загальне декларування доходів: чи шляхетні мотиви? [Електронний ресурс] / О. Тітамир. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/05/31/648267/> (дата звернення: 28.07.2021).
6. Пухальський В. В. Методи податкового контролю [Електронний ресурс] / В. В. Пухальський // Молодий вчений. – 2017. – № 11(51). – С. 1 279–1 284. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/307.pdf> (дата звернення: 09.08.2021).
7. Методичні рекомендації визначення сум податкових зобов'язань за непрямими методами: затв. наказом Державної податкової адміністрації України від 05.07.2002 № 312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_7d/pg_ihwcwd/index.htm (дата звернення: 25.08.2021).
8. Путренко А. М. Організаційно-правові засади застосування непрямих методів у визначенні податкових зобов'язань платників податків: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.07 / А. М. Путренко // Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2008. – 19 с.
9. Даценко Г. В. Застосування непрямих методів контролю за сплатою єдиного податку в місцевому оподаткуванні / Г. В. Даценко, М. О. Пасько // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 1 (63). – С. 54–58.
10. Мартиненко В. П. Податковий менеджмент: конспект лекцій для студентів спеціальності 7.03050801, 8.03050801 «Фінанси і кредит» денної та заочної форми навчання / В. П. Мартиненко. – Київ: НУХТ, 2013. – 134 с.

11. Лега О. В. Податкова декларація як складова конструкції податкової звітності [Електронний ресурс] / О. В. Лега // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2013. – Вип. 10(3). – С. 411–416. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%283%29__69 (дата звернення: 06.09.2021).

REFERENCES

1. Grecheva, Ye. YU. (2000). Problemi pravovogo regulirovaniya gosudarstvennogo finansovogo kontrolya [Problems of legal regulation of state financial control]. Moskva: Yurisprudentsiya.
2. Velkova, Ye., Romanovskiy, M. (2004). Nalogovoye planirovaniye [Tax planning]. Sankt-Peterburg: Piter.
3. Dobroskok, O. V. (2012). Podatkovyy kontrol ta yoho efektyvnist [Tax control and its effectiveness]. Kyiv: Alerta.
4. Melnyk, M. I., Leshchukh, I. V. (2015). Podatkovyy kontrol v Ukraini: problemy ta priorytety pidvyshchennya efektyvnosti [Tax control in Ukraine: problems and priorities for improving efficiency]. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy».
5. Titamyr, O. (2019). Zahalne deklaruvannya dokhodiv: chy shlyakhetni motyvy? [Universal declaration of income: noble motives?]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/05/31/648267/>
6. Pukhalskiy, V. V. (2017). Metody podatkovoho kontrolyu [Methods of tax control]. Molodyy vchenyy, (11(51)), 1 279–1 284. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/307.pdf>
7. Derzhavna podatkova administratsiya Ukrainy. (05.07.2002). Metodychni rekomendatsiyi vyznachennya sum podatkovykh zobov'язan za nepryamymy metodamy [Methodical recommendations for determining the amount of tax liabilities by indirect methods]. URL: http://uazakon.com/documents/date_7d/pg_ihwcwd/index.htm
8. Putrenko, A. M. (2008). Orhanizatsiyno-pravovi zasady zastosuvannya nepryamykh metodiv u vyznachenni podatkovykh zobov'язan platnykiv podatkov [Organizational and legal bases of using indirect methods in defining tax obligations of the tax-payers] (Dissertation abstract). Irpin: Nats. un-t derzh. podatkov. sluzhby Ukrainy.
9. Datsenko, H. V., Pasko M. O. (2013). Zastosuvannya nepriamykh metodiv kontroliu za splatou yedynoho podatku v mistsevomu opodatkuvanni [Application of indirect methods of monitoring payments of single tax in local taxation]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky, (1(63)), 54–58.
10. Martynenko, V. P. (2013). Podatkovyy menedzhment [Tax management]. Kyiv: NUKHT.
11. Leha, O. V. (2013). Podatkova deklaratsiya yak skladova konstruktsiya podatkovoyi zvitnosti [Tax declaration as a component structures of tax reporting]. Ekonomichni nauky. Seriya: Oblik i finansy, (10(3)), 411–416. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%283%29__69

Nelya M. Lysetska, Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher of the Department of financial security research Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Ukraine

Systematization of the Conceptual Approaches to the Use of Indirect Methods of Control Over Income and Expenses of Individuals

The research problem lies in the theoretical substantiation of comprehensive approaches to the formation of an effective mechanism for tax control of income and expenses of taxpayers. Methodological approaches should include: attracting public investment to create an information digital infrastructure for processing declarations; the beginning of a large-scale educational campaign to explain the taxpayers the essence of tax innovations; the elimination of shadow flows, as well as the implementation of universal declaration, using indirect methods of determining tax liabilities.

The purpose of the article is to generalize and systematize conceptual approaches to the use of indirect methods of tax control over the income and expenses of individuals, which should be introduced together with the general declaration of property status and income of individuals under the current Tax Amnesty Law.

The research methods used in the process of writing the article involve the application of general scientific and empirical techniques of economic science, based on a systematic approach. The method of system analysis was used in the study of tax regulation

In order to effectively implement indirect methods of controlling income and expenditure on a legal basis, it is first necessary to start the fight against shadow income comprehensively and gradually. In our opinion, the obligation of officials to declare income and expenses in the context of combating illicit enrichment should not be immediately applied to ordinary citizens. These methods should first be used on categories of citizens whose condition exceeds a certain limit and do require thorough verification and additional information on the ownership of tangible and intangible assets, as well as on large taxpayers.

For a more successful attempt to use indirect methods, it is necessary to approve a strategy for the development of tax authorities, which provides for the transition to e-government; to ensure at the legislative level the protection of taxpayers' information in the electronic services of tax authorities; introduce the institute of tax consultants. And also an explanation to the society to which taxpayers and under what conditions this mechanism of tax control and investment in the creation of a digital information space will be applied. But these problems are part of a broader dilemma that involves a low level of public confidence in regulators. With the implementation of an effective anti-corruption policy and the reform of regulatory authorities to use mainly service activities, there is hope that the situation will change for the better.

Keywords: tax control, tax authorities, indirect methods of tax control, income and expenses of individuals, taxpayers, undeclared assets.

Стаття надійшла до редколегії 15 листопада 2021 року

УДК 336

JEL H2

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.85-94

Л. О. Петик,*канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансового
менеджменту**e-mail: Liubapetyk@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-4807-2236;****Н. Б. Бундз,***здобувач вищої освіти**e-mail: natalyabundz@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-0009-9130;****А. С. Кравчук,***здобувач вищої освіти,**Львівський національний університет
імені І. Франка,**м. Львів, Україна**e-mail: annakravcuk52@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-0117-0178**

РОЛЬ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ У ДОХОДАХ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено роль місцевих податків і зборів у системі доходів місцевих бюджетів України на сучасному етапі розвитку економіки. Визначено структуру місцевих податків і зборів. Проведено аналіз динаміки обсягу надходжень місцевих податків і зборів протягом 2016–2020 років та визначено їх частку у загальній структурі доходів місцевих бюджетів. Проаналізовано динаміку надходжень місцевих податків і зборів у розрізі статей упродовж 2016–2020 років. Досліджено основні проблеми сучасної системи місцевого оподаткування. У результаті проведеного дослідження запропоновано заходи щодо підвищення ролі місцевих податків і зборів у системі доходів місцевих бюджетів України.

Ключові слова: *місцеві податки і збори, місцеві бюджети, органи місцевого самоврядування, місцеве оподаткування, фінансова децентралізація.*

Л. О. Петик, Н. Б. Бундз, А. С. Кравчук. Роль местных налогов и сборов в доходах местных бюджетов Украины

В статье исследована роль местных налогов и сборов в системе доходов местных бюджетов Украины на современном этапе развития экономики. Определена структура местных налогов и сборов. Проведен анализ динамики объема поступлений местных налогов и сборов в течение 2016–2020 годов и определена их доля в общей структуре доходов местных бюджетов.

Проанализирована динамика поступлений местных налогов и сборов в разрезе статей на протяжении 2016–2020 годов. Исследованы основные проблемы современной системы местного налогообложения. В результате проведенного исследования предложены меры по повышению роли местных налогов и сборов в системе доходов местных бюджетов Украины.

Ключевые слова: *местные налоги и сборы, местные бюджеты, органы местного самоуправления, местные налогообложения, финансовая децентрализация.*

Метою статті є визначення ролі місцевих податків і зборів у наповненні місцевих бюджетів та виявлення проблемних аспектів функціонування місцевих податків і зборів.

Постановка проблеми. На сьогодні ефективна та дієва система місцевого самоврядування є запорукою успішного розвитку держави. Органи місцевого самоврядування для забезпечення виконання своїх функцій та створення належного життєвого середовища для громадян повинні мати достатні фінансові ресурси, основу яких складають кошти відповідних бюджетів. Місцеві бюджети займають особливе місце в бюджетній системі нашої країни, адже саме з них здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації тощо.

Місцеві податки і збори формують дохідну базу місцевих бюджетів та є основним важелем розширення фінансової незалежності та фінансової самостійності місцевих органів влади, тому досить актуальним є дослідження їхньої ролі у доходах місцевих бюджетів та акцентування уваги на наявних проблемах у цій сфері з метою їх подальшого вивчення та врегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню місцевих податків і зборів у системі доходів місцевого бюджету України приділяється значна увага багатьох науковців, серед яких: С. А. Буковинський, В. І. Кравченко, Н. І. Карпишин, О. П. Кириленко, В. М. Опарін, Н. В. Проць, І. П. Сидор, І. Я. Чугунов та інші. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, питання щодо підвищення ролі місцевих податків і зборів у системі доходів місцевих бюджетів потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місцеві податки і збори є невід'ємною частиною податкових систем України та розвинених країн світу. Вони є важливим інструментом формування власних доходів місцевих бюджетів [1]. У сучасних умовах розвитку економіки нашої держави підвищення ролі місцевих податків і зборів та збільшення дохідної частини місцевих бюджетів за їх рахунок є головним важелем зміцнення та розширення фінансової незалежності та фінансової самостійності місцевих органів влади, оскільки основне призначення місцевих податків та зборів полягає у створенні необхідної фінансової бази місцевих органів самоврядування для виконання власних повноважень, проведення регіональної соціальної політики та комплексного розвитку територій.

Органи місцевого самоврядування можуть диференціювати ставки податків у межах ставки, визначеної законом, надавати додаткові пільги окремим платникам, змінювати строки сплати. На відміну від загальнодержавних податків, місцеві податки і збори надходять лише до місцевих бюджетів та є незначними за обсягом надходжень, їх сплата може бути періодичною або одноразовою, а також вони можуть мати цільове призначення (бути впровадженими на відшкодування витрат територіальних громад) [2].

Місцеві податки та збори є специфічною формою суспільно-економічних відносин на місцевому рівні. У процесі формування доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих

податків та зборів органи місцевого самоврядування повинні проводити таку бюджетну політику, яка б оптимально поєднувала інтереси політичних партій, платників податків та жителів територіальної громади. Причому прагнення органів місцевого самоврядування збільшити надходження місцевого бюджету не повинне знижувати зацікавленість в економічній діяльності з боку платників податків.

До прийняття Податкового кодексу в Україні система справляння місцевих податків та зборів визначалася Законом України «Про систему оподаткування в Україні» та Декретом Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки та збори». З прийняттям 20 травня 1993 р. Декрету Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» фактично було встановлено 16 видів місцевих податків і зборів: два місцевих податки (комунальний податок, податок з реклами) та 14 зборів. З введенням у дію у 2010 році Податкового кодексу розпочався новий етап розвитку місцевого оподаткування в Україні, а саме скасовано дванадцять неефективних з економічної і фінансової точки зору місцевих податків і зборів, прийнято новий перелік місцевих податків і зборів, який передбачає два податки і три збори (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір) та два податки і два збори з 2015 року, які і до цього часу є одними із джерел формування місцевих бюджетів України (податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір) (рис.1) [3].

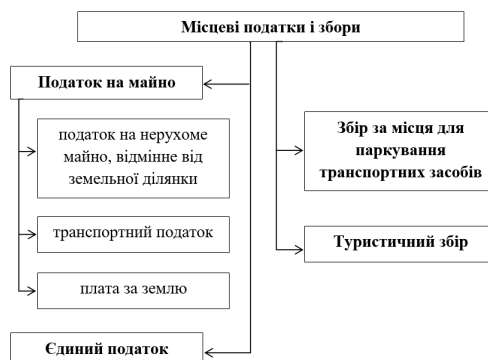

Рис. 1. Структура місцевих податків і зборів

Джерело: складено авторами на основі [3].

Місцеві податки та збори забезпечують значні надходження до місцевих бюджетів, реальну фінансову автономію органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади. У структурі доходів місцевих бюджетів за останні роки спостерігається тенденція до збільшення обсягу місцевих податків і зборів, що наведено у таблиці 1.

У 2016 році сума місцевих податків і зборів становила 42,3 млрд грн. У 2017 році ця сума збільшилася на 11 млрд грн і становила 53,3 млрд грн. Протягом 2018–2019 років обсяг місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів продовжував зростати і становив 61 млрд грн та 73,6 млрд грн відповідно. У 2020 році до місцевих бюджетів надійшло 75,7 млрд грн місцевих податків і зборів, що всього на 2,1 млрд грн більше, порівняно із 2019 роком, тобто спостерігається незначне підвищення суми місцевих податків та зборів за цей рік.

Таблиця 1

**Динаміка надходжень загальної суми місцевих податків і зборів
до місцевих бюджетів України протягом 2016–2020 рр.**

Показники	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
Доходи місцевих бюджетів України, млрд грн	146,6	191,9	233,9	275,0	290,0
Сума місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України, млрд грн	42,3	53,3	61,0	73,6	75,7
Питома вага місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України, %	28,9	27,8	26,1	26,8	26,1

Джерело: складено авторами на основі [4].

Загалом упродовж 2016–2020 років обсяг місцевих податків і зборів у системі доходів місцевих бюджетів України збільшився на 33,4 млрд грн, або на 44,1 %. Проте, як видно із таблиці 1, питома вага місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України у 2020 році зменшилася на 2,8 %, порівняно із 2016 роком, і становила 26,1 % (рис. 2).

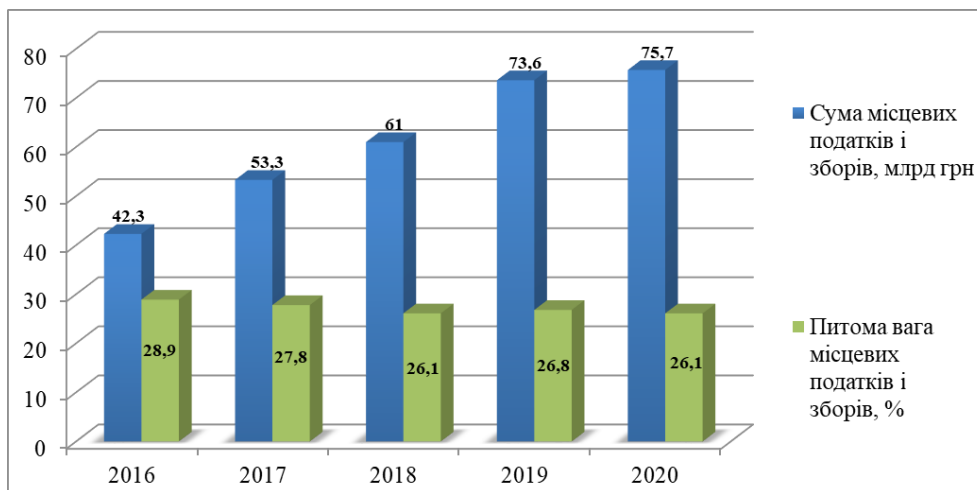

Рис. 2. Загальна сума місцевих податків і зборів та їхня питома вага у доходах місцевих бюджетів України за 2016–2020 рр.

Джерело: складено авторами на основі [4].

Серед основних чинників, які мають вплив на зміну обсягів місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України, можна виділити такі:

- рівень інфляції, яка не завжди має негативні наслідки. Більш висока інфляція генерує додаткові надходження в бюджет, адже при зростанні цін на товари, податків і зборів до місцевих бюджетів надходить більше;

- рівень середньої заробітної плати, який призводить до збільшення або зменшення податкоспроможності населення;
- рівень економічного розвитку України в цілому та окремих адміністративних одиниць;
- стабільність податкової системи;
- податкова культура населення, яка впливає на рівень ухилення від оподаткування, тінізації економіки та ефективність функціонування податкової системи в цілому тощо [5].

Крім того, вагомим фактором, який вплинув на обсяги надходжень до місцевих бюджетів України у 2020 році, є пандемія COVID-19, що спричинила суттєвий вплив на всі галузі життєдіяльності людей у всьому світі. Зокрема, однією із тих сфер, які найбільше відчували вплив пандемії, є сфера туризму, оскільки через карантинні обмеження, починаючи з березня 2020 року, Україна закрила свої кордони для іноземних туристів, що призвело до скорочення обсягів туристичного збору.

Отже, розглянемо динаміку надходжень кожного із місцевих податків та зборів окремо (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка надходжень місцевих податків і зборів за період 2016–2020 рр., млн грн

Назва		Роки				
		2016	2017	2018	2019	2020
Податок на майно	Податок на нерухоме майно	1 418,9	2 425,6	3 636,0	4 882,3	5 758,9
	Транспортний податок	246,9	245,9	314,9	276,0	202,8
	Плата за землю	23 323,7	26 384,5	27 321,1	32 835,6	31 471,7
Єдиний податок		17 167,1	23 388,3	29 564,2	35 270,2	38 031,0
Збір за паркування транспортних засобів		66,2	77,6	99,8	114,9	91,2
Туристичний збір		54,1	70,2	90,7	196,2	130,6

Джерело: складено авторами на основі [6].

Аналізуючи динаміку надходжень місцевих податків і зборів протягом 2016–2020 років, можна дійти висновку, що найбільший темп приросту серед джерел надходжень місцевих бюджетів демонструє єдиний податок. Зокрема, у 2016 році обсяг надходжень від цього податку становив 17 167,1 млн грн, а у 2020 році – 38 031,0 млн грн. Тобто протягом аналізованого періоду надходження від цього податку збільшилися на 20 863,9 млн грн, що пов'язано зі зростанням мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму для працездатних осіб, які є базою для розрахунку ставок цього податку. Можна стверджувати, що роль єдиного податку у доходах місцевих бюджетів має прогресуючий характер.

Ще одним із найбільш ефективних джерел формування місцевих бюджетів України є податок на майно, а саме його складова – плата за землю. Загальний обсяг надходжень від його сплати до місцевих бюджетів у 2020 році становить 31 471,7 млн грн, що на 8 148 млн грн більше, ніж у 2016 році.

Аналіз надходжень податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, протягом 2016–2020 років має тенденцію до зростання, проте цей податок займає меншу

частку у місцевих бюджетах порівняно із платою за землю та єдиним податком. У 2016 році цей показник становив 1 418,9 млн грн, що на 4 340 млн грн менше, ніж у 2020 році. Зростання обсягу надходжень від податку на нерухомість у доходах місцевих бюджетів свідчить про значне зростання його фіскальної ролі.

Необхідно зазначити, що транспортному податку належить порівняно невелика частка у формуванні місцевих бюджетів України та протягом досліджуваного періоду сума надходжень до бюджетів має тенденцію до скорочення, за винятком 2018 року. Зокрема, у 2017 році обсяг надходжень від цього податку зменшився на 1 млн грн порівняно з 2016 роком. У 2018 році транспортний податок у доходах місцевих бюджетів становив 314,9 млн грн, що на 69 млн грн більше, ніж у 2017 році. Протягом 2019–2020 років цей показник знову скоротився на 112,1 млн грн порівняно з 2018 роком.

Як видно із таблиці 2, у доходах місцевих бюджетів України збори відіграють незначну роль. Частка туристичного збору в доходах місцевих бюджетів у 2020 році становила 0,05 %, що пов'язано з тим, що, по-перше, лише окремі територіальні громади мають туристичний потенціал (пам'ятки архітектури, рекреаційну інфраструктуру тощо), а по-друге, навіть ті громади, що мають потенціал, не завжди та не повною мірою використовують туристичний збір для наповнення своїх бюджетів [7]. Щодо збору для паркування транспортних засобів, то його частка у доходах місцевих бюджетів становила 0,03 % у 2020 році. Це зумовлено тим, що цей збір є вибірковим та встановлюється лише окремими місцевими радами.

На рисунку 3 графічно зображена динаміка надходжень кожного із місцевих податків та зборів протягом 2016–2020 років.

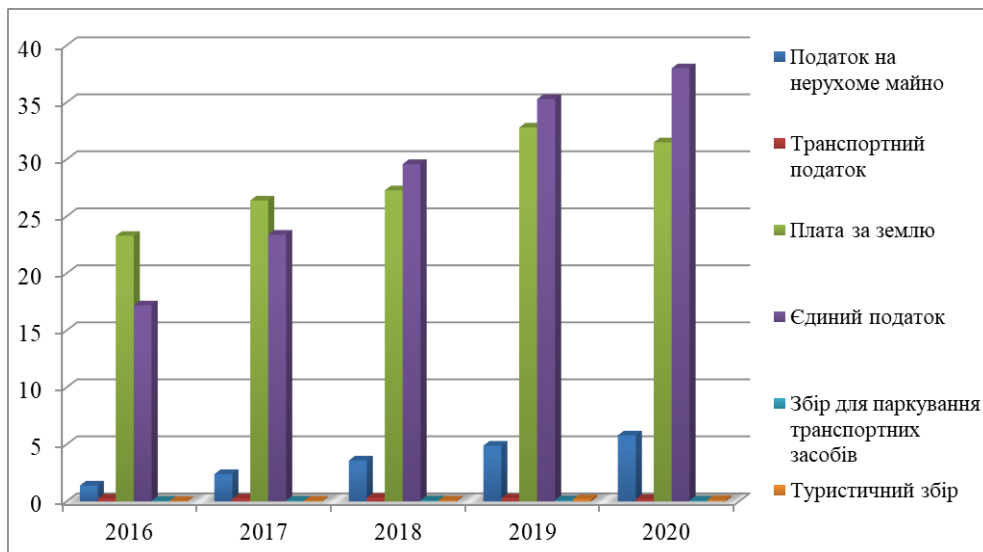

Рис. 3. Динаміка надходжень місцевих податків і зборів за період 2016–2020 рр., млрд грн

Джерело: складено авторами на основі [6].

Отже, проведений аналіз показує, що на сьогодні найбільш ефективними джерелами, які формують бюджет розвитку міст України, є єдиний податок, який займає 50,2 % у структурі місцевих податків і зборів, та плата за землю, що є складником податку на майно і займає близько 41,6 % серед місцевих податків і зборів. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та транспортний податок, які також є складовими податку на майно, займають меншу частку у доходах місцевих бюджетів, ніж плата за землю.

Хоча і у структурі доходів місцевих бюджетів місцеві податки і збори становлять у середньому до 30 % (решта – надходження загальнодержавних податків і зборів), все ж із проведеного дослідження видно, що зростання обсягу місцевих податків і зборів протягом 2016–2020 років підвищило їхню роль як важливого джерела формування місцевих бюджетів України.

Протягом останніх років в Україні були здійснені суттєві кроки щодо фінансової децентралізації та зміцнення ресурсної бази органів місцевого самоврядування. Були внесені зміни до податкового та бюджетного законодавства в частині збільшення обсягів як власних доходів місцевих бюджетів, так і місцевих податків та зборів, а саме:

- ліквідовані неефективні податки, видатки на адміністрування яких були більшими, ніж надходження від них;
- введено нові податки;
- розширено перелік об'єктів оподаткування;
- змінено податкові ставки;
- розширено коло платників податків тощо [8].

Проте існують певні проблеми наявної системи місцевого оподаткування, до яких можна віднести:

- відсутність стимулів ефективного використання власного фінансового потенціалу територій;
- невеликий перелік місцевих податків та зборів порівняно з іншими країнами, де їх кількість сягає 50–100;
- неефективне управління ресурсами місцевих бюджетів;
- значний дисбаланс у надходженнях місцевих податків і зборів у розрізі їхніх видів: податки значно переважають над зборами, це характерно для всіх регіонів;
- відсутність права органів місцевого самоврядування на встановлення власних податків і зборів на своїй території;
- відсутність зацікавленості представників місцевої влади в додатковому залученні коштів шляхом стягнення місцевих податків і зборів;
- відсутність взаємозв'язку між рівнем суспільних послуг, що надаються на певній території, з податковим навантаженням на населення;
- неефективність окремих податкових ставок, що не дає змоги забезпечити стабільних надходжень до місцевих бюджетів тощо [9].

Тому сучасна система місцевих податків і зборів в Україні потребує вдосконалення, адже її завданням є, по-перше, забезпечити достатню кількість власних доходів місцевих бюджетів, по-друге, бути інструментом місцевої соціально-економічної політики, що спрямована на виконання завдань збалансованості економіки та розвитку регіонів. Пошук шляхів підвищення обсягу місцевих податків і зборів повинен відбуватися в напрямі простого збільшення платників податків та розширення бази оподаткування, а також у напрямі встановлення таких податків, які б могли забезпечити достатній обсяг

надходжень, що надасть змогу створити надійне джерело дохідної частини місцевих бюджетів. Дотримання вищенаведених вимог є запорукою створення стабільної та міцної системи місцевого оподаткування в Україні.

Висновки. Отже, сьогодні місцеві податки і збори займають значне місце у формуванні місцевих доходів та є інструментом функціонування і розвитку місцевого самоврядування. Для підвищення їхньої ролі у місцевих бюджетах доцільно вжити таких заходів:

- удосконалити законодавчу базу справляння місцевих податків і зборів;
- відновити стягнення податку на рекламу, адже сьогодні ми живемо в епоху інформатизації суспільства, коли реклама відіграє значну роль як у діяльності більшості підприємств, так і в житті кожного громадянина, а також відновити стягнення ринкового збору;
- запровадити нові види місцевих податків і зборів, зокрема такі, як місцеве акцизне оподаткування алкогольних напоїв, що реалізуються на розлив, додаткове опосередковане оподаткування імпортованих товарів на зразок податку з продажу імпортованих товарів, цільові збори на упорядкування парків, цвинтарів, утилізацію сміття і побутових відходів тощо;
- відкоригувати базу оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, а саме – оподатковувати не його площу, а ринкову вартість нерухомого майна;
- розширити повноваження місцевих громад щодо запровадження нових місцевих зборів та їх адміністрування.

Ці та інші чинники сприятимуть посиленню фінансової стабільності та самостійності місцевих бюджетів, ефективності використання наявного фіскального потенціалу відповідних територій і, як наслідок, покращення рівня та якості послуг, що надаються громадянам.

Перспективні напрями дослідження полягають у визначенні шляхів збільшення ролі місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України та вдосконалення наявної системи місцевого оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: підручник / за ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. 2-ге вид., доп. і переробл. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2014. – 448 с.
2. Проць Н. В. Сутність та фіскальна роль місцевих податків та зборів в умовах реформування бюджетного та податкового законодавства [Електронний ресурс] / Н. В. Проць // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 13. – С. 536–541. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/108.pdf>
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI / Офіційний вебсайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>
4. Офіційний вебсайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk>
5. Богуславська А. О. Фактори впливу на обсяги податкових надходжень місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / А. О. Богуславська, Ю. О. Набатова // Ефективна економіка. – 2017. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5773>

6. Офіційний вебсайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-/derzhavnogo-byudzhetu>

7. Туристичний збір – бонус для місцевих бюджетів [Електронний ресурс] // Ціна держави: вебсайт. – Режим доступу: <https://cost.ua/747-turystychnyy-zbir-bonus-dlya-mistsevykh-byudzhetu/>

8. Місцеві податки та збори у громадах: законодавство [Електронний ресурс] // Інвестиційні громади України: вебсайт. – Режим доступу: <http://grominvest.com.ua/2019/02/14/mistsevi-podatky-ta-zbory-u-hromadakh-zakonodavstvo/>

9. Сидор І. П. Місцеве оподаткування в Україні в контексті фінансового забезпечення суспільних послуг [Електронний ресурс] / І. П. Сидор, Н. І. Карпишин // Ефективна економіка. – 2020. – № 9. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/58.pdf

REFERENCES

1. Kyrylenko, O. P. (2014). *Miscevi finansy* [Local finances] (2nd ed. by Doctor of Economics, Prof. O. P. Kyrylenko). Ternopil: TNEU.

2. Procyj, N. V. (2016). *Sutnistj ta fiskaljna rolj miscevykh podatkiv ta zboryv v umovakh reformuvannja bjudzhetnogho ta podatkovogho zakonodavstva* [The essence and fiscal role of local taxes and fees in terms of reforming budget and tax legislation]. *Global and national economic problems*, (13), 536–541. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/108.pdf>

3. Verkhovna Rada Ukrainy. (2010). *Podatkovyj kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>

4. Oficijnyj sait Ministerstva finansiv Ukrajiny [The official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <https://mof.gov.ua/uk>

5. Boghuslavska, A. O., Nabatova, U. O. (2017). *Faktory vplyvu na obsjaghy podatkovykh nadkhodzenj miscevykh bjudzhetiv* [Factors influencing the amount of tax revenues of local budgets]. *Efficient economy*, (9). URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5773>

6. Oficijnyj veb-sajt Derzhavnoji kaznachejskoji sluzhby Ukrajiny [Official website of the State Treasury Service of Ukraine]. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

7. Turystychnyj zbir – bonus dlja miscevykh bjudzhetiv [Tourist tax is a bonus for local budgets]. *State price*. URL: <https://cost.ua/747-turystychnyy-zbir-bonus-dlya-mistsevykh-byudzhetu/>

8. *Miscevi podatky ta zbory u ghromadakh: zakonodavstvo* [Local taxes and fees in communities: legislation]. *Investment communities of Ukraine*. URL: <http://grominvest.com.ua/2019/02/14/mistsevi-podatky-ta-zbory-u-hromadakh-zakonodavstvo/>

9. Sydor, I. P., Karpysyn, N. I. (2020). *Misceve opodatkuvannja v Ukrajini v konteksti finansovogho zabezpechennja suspilnykh poslugh* [Local taxation in Ukraine in the context of financial provision of public services]. *Efficient economy*, (9). URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/58.pdf

Lyubov O. Petyk, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Lviv National Ivan Franko University, Ukraine

Natalia B. Bundz, Lviv National Ivan Franko University, Ukraine

Anna S. Kravchuk, Lviv National Ivan Franko University, Ukraine

The Role of Local Taxes and Fees in the Revenues of Local Budgets of Ukraine

Today, local budgets are the most important link in the budget system of any country. Local budgets are used to finance state expenditures at the regional level in the field of education, health care, and social protection. Local taxes and fees are an important tool for generating local budget revenues. In modern conditions of economic development of our state increasing the role of local taxes and fees and increasing the revenue side of local budgets at their expense is the main lever to strengthen and expand financial independence of local authorities, because the main purpose of local taxes and fees is to create the necessary financial base of self-government bodies to fulfill their powers, conduct regional social policy and integrated development of territories. The purpose of the article is to determine the role of local taxes and fees in filling local budgets and identify problematic aspects of the functioning of local taxes and fees. In the course of the research the generally accepted methods of systematic and complex research were used: methods of factor analysis, method of logical generalization, tabular methods, statistical methods, methods of induction and deduction, etc. The article examines the role of local taxes and fees in the system of local budget revenues of Ukraine at the present stage of economic development. The structure of local taxes and fees is determined. An analysis of the dynamics of local taxes and fees during 2016-2020 and determined their share in the overall structure of local budget revenues. The dynamics of revenues from local taxes and fees in terms of articles during 2016-2020 is analyzed. The main problems of the modern system of local taxation are studied, including inefficient management of local budget resources, lack of incentives for effective use of own financial potential of the territory, significant imbalance in local taxes and fees in terms of their types: taxes significantly exceed fees, this is typical for all regions, lack of relationship between the level of public services provided in a given area, with the tax burden on the population, etc. As a result of the study, measures are proposed to increase the role of local taxes and fees in the system of local budgets of Ukraine: to improve the legal framework for local taxes and fees, to restore the tax on advertising and market fees, to adjust the tax base for real estate other than land, namely, to tax not its area, but the market value of real estate, to expand the powers of local communities to introduce new local fees and their administration, and so on.

Keywords: local taxes and fees, local budgets, local governments, local taxation, financial decentralization.

Стаття надійшла до редколегії 10 листопада 2021 року

УДК 332.1

JEL O13

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.95-105

N. M. Petrukha,*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department
of Management in Construction,
Kyiv National University of Construction
and Architecture,
Kyiv, Ukraine**e-mail: nninna1983@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-3805-2215;****O. D. Hudenko,***Graduate student of the Financial Research
Institute State educational and scientific
establishment**«The Academy of Financial Management»,
Kyiv, Ukraine**e-mail: gud1970@gmail.com***ORCID ID: 0000-0002-5651-0371;****A. O. Mazur,***Graduate student of the Financial Research
Institute State educational and scientific
establishment**«The Academy of Financial Management»,
Kyiv, Ukraine**e-mail: kisyknastena15@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-3190-2659;****M. A. Maltsev,***Candidate of Sciences,
Department of Construction Management,
Kyiv National University of Construction
and Architecture,
Kyiv, Ukraine**e-mail: maltsev410@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-3190-2659**

STATE PROMOTION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF NATURAL RESOURCE AND AGRARIAN SECTORS OF THE NATIONAL ECONOMY

The article is devoted to the national features of the state stimulation of the development of natural-resource and agrarian sectors of the economy. It is emphasized that state ideas of the

“green” economy concept in the system of the development of natural-resource and agrarian sectors of the economy provide achieving a balance and keeping ecological-economic, rational combination of the nature and agro-economic activities, increasing the role of the state and interstate bodies in the regulation of the economy, creation of business development conditions. Empirical data are provided, which made possible to determine dynamics, trends, inter-influences and inter-dependencies between financing programs both at the national and local levels of the agrarian sector of the economy as a basis for increasing in a natural-resource potential of territorial communities. Attention is focused on the institution of state support and/or assistance of natural-resource and agrarian sectors of the economy that is a usual practice in many countries due to the raw material orientation of the economic model of development, the absence of a sufficient mass of value added to ensure implementation of the nationally programmed Sustainable Development Goals until 2030, creation of conditions for recovery of both the agrarian and natural-resource sector from stagnation processes associated with penetrating financial-economic agents with corona-crisis manifestations and long-term recession making the budget expenditures to balance, in a new way, between their further sociologization and creation of financial-institutional conditions for sectoral and branch (inside the sector) shifts.

Keywords: sustainable development, state support, natural-resource sector, agrarian sector, local finances, green economy.

Н. М. Петруха, О. Д. Гуденко, А. О. Мазур, М. А. Мальцев. Державне стимулювання сталого розвитку природно-ресурсного та аграрного секторів національної економіки

Стаття присвячена національним особливостям державного стимулювання розвитку природно-ресурсного та аграрного секторів економіки. Зазначено, що державницькі ідеї концепції «зеленої» економіки в системі сталого розвитку природно-ресурсного та аграрного секторів економіки передбачають досягнення балансу і дотримання еколого-економічного, раціонального поєднання природи й агрогосподарської діяльності, зростання ролі держави і міждержавних органів у регулюванні економіки, створенні умов для розвитку бізнесу.

Метою статті є дослідження шляхів модернізації державного стимулювання природно-ресурсного та аграрного секторів з метою досягнення ними сталого та всебічного розвитку.

У статті використано сучасні наукові прийоми та методи дослідження, зокрема: наукового абстрагування, аналізу, синтезу, діалектико-математичний, табличний, графічний, структурно-функціональний та факторний, у межах яких застосовувався інструментарій, задля досягнення поставлених у роботі цілей. Водночас для вирішення тактичних завдань використовувалися історико-логічний, суб'єктно-об'єктний та структурно-генетичний методи наукового пізнання.

Надані емпіричні дані, які дозволили визначити динаміку, тенденції, взаємовпливи і взаємозалежності між програмами фінансування як на державному, так і на місцевому рівнях аграрного сектору економіки як підґрунтя для збільшення природно-ресурсного потенціалу територіальних громад. Акцентовано увагу щодо інституту державної підтримки та/або допомоги природно-ресурсному та аграрному секторам економіки, що є звичною практикою у багатьох країнах через сировинну спрямованість економічної моделі розвитку, відсутність достатньої маси доданої вартості для забезпечення реалізації національно-програмованих цілей сталого розвитку до 2030 року, створення умов для виходу як аграрного, так і природно-ресурсного сектору, зі стагнаційних

процесів, пов'язаних із прониженням фінансово-економічних агентів коронакризовими проявами і довгостроковою рецесією, змушуючи по-новому балансувати бюджетні видатки між їх подальшою соціологізацією та створенням фінансово-інституційних умов для секторальних і галузевих (у середині сектору) зрушень.

У межах подальших наукових розвідок та пропозицій авторів необхідно зазначити, що сучасні виклики, які знайшли свій прояв у скороченні природно-ресурсного потенціалу, погіршенні стану природного середовища, послабленні дієвості інститутів державного впливу, необхідності забезпечення стійкості соціально-еколого-економічних зв'язків, вимагають подальшого вивчення та наукового переосмислення особливостей моделей раціоналізації економічного стимулювання в природно-ресурсному та аграрному секторах в умовах децентралізації та підвищення ролі національної фінансової системи в інституційно-економічній проблематиці протікаючих процесів та виявлення генезису утворення проблем природокористування та шляхів їх комплексного вирішення для досягнення природно-ресурсної збалансованості у забезпеченні сталого та всеохоплюючого розвитку територіальних громад.

Ключові слова: *сталий розвиток, державна підтримка, природно-ресурсний сектор, аграрний сектор, місцеві фінанси, зелена економіка.*

Purpose of the article is to study the ways of modernization of state stimulation of natural-resource and agrarian sectors in order for them to achieve sustainable and comprehensive development.

Problem setting in the general form and its linkage with important scientific or practical tasks. Scientific interest in researching the economic content and the role of stimulation of sustainable development of natural-resource and agrarian sectors of the national economy, caused by the features of the current financial policy. The latter, in our opinion, is worth to be considered not merely as a combination of elements of state and local budgets but also as a system of measures for improving and building, at the local level, an apparatus of state and local finances through the mechanism of implementing the budgetary-tax regulation and stimulation of socioeconomic development of territorial communities. This is due to the fact that relative autonomy in taking managerial decisions is granted to the regions today that, on the one hand, increases in their motivation to form and manage financial flows and, on the other hand, requires responsibility in carrying out their financial and economic activities.

Recent research and publications analysis. Development of a sustainable resource use lean to ecosystems was considered in scientific papers of outstanding domestic scholars such as I. K. Bystriakov, V. I. Blahodatnyi, A. A. Hordiichuk, H. D. Hutsuliak, L. H. Melnyk, Ye. V. Mishenin, T. S. Nikolienko, H. O. Obikhod, V. V. Tarasova, M. A. Khvesyk. A weighty contribution to developing a theory of a market transformation of the agrarian sector and mechanisms of its operation was made by a number of domestic and foreign academic economists: I. N. Buzdalov, Yu. V. Barsuk, L. M. Vasileva, Yu. Ye. Hubeni, O. H. Kartashova, M. Y. Malik, S. V. Petrukha. Further, among foreign papers, the scientists should be noted such as R. B. Balzer, M. J. Blackie, K. G. Cassman, J. Dixon, C. K. Eicher, R. E. Evenson, A. Farrow, J. A. Foley, C. Pieri, J. D. Sachs. In papers of domestic and foreign scientists, attention is focused on the general condition of natural-resource and agricultural sectors of Ukraine and ways of their maintenance, a matter of stimulation of development of alternative energy sources is considered, regulatory and fiscal forms of stimulation of natural resources is analyzed etc. However, it seems appropriate to consider the directions of improving forms and methods of economic stimulation in natural-

resource and agrarian sectors that promotes sustainable development of the national economy, ensuring a rational use of natural resources and enhancing a natural-resource potential, increasing in a level of ecological responsibility of enterprises, providing ecological safety of the state etc.

Presentation of basic material. A natural-resource sector plays a key role in the development of any country as most branches include one or another natural resource or their combination that underlies a value added chain. So, a course of economic development of the country in general and its individual economic units, types of economic activity, regions as well as welfare of the population and self-sufficiency of local authorities will depend on the condition of natural-resource sectors and efficiency of processes taking place in it in the future.

An important step to improve the ecological condition as one of the key manifests of the natural-resource sector was the introduction and implementation of ideas of the “green” economy concept by the European states. A “green” economy concept in the sustainable development system provides achieving a balance and maintaining an ecological-economic rational combination of the nature and economic activities in the interests of current and future generations [1] as well as provide increasing in the role of the state and inter-state bodies in regulating the economy, creating conditions for business development [2] on the basis of new “green” technologies and ecologization of industrial sectors of the economy. If the “green” economy development is recognized as a priority direction of the state economic policy, it means that respective mechanisms of state stimulation must be engaged in public and private sectors in order to encourage business entities, including those in the natural-resource sector, to act in the directions established by the state in its own interests.

The “green” economy concept has become one of the most important elements of the development strategy of the European countries, which stimulates a more efficient use of natural resources, production of competitive goods and services respecting the environment and assists to increase a green production sector. This concept is directed, first of all, at the social-ecological development, in which financial and economic interests of the state are also protected. Results of implementation of this concept were surprising: the countries carrying out their economic activities on its basis not only were able to solve existing ecological problems but also could create the conditions for a growth of the economic potential of natural resources, having concurrently provided sustainable economic development.

In our state, there is a sufficient number of regulatory-legal acts stimulating citizens and economic entities to hold activities directed at improving the ecological condition of the natural environment. However, the overwhelming majority of them fails to meet the current requirements, and thus, needs to be reconsidered and improved. Improving regulatory and legal norms is expeditious and requires respective prompt actions in a legislative sphere. It should be remembered that a low quality of the legislative and regulatory framework, a lack of required regulatory norms, a regular introduction of amendments into the Tax Code will lead to further increasing in the shadow economy volumes and tax losses of the budget.

It should be emphasized that a natural-resource sector is a multi-faceted and complex phenomenon including basic resource components such as water, forest and land resources [3]. Land resources are a universal natural resource, which, under the current legislations, are defined as an aggregate natural resource of the land surface – a spatial basis for occupation and economic activities, the main method of production in the agricultural sector and forestry. Today, exactly in the agrarian sector, more than one third of fixed assets is concentrated, more than one third of national income is generated, 70 % of the total retail goods turnover is formed, one fourth of the population, employed in the economy of Ukraine, works [4]. But, at the current level of

development of socioeconomic systems in the world, the agricultural production may not be considered as one of the spheres of the real sector of the national economy only. This is obvious both for governments of many countries and for the management of our country, which especially sharply experiences the current financial-economic recession; this, in particular, is made actual by internal and external challenges for Ukraine, an unfavorable conjuncture of prices for export-oriented types of products etc. So, matters of state stimulation of the functioning and sustainable development of the natural-resource sector through supporting the agro-sector enterprises become actual. As of today, there are several directions of state financial support for subjects of entrepreneurial activities in Ukraine, in particular: state financial support of the agrarian sector; state financial support of subjects of micro entrepreneurship and small entrepreneurship; support for export activities of national producers as well as forms of its provision (Fig. 1).

FORMS of support	Direct	Subsidization of production;
		Subsidization of lending;
		Subsidization of compensation for a portion of insurance expenses;
		Subsidization of capital investments
	Indirect	State procurement;
		Foreign economic customs-tariff regulation;
		Social support;
		Staff training
	Conditionally direct	Tax reliefs;
		Reliefs for payments into the budget of all levels

Fig. 1. Forms of Provision of State Financial Support for Subjects of Entrepreneurial Activities.

Source: Formed by authors based on [5].

Direct methods more inherent in implementation of a “State-Investor” model may include program-targeted methods and their related tools, according to which investment resources are allocated for implementing a specified program or project.

Indirect methods (“State-Regulator” model) promoting creation of favorable conditions for attracting investments and releasing financial resources for investment needs, provide applying financial stimulation tools and creating institutional conditions for activation of investment-innovation activities [6–7].

Development of an innovative component of the economy of Ukraine is caused, to a considerable extent, by using a budgetary mechanism of the state regulation of socioeconomic processes and functioning a budgetary system as well as its main component, but not exclusively – local budgets (a system of economic relationships associated with the formation, distribution and use of financial resources required for bodies of local self-government to perform tasks laid on them [8]). An integral part of local finances is the local budgets, local taxes and levies, communal property institutions, etc. Local budgets are intended to provide the tasks and functions placed under the competence of local self-government. A system of local finances is determined, to a great extent, by a Ukraine’s administrative-territorial division formed in the course of the decentralization reform. Expenditures of local budgets are inclined to an impact of social and economic factors, act as a component part of the utilities market. Expenditures for a non-production sphere; financing economy branches in the region; capital construction, management and other expenses remain traditional. A substantial defect is a low degree of autonomy of local

budgets. Their expenditures are regulated, to a great extent, by various legislative and regulatory acts established at the national level.

As a result, local authorities have no opportunity to provide a balance of their budgets. In such conditions, there are no incentives for conducting a responsible budgetary policy, increasing transparency and objectivity of budgetary reporting, quality of budgetary services, efficient cost management, budget network restructuring, developing and implementing mid-term programs of development and reformation of the budgetary sphere, attracting investments in public infrastructure and development of the natural-resource sector.

Regulation of socioeconomic development of the society is provided by re-distributing income of the society between economic entities and social strata through the economic and social policy of the state. Second-order functions – providing various kind of public services (of social purpose and infrastructure services) guarantees the provision of public services to the population, budgetary equalization of regions. This causes the occurrence of a variety of budgetary flows allocating budgetary resources, determining the amounts and directions of expenditures of local budgets. With their help, the differences are removed, in the budgetary provision of functions of bodies of power, state support to territories through a system of targeted reallocation is provided, priority financing economic zones and territories is carried out. Attention is required to improve approaches to developing local budgets and arranging inter-budgetary relationships. An important task is to increase the efficiency of using budgetary funds by building, in a rational way, inter-budgetary relationships and reallocating inter-budgetary funds. Correct organization of inter-budgetary relationships enables to provide an optimal distribution of budgetary flows between local authorities and higher state structures, taking all budget process stakeholders into account.

The efficiency of the mechanism of the provision of financial autonomy of local self-government is achieved provided that the subjects of financial relationships, within a specific territorial community, adhere to a number of principles [9], namely: of the functioning of the mechanism as a system unity; publicity and openness in the process of formation and functioning of the system of the mechanism of providing financial autonomy of local self-government; credibility of data on available financial resources of local self-government and territorial units; of efficient, economical and targeted use of financial resources; of constructive interaction of owners of financial resources influencing the development of a territorial community.

It is quite necessary to provide financial equalization, which can be caused by a number of objective reasons, in particular, such as: a difference in the capacity of territorial communities to pay taxes and between delegated powers in terms of expenditures of various levels of the budgetary system; an inequality between the amounts of required expenses for exercising an identical set of delegated powers by the bodies of local or regional self-government; providing transfers to ensure stabilization of the economic conjuncture, equalization of income of the population and other national goals [10].

Proper functioning and development of territorial communities are impossible without a clear and effective mechanism of providing these economic units with sufficient financial resources and tools for their effective use. The efficiency of the functioning of the mechanism of ensuring a financial autonomy for local self-government depends on a degree of the performance of interaction of the state represented by the central authorities, on the one hand, and local authorities, economic entities and civil organizations – on the other hand. This is exactly why the understanding of the essence and component elements of this mechanism is important not only from the scientific point of view but also for the efficient pursuit of their activities by the bodies of local self-government.

It makes sense to consider retrospective endeavors of the state to stimulate the development of the agrarian sector. So, in 2020, UAH 1048.7 M were allocated from the budget of Ukraine for financial support by easing credits. At the year-end, 4.2 thousands of borrowers obtained assistance for the amount of UAH 1047.7 M in total, that makes up 99.9 % of the planned amount. Totally, preferential credits were granted to the enterprises of the agrarian sector for the amount of UAH 143.6 B. Of them, UAH 24.8 B are compensated (17.26 %): for short-term credits – UAH 11.6 B (8.07 %), for medium-term credits – UAH 6.1 B (4.26 %), for long-term credits – UAH 7.1 B (4.94 %).

From 2009 to 2016, the amounts of financing the agrarian sector from the Consolidated Budget of Ukraine (includes the indicators of the state and local budgets) decreased (Fig. 2).

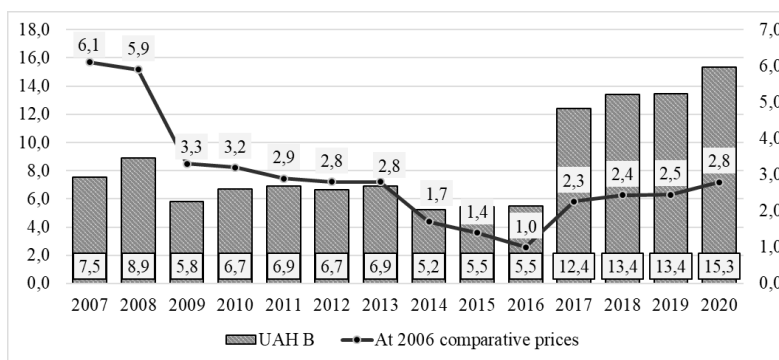

Fig. 2. Dynamics of Expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine for Support of the Agrarian Sector in Nominal Terms and at 2006 Comparative Prices.

Source: Calculated by authors according to data [11].

A considerable destructive impact on capabilities of the state to support enterprises of the agrarian sector has been caused by sharpening exogenous risks, first of all, associated with hostilities in the east of Ukraine. As a result, in 2016 as compared to 2013, the amounts of state support in terms of expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine decreased by nearly UAH 1.5 B that has weakened the competitive advantages of national goods producers as compared to foreign competitors even without regard to favorable natural-resource preconditions. But we note that a local budgets' portion of the structure of financing the agrarian sector is small and has a tendency to decline. So, according to 2018 data [11–12], only 2.5 % of expenditures fell on the local budgets. The largest portion of expenditures of local budgets was fixed in 2016, namely, 24.4 %. Thus, most expenditures applied for supporting and developing the agrarian sector are financed from the state budget (Fig. 3).

If in movements of the nominal value of expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine for the agrarian sector a tremendous drop has not been observed, then in movements of expenditures at 2006 comparative prices (amount of expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine at 2006 comparative prices was found by dividing the nominal value of these expenditures by the cumulative producer price index in the respective year) a considerable downfall of the amounts of state support for Ukrainian goods producers took place.

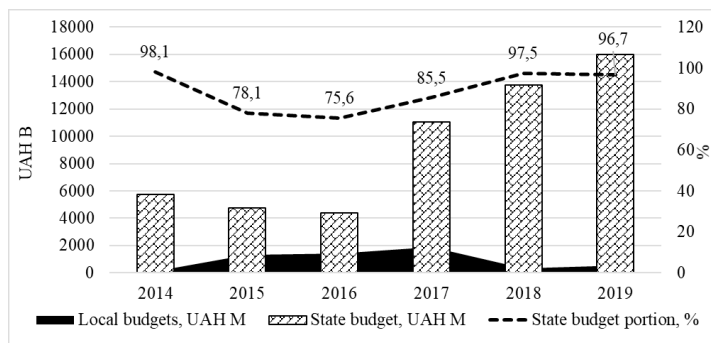

Fig. 3. Dynamics of the State and Local Budgets for Support of the Agrarian Sector.

Source: Calculated by authors according to data [11–12].

Summarizing, it is necessary to emphasize the basic problems of providing preferences to specific categories of the agrarian production: understated amounts of financing state programs as well as a low level of the efficiency of using funds for most financial provision items; an excessively unified range of indirect measures of support of the agrarian sector used by the state; a considerable reduction in the amounts of the financial provision of measures of direct support of agrarian goods producers; an unsatisfactory level of transparency of providing state support and a complex procedure mechanism of its receipt, as a result of which a considerable part of domestic goods producers fails to fall within the sphere of the provision of state support.

An important novation of 2021 is that state support must be distributed through the State Agrarian Register of Ukraine – a service system available to everyone producing agricultural products, regardless of a scale and, even, of a business form. It may be used even by “self-employed persons”, if they plan to further develop their business. The system will be electronic only, i.e., will not require from an agrarian to “go to the ration”. And what is more, it will simplify communication with the banks – even when it refers to preferential credit programs [13]. Online platform functioning is enshrined at the statutory level. The Register will provide an agrarian with a simplified access to programs of state support and publicity of its distribution. Such a tool will increase the number of state support recipients, simplify interaction between the state and an agro-producer, implement programs of targeted state support enabling to implement all processes using electronic tools [14].

However, encouraging general and international agro-entrepreneurship in environmental management should also be not forgotten that, in our opinion, promotes development of trading with ecological technologies, equipment and goods. Commercialization of scientific research, conducted in order to rationally use natural resources, improve the environmental condition, will take place from transforming the results of intellectual activities into natural resources and processing spheres. Monopolization of the national scientific-technical treasury in the domestic market will guarantee the competitiveness of innovative ecological projects in external and internal markets, promote their expansion and commercialization that will lead to replacing local and state budgets by financial income.

According to these forms, it is necessary to improve the methods of state stimulation in the natural-resource sector, make them stricter and more adequate to modern conditions. In combination with state methods, market stimulation methods should be actively used. As a lack of

efficient forms, methods, models, mechanisms and tools of the ecological-economic stimulation in the natural-resource sector of our country can do considerable ecological damage. So, in our paper, we propose to implement economic incentives in the natural-resource sector in the form of: public-private partnership; innovative, general and international entrepreneurship; ecological leasing; cooperation of ecologically-oriented productions; natural resource capitalization; commercialization of scientific research in the environmental sphere; monopolization of domestic scientific-technical boxes in the domestic market etc. According to these forms, it is necessary to use the efficient methods of state stimulation, which would be oriented on the market environment.

Conclusions and prospects for further research. Taking the above information into account, it can be asserted that economic stimulation in the natural-resource sphere both in our country and in European countries is directed at growing the green economy sector. Because the results of the ecological-economic development in the EU countries and Ukraine will depend, in the future, on the level of observing the “green” economy principles, finding an optimal combination of forms and methods of economic stimulation in the natural-resource sector in general. You don’t already have to convince anyone now that achieving sustainable economic development is possible thanks to structural shifts in the economic complex of Ukraine only. Finalizing conducted scientific intelligences, we consider that modern challenges, which manifested themselves in reducing in a natural-resource potential, worsening the environmental condition, weakening the efficiency of the institutions of state influence, necessity to provide stability of social-ecological-economic ties, require further research and scientific rethinking of features of models of rationalization of economic stimulation in natural-resource and agrarian sectors in the conditions of decentralization and enhancement of the role of the national financial system in institutional-economic problematics of ongoing processes and discovery of genesis of the formation of problems of natural resource management and ways of their integrated solution in order to achieve a natural-resource balance in providing sustainable and comprehensive development of territorial communities.

REFERENCES

1. Petrukha, S. (2021). Cluster Structures In Agrarian Sector Of Economy: Evolution Of Economic Views And “Green” Modernization Theory. In *Ekonomika. Finansy. Biznes. Upravlinnia* (pp. 151–154). – Kyiv: KNUTSH.
2. Petrukha, S. V. (2020). Financial stability of the banking sector and security of the backbone bank activities in the exchange market in the context of national ability to implement the European green deal. In *Integration of traditional and innovation processes of development of modern science* (pp. 84–137) / S. V. Petrukha & M. V. Korolenko. – Riga: Baltija Publishing.
3. Khvesyk, M. A. (2019). Pryrodno-resursna sfera Ukrainy: stan ta shliakhy zberezhenia [Natural resource sphere of Ukraine: state and ways of preservation. Bulletin of the NAS of Ukraine] / M. A. Khvesyk, H. O. Obykhod // *Visnyk NAN Ukrainy*, (7), 36–44. doi: doi.org/10.15407/visn2019.07.036
4. Ahrobiznes Ukrainy. Infografichniy dovidnyk 2020/2021 r. [Agribusiness of Ukraine. Infographic guide 2020/2021]. Latifundist. URL: <https://latifundist.com/en/novosti/57236/-opublikovan-ezhegodnyj-infobuk-agrobiznes-ukrainy-202021-s-rezultatami-za-30-let>
5. Petrukha, S. V. (2018). Derzhavne antykrizove rehuliuвання ahromoho sektoru ekonomiky Ukrainy [State anti-crisis regulation of the agricultural sector of Ukraine’s economy] / S. V. Petrukha . Kyiv: TsUL.

6. Bogutska, O. (2018). Financial and economic mechanism of ensuring investment activity of enterprises within institutional models of financing the real sector of economics. *Innovative Technologies and Scientific Solutions for Industries*, (3 (5)), 79–86. doi:10.30837/2522-9818.2018.5.079
7. Sobkevych, O. V., Rusan, V. M., Yurchenko, A. D. & Kovalova, O. V. (2013). Resursnyi potentsial aharnoi sfery: problemy ta zavdannia efektyvnoho vykorystannia [Resource potential of the agricultural sector: problems and tasks of effective use]. – Kyiv: NISD.
8. Kyrylenko, O. P. (Ed.) (2016). *Mistsevi finansy* [Local finances]. – Ternopil: Ekonomichna dumka TNEU.
9. Sukharska, L. V. (2016). Elementy systemy finansovoho zabezpechennia rozvytku terytorialnoi hromady [Elements of the system of financial support for the development of the territorial community] // *Regional management and local self-government*, (1), 119–125.
10. Petrukha, S., Paliichuk, T. & Petrukha, N. (2020). Local finances in the context of the corona crisis: new budgetarchitecture and financial capacity to regulate sectoral and socioeconomic processes // *Finansy Ukrainy*, (12), 83–105. doi.org:10.33763/finukr2020.12.083
11. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby [Official site of the State Treasury Service]. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
12. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: <https://www.ar.gov.ua>
13. Ofitsiyniy sait Derzhavnoho aharnoho reiestru Ukrainy [Official site of the State Agrarian Register of Ukraine]. URL: <https://www.ar.gov.ua>
14. Depzhpiddpymka APK y 2021 rotsi: ozvucheno ostanni zminy (2021, March 3). *Ahroniuz. Holovni aharni novyny* [Agronews. Top agricultural news]. URL: <https://agronews.ua/news/derzhpidttrymka-apk-u-2021-rotsi-ozvucheno-zminy>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Petrukha S. Cluster Structures In Agrarian Sector Of Economy: Evolution Of Economic Views And “Green” Modernization Theory. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління: матеріали II Міжнар. форуму* (29 верес. 2021 р.); КНУТШ. – Київ, 2021. – С. 151–154.
2. Petrukha S. V. Financial stability of the banking sector and security of the backbone bank activities in the exchange market in the context of national ability to implement the European green deal. Integration of traditional and innovation processes of development of modern science / S. V. Petrukha, M. V. Korolenko. – Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2020. P. 84–137.
3. Хвесик М. А. Природно-ресурсна сфера України: стан та шляхи збереження / М. А. Хвесик, Г. О. Обиход // *Вісник НАН України*. – 2019. – № 7. – С. 36–44.
4. Агробізнес України. Інфографічний довідник 2020/2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agribusinessinukraine.com>
5. Петруха С. В. Державне антикризове регулювання аграрного сектору економіки України: монографія / С. В. Петруха. – Київ: ЦУЛ, 2018. – 521 с.
6. Bogutska O. Financial and economic mechanism of ensuring investment activity of enterprises within institutional models of financing the real sector of economics / O. Bogutska // *Innovative Technologies and Scientific Solutions for Industries*. – 2018. – № 3 (5). – P. 79–86.
7. Ресурсний потенціал аграрної сфери: проблеми та завдання ефективного використання: аналіт. доп. / Собкевич О. В., Русан В. М., Юрченко А. Д. та ін. – Київ: НISД, 2013. – 76 с.

8. Місцеві фінанси: підруч. / за ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2014. – 448 с.

9. Сухарська Л. В. Елементи системи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади / Л. В. Сухарська // Регіональне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – № 1. – С. 119–125.

10. Petrukha S. Local finances in the context of the corona crisis: new budget architecture and financial capacity to regulate sectoral and socio-economic processes / S. Petrukha, T. Paliichuk, N. Petrukha // Фінанси України. – 2020. – № 12. – С. 83–105.

11. Державна казначейська служба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

12. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

13. Державний аграрний реєстр України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ar.gov.ua>

14. Держпідтримка АПК у 2021 році: озвучено останні зміни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agronews.ua/news/derzhpidtrymka-apk-u-2021-rotsi-ozvucheno-zminy>

Н. Н. Петруха, А. Д. Гуденко, А. А. Мазур, М. А. Мальцев. Государственное стимулирование устойчивого развития природно-ресурсного и аграрного секторов национальной экономики

Статья посвящена национальным особенностям государственного стимулирования развития природно-ресурсного и аграрного секторов экономики. Отмечено, что государственные идеи концепции «зеленой» экономики в системе устойчивого развития природно-ресурсного и аграрного секторов экономики предусматривают достижение баланса и соблюдения эколого-экономического, рационального сочетания природы и агрохозяйственной деятельности, роста роли государства и межгосударственных органов в регулировании экономики, создании условий для развития бизнеса. Предоставлены эмпирические данные, которые позволили определить динамику, тенденции, взаимовлияния и взаимозависимости между программами финансирования как на государственном, так и на местном уровнях аграрного сектора экономики как основы для увеличения природно-ресурсного потенциала территориальных общин. Акцентировано внимание относительно института государственной поддержки и/или помощи природно-ресурсному и аграрному секторам экономики, являющейся привычной практикой во многих странах из-за сырьевой направленности экономической модели развития, отсутствия достаточной массы добавленной стоимости для обеспечения реализации национально программируемых целей устойчивого развития до 2030 года, создания условий для выхода как аграрного, так и природно-ресурсного сектора, из стагнационных процессов, связанных с проникновением финансово-экономических агентов коронакризисными проявлениями и долгосрочной рецессией, вынуждая по-новому балансировать бюджетные расходы между их дальнейшей социологизацией и созданием финансово-институциональных условий для секторальных и отраслевых (в середине сектора) сдвигов.

Ключевые слова: устойчивое развитие, государственная поддержка, природно-ресурсный сектор, аграрный сектор, местные финансы, зеленая экономика.

Стаття надійшла до редколегії 29 жовтня 2021 року

УДК 336.221.4

JEL H21

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.106-113

О. І. Піжук,*д-р екон. наук, професор кафедри економіки підприємства,**Університет ДФС України,**м. Ірпінь, Україна**e-mail: opizhuk@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-5802-1053**

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ ОБМЕЖЕНЬ

У статті запропоновано авторський підхід до висвітлення проблематики, пов'язаної з трансформацією фінансової політики держави крізь призму теорії обмежень. Визначено доцільність використання та зроблена спроба адаптації одного із інструментів теорії обмежень – діаграми розв'язання конфліктів (CRD – Conflict Resolution Diagram), що зазвичай широко використовується для вирішення управлінських дилем на рівні підприємства – з метою обґрунтування стратегічних рішень у процесі розробки та реалізації ефективної фінансової політики України.

Ключові слова: *фінансова політика, діаграма розв'язання конфліктів, теорія обмежень, державне регулювання.*

О. И. Пижук. Трансформация фискальной политики Украины сквозь призму теории ограничений

В статье предложен авторский подход к освещению проблематики, связанной с трансформацией фискальной политики государства сквозь призму теории ограничений. Определена целесообразность использования и предпринята попытка адаптации одного из инструментов теории ограничений – диаграммы разрешения конфликтов (CRD – Conflict Resolution Diagram), которая обычно используется для решения управленческих дилемм на уровне предприятия – с целью обоснования стратегических решений в процессе разработки и реализации эффективной фискальной политики Украины.

Ключевые слова: *фискальная политика, диаграмма разрешения конфликтов, теория ограничений, государственное регулирование.*

Метою статті є адаптація інструментарію «теорії обмежень», зокрема діаграми розв'язання конфліктів (CRD – Conflict Resolution Diagram) для обґрунтування стратегічних рішень у процесі трансформації фінансової політики України.

Постановка проблеми. Існує безліч проблем, пов'язаних з якістю фінансової політики в Україні внаслідок нерозуміння всіма зацікавленими сторонами дотичних до її формування власних функцій і значення, важливості позиції кожного для напрацювання якісного контенту податкової політики. Крім того, спостерігається асиметрія впливів одних стейкхолдерів за рахунок нерозуміння важливості власної ролі іншими. Процес обговорення

змісту політики часто супроводжується проблемами низької ефективності комунікацій розробників політики із суспільством через збої її інституціонального механізму тощо [1, с. 4]. Усе це зумовлює існування внутрішніх явних і прихованих конфліктів, без вирішення яких неможливо досягти якісної трансформації фінансової політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблем формування та реалізації ефективного фінансової політики держави досліджували у своїх працях В. Андрущенко, В. Вишневський, Л. Задорожня, В. Мельник, В. Опарін, А. Соколовська, П. Селезень, В. Федосов, К. Швабій та багато інших. Проте ці питання все ще залишаються актуальними та потребують подальших досліджень, оскільки фінансова політика є одним із основних інструментів макроекономічного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Огляд наукової літератури і власні дослідження [2, с. 323] дають підстави стверджувати, що для України надто необхідним є стимулювання розвитку промисловості з більш високою доданою вартістю, а враховуючи зростання збитків держави від твердих відходів, такі підприємства мають функціонувати на основі циркулярних (акцент робиться на повторне використання матеріалів) бізнес-моделей. Стимулювання промислових підприємств-виробників високомаржинальної продукції та розвиток «розумних» виробничих технологій передбачає формування більш продуктивної та ресурсоефективної економіки (циркулярної), оскільки згадані вище технології значно знижують споживання матеріальних ресурсів і енергії на одиницю готової продукції, зменшуючи тим самим критичну залежність української промисловості від зарубіжних постачальників матеріальних ресурсів і енергоносіїв. Проте варто зазначити, що для успіху такої політики потрібно враховувати особливості формування і функціонування новітніх ланцюжків постачань і створення вартості: від доступу до сировини і енергії до післяпродажного обслуговування сучасних промислових товарів та їх утилізації – з урахуванням того, що окремі ланки глобальних ланцюжків формування вартості (Global value chains – GVCs) розташовані в різних країнах світу відповідно до їх конкурентних переваг.

У випадку, коли ємність внутрішнього ринку принципово не збільшиться, а у структурі експорту української промисловості й надалі переважатимуть продукти виробництва добувної галузі та чорної металургії, залежність її розвитку від зовнішніх центрів впливу і коливань сировинної кон'юнктури залишатиметься близькою до функціональної. За таких умов передбачити подальший перебіг подій на найближчі роки неважко: достатньо мати прогнози ціни на сировинні ресурси, які регулярно складають фахівці Світового банку.

Звісно, що такий сценарій нічого позитивного для промисловості України в найближчі роки не принесе. Поступове збільшення світових сировинних цін на метали і мінерали може сприяти її деякому зростанню, але при цьому додана вартість 2025 року не досягне за обсягами навіть показників періоду 2004–2005 років, тоді як інші країни світу будуть стрімко розвиватись. Очевидно, що поточні несприятливі тенденції потрібно змінювати. Для цього Україна може забезпечити прискорений розвиток національної індустрії шляхом запозичень європейських інститутів і технологій.

Успішне імітування технологій (а тим більше їх створення) вимагає відповідного науково-технічного потенціалу (певний рівень науково-технічної культури, підготовлений персонал тощо), за наявності якого країна має шанс скористатись «вікнами можливостей» у використанні накопиченого технологічного досвіду більш розвинених країн. Динаміка всіх цих процесів детально описана у монографії К. Перес (2011) [3]. Їх загальний принцип

полягає у тому, що здатність копіювати і масово тиражувати нові технології залежить від рівня розвитку науково-технічної сфери приймаючої сторони, який зі свого боку визначається кумулятивними витратами держави і підприємств на НДДКР. Як зазначає В. Дементьєв (2009), існує деякий пороговий рівень початкових науково-технічних знань, у разі недосягнення якого витрати їх приросту виявляються нескінченно великими, і навпаки, чим вище відповідний початковий запас знань, тим легшим стає придбання додаткових знань [4, с. 37].

В останні роки рівень витрат на НДДКР в економіці України, порівняно з європейськими країнами, досить низький. Але в цілому національний науково-технічний потенціал ще зберігся, що підтверджується відносно високим місцем за рівнем освіти населення – за даними United Nations Development Programme Україна 2013 року ввійшла до перших 30 країн світу за Education Index [5]. Очевидно, що збільшення рівня фінансування витрат на НДДКР покращуватиме як генерацію власних науково-технічних розробок, так і, що більш важливо, здатність економічних суб'єктів переймати західні технології, що значно скоротить час, необхідний для їх освоєння і подальшого масового тиражування [6, с. 40].

Для стимулювання НДДКР і переходу промисловості на більш продуктивний (інноваційний) рівень розвитку, як правило, використовують інструменти фіскальної (бюджетно-податкової) політики. Загальноновизнано, що політика – це насамперед рішення, тоді як приховані конфлікти є джерелом більшості проблемних питань. Саме прихованість конфліктів не дозволяє змінити існуючу ситуацію, тому їх вирішення є важливою складовою пошуку оптимальних рішень.

Оригінальним способом пошуку і вирішення конфліктів, при якому вдається врахувати інтереси всіх сторін, є діаграма розв'язання конфліктів (CRD), запропонована Е. Голдраттом. Ця логічна діаграма допомагає знаходити необхідні умови або складові частини внутрішнього конфлікту, розробляти методи вирішення існуючого протистояння та є механізмом генерації ідей – пропозицій, які згодом можуть стати вирішенням складної проблеми [7, с. 169].

У ситуації коли відоме ключове завдання (З – стимулювання інноваційного розвитку промислових підприємств України, що виробляють продукцію з високою доданою вартістю), але насамперед не зрозуміло, в чому заключається конфлікт, найбільш прийнятним способом побудови діаграми конфлікту є той, що має умовну назву «за годинниковою стрілкою». Цей спосіб після формулювання ключового завдання передбачає виявлення першої необхідної умови (У1) та визначення конфлікту методів забезпечення її вирішення (М1 ↑↓ М2). При цьому варто зауважити, що, згідно з ТОС, існує два види конфліктів: перший передбачає прямопротилежні дії, другий – альтернативні варіанти. Далі варто з'ясувати другу необхідну умову (У2), що відповідає другому методу забезпечення (М2), а також перевірити вихідні гіпотези та логічність зв'язків діаграми вирішення конфліктів. Лише після цього можна пропонувати варіанти прориву (ін'єкції) та обирати оптимальні рішення для поставленого ключового завдання. Дилема щодо використання фіскального інструментарію представлена на рис. 1.

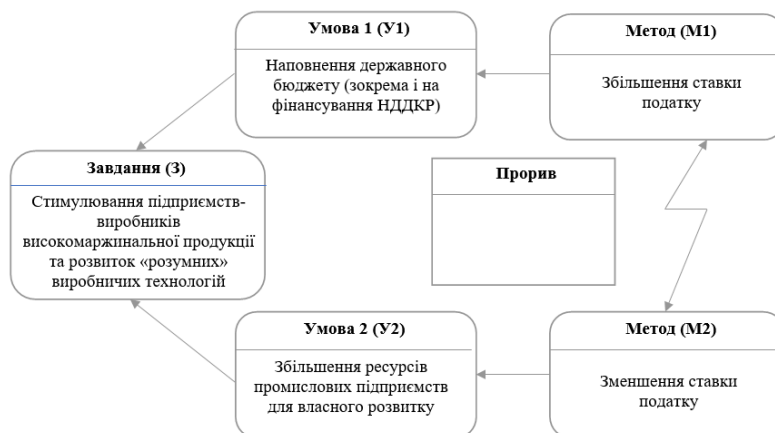

Рис. 1. Діаграма вирішення конфлікту: використання фіскального інструментарію

Джерело: сформовано автором

Сформовані нами вихідні припущення діаграми вирішення конфлікту представлені у таблиці 1.

Таблица 1

Діаграма вирішення конфлікту: вихідні припущення

У1 → З	Для того щоб стимулювати інноваційну діяльність промислових підприємств, необхідно дотримуватись умови: наповнення бюджету, оскільки подібна міра може привести до збільшення фінансування науково-технічної сфери, від рівня розвитку якої залежить здатність копіювати і масово тиражувати нові (зокрема виробничі) технології
М1 → У1	Для того щоб наповнити державний бюджет, необхідно збільшити ставку податку, тому що обсяги фінансування НДДКР певною мірою залежать від надходжень до державного бюджету ¹
М1 ↑↓ М2	З одного боку, збільшуючи ставку податку, передбачаємо збільшення надходжень до бюджету, за рахунок яких можна збільшити фінансування НДДКР. З іншого – зменшуючи ставку податку, вивільняємо власні кошти промислових підприємств як збільшення прибутку. Однак одночасно це зробити апіорі неможливо
М2 → У2	Для того щоб збільшити власні кошти промислових підприємств, необхідно зменшити ставку податку, що приведе до збільшення їх нерозподіленого прибутку, який можна реінвестувати в інноваційну діяльність
У2 → З	Для стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств необхідно дотримуватись умови: збільшення ресурсів промислових підприємств для розвитку, тому що зростання прибутку підприємств зумовлює зростання їх власних витрат на модернізацію технологій

Джерело: складено автором.

¹ З метою моделювання виходимо з такої гіпотези: зміна доходів на певний відсоток веде до пропорційної зміни кожного виду державних видатків на той самий відсоток, зокрема і витрат на НДДКР, оскільки на питання про те, як під впливом зменшення / збільшення податкової ставки зміняться суми податкових платежів до бюджету однозначної відповіді немає. Що стосується зміни фінансування НДДКР від зміни податкових доходів бюджету, то в Україні така залежність відсутня, оскільки в принципі додаткові доходи бюджету можна направити будь-куди (у рамках закону).

Генеруючи варіанти оптимальних рішень, варто позбутися спірних припущень, проаналізувати умови з точки зору їх необхідності для виконання цього конкретного завдання, підібрати альтернативні варіанти методів забезпечення тощо.

З огляду на те, що поточна фіскальна політика уряду має бути спрямована на зміну парадигми розвитку вітчизняної економіки, а її інструментарій сприяти розвитку саме переробної промисловості, яка продукує високомаржинальні продукти, найбільш прийнятним результатом буде ситуація, коли: з одного боку, зменшуватиметься податковий тиск на вітчизняного виробника, а також буде стимулюватися закупівля сировини й напівфабрикатів з подальшим виготовленням готової вітчизняної продукції, а з іншого – будуть дорожчати її імпортні аналоги. Забезпечити такий розвиток подій можна за рахунок реформування податку на прибуток, перейшовши, наприклад, до оподаткування розподіленого прибутку чи оподаткування операційного прибутку (подібний до податку на виведений капітал).

Однак ці рішення мають бути перевірені на предмет того, чи усувають вони спірні припущення дилеми, забезпечуючи при цьому необхідні умови:

- у разі запровадження податку на розподілений прибуток, з одного боку, зменшиться податковий та адміністративний тиск на вітчизняні підприємства, які суттєво скоротять свої витрати як на адміністрування сплати податків, так і на їх сплату, з іншого – має суттєвий негативний фіскальний вплив (досвід країн – Естонія, Македонія, Грузія), тобто умова 2 не виконується;

- у разі запровадження податку на операційний прибуток, який передбачає оподаткування не фінансових прибутків, а операцій (потоків), можемо мати позитивний фіскальний вплив і нейтральність щодо фінансових рішень: немає стимулів проти фінансування інвестицій за рахунок власного капіталу або оподаткування нерозподіленого прибутку. Отже, можна сподіватися на те, що задовольнятимуться обидві умови.

Ще одним кроком (альтернативним варіантом), спрямованим на підтримку переробної промисловості, може стати повна відмова від митних ставок на імпорт сировини та значної частини напівфабрикатів. Зрозуміло, що в деяких випадках таке рішення може викликати конфлікт інтересів між вітчизняними підприємствами, які виготовляють сировинну продукцію й напівфабрикати, та підприємствами, які використовують їх для подальшої переробки й виготовлення готової продукції. У кожному подібному випадку необхідно буде проводити дискусію та знаходити компроміс на рівні уряду й асоціацій виробників. При цьому незмінним пріоритетом має стати принцип: держава має більш активно підтримувати ті вітчизняні підприємства, які використовують інноваційні технології та створюють більшу додану вартість.

Разом з тим, надаючи підтримку переробним підприємствам, доцільно було б запровадити систему електронних податкових векселів за сплатою ПДВ, які б дозволяли отримувати відстрочку сплати податкового зобов'язання, що виникло у процесі придбання сировини й напівфабрикатів як імпортних, так і вітчизняних виробників. Такі електронні векселі мають функціонувати лише в межах електронного обліку податкових кредитів і податкових зобов'язань та мати різні строки погашення, наприклад, залежно від складності продукції (в легкій та меблевій промисловості – до 90 днів, у машинобудуванні – до 1,5 року). Водночас їх використання може суттєво зменшити потребу в оборотних коштах, а отже, сприяти зменшенню витрат і підвищенню конкурентоспроможності переробних підприємств. Зрозуміло, що запуск системи електронних векселів потребуватиме

підготовчої діяльності з боку уряду з метою виключення будь-яких можливостей для податкового шахрайства. Принаймні нині доволі очевидним є те, що податкова служба має дозволяти випускати подібні електронні векселі лише переробним підприємствам та в певних межах частини їх річного обороту [8].

Забезпечити необхідні умови діалогу конфлікту можливо, використовуючи й інші інструменти фіскальної політики, зокрема бюджетної. Так, важливою складовою останньої є державні видатки. Вони також можуть сприяти інноваційному розвитку промислового сектору економіки за умови, якщо основним їх імперативом буде орієнтація на закупівлю товарів і послуг у вітчизняних виробників. Ситуація, коли за бюджетні кошти та кошти державних підприємств відбувається закупівля іноземних товарів і послуг, не може бути виправдана. Наприклад, немає жодного логічного пояснення (крім, корупційної складової) отримання китайського кредиту і використання для будівництва в Україні залізничного сполучення між аеропортом «Бориспіль» та містом Київ (так званий «повітряний експрес») китайських компаній, якщо все, що необхідно для такого будівництва, виготовляється в Україні. Навіть якщо власна продукція може виявитись дещо дорожчою, за будь-яких умов пріоритетом діяльності уряду та менеджменту державних підприємств має бути намагання купувати саме продукцію вітчизняних товаровиробників. Для цього мають бути залучені всі можливі інструменти грошово-кредитної та податкової політики, які б не призводили до порушення норм СОТ та інших міжнародних торговельних угод України. У разі закупівлі іноземної продукції за рахунок власних коштів, які виводяться з держави, відбувається стимулювання діяльності переробних підприємств і створення робочих місць в інших країнах. Якщо ж купується вітчизняна продукція, то у цьому випадку держава має можливість розвивати власні підприємства, відповідно, з'являється потреба в розробках вітчизняних науковців, створюються робочі місця, сплачуються податки до бюджету України, а не інших країн.

Важливою характеристикою бюджетної політики є її ефективність. Невміння чи навіть небажання використовувати ефективно бюджетні кошти призводить до того, що значна їх частина наприкінці року витрачається зі значно меншим ефектом для розвитку економіки або просто залишаються невикористаними. Отже, замість того, щоб за рахунок державних закупівель стимулювати ділову активність, виробництво товарів і послуг, кошти залишають на рахунках у Держказначействі чи на строкових депозитах у комерційних банках. Формальною причиною такої ситуації є те, що більшість податків надходять до державного бюджету у другій половині календарного року, тоді як для ефективного використання бюджетних коштів важлива ритмічність. Для того щоб вирішити цю об'єктивну складність, з одного боку, необхідністю стає середньострокове (до трьох років) бюджетне планування, з іншого – впровадження короткострокових (до 6 місяців) казначейських векселів, які, наприклад, будуть випускатись у межах 10 % прогнозованих доходів державного бюджету та мають бути погашені до кінця бюджетного року. За рахунок таких короткострокових запозичень уряд отримуватиме можливість ритмічно фінансувати державні капітальні видатки.

Висновки. Отже, використання інструментарію теорії обмежень – діалогу розв'язання конфліктів – у рамках впровадження ефективної фіскальної політики держави дало змогу: з'ясувати існування конфлікту, що лежить в основі ключової проблеми; вирішити існуючий конфлікт шляхом вироблення рішення, при яких вдається зберегти баланс інтересів усіх сторін; розробити нові «революційні» способи вирішення проблеми; надати

логічне пояснення причин існування проблеми; описати всі хибні припущення, що лежать в основі прихованого конфлікту, й усвідомити їх зв'язок із системними проблемами.

Подальші дослідження автора будуть пов'язані з адаптацією інструментарію теорії обмежень для обґрунтування стратегічних рішень у процесі розробки та впровадження ефективної монетарної політики, інструментарій якої також використовують для стимулювання НДДКР і переходу промисловості на більш продуктивний (інноваційний) рівень розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податкова політика держави. Ще один великий компроміс /за заг. ред. К. І. Швабія. – К.: Алерта, 2018. – 62 с.
2. Піжук О. І. Цифрова трансформація економіки України: обмеження та можливості: монографія / О. І. Піжук. – Ірпінь: УДФСУ, 2020. – 504 с. (28,9 д. а.)
3. Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / К. Перес; пер. с англ. – М.: Дело, 2011. – 232 с.
4. Дементьев В. Догоняющее развитие через призму теории «длинноволновой» технологической динамики: аспект «окон возможностей» в кризисных условиях / В. Дементьев // Российский экономический журнал. – 2009. – № 12. – С. 34–48.
5. United Nations Development Programme, (2013). Education index. Human Development Reports. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/education-index>. [Accessed 25 May 2016].
6. Національна модель неоіндустріального розвитку України: моногр. / Вишневський В. П., Збараська Л. О., Заніздра М. Ю., Чекіна В. Д. та ін.; за заг. ред. В. П. Вишневського / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2016. – 519 с.
7. Dettmer, HW (1997). Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Continuous Improvement. ASQC Quality Press, Milwaukee, WI.
8. Кушнірук Б. Без реформ економіці не уникнути примітивізації. Ламаймо нинішню парадигму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/economy>

REFERENCES

1. Shvabii, K. (Ed.). (2018). Podatkova polityka derzhavy. Shche odyin velykyi kompromis [Tax policy of the state. Another big compromise] / K. Shvabii. – Kyiv: Alerta.
2. Pizhuk, O. (2020). Tsyfrova transformatsiia ekonomiky Ukrainy: obmezhennia ta mozhlyvosti [Digital transformation of the economy of Ukraine: limitations and opportunities] / O. Pizhuk. – Irpin: UDFSU.
3. Perez, K. (2011). Tehnologicheskie revolyutsii i finansovyy kapital. Dinamika puzyirey i periodov protsvetaniya [Technological revolutions and financial capital. Dynamics of bubbles and periods of prosperity] (Trans. from the English) / K. Perez. – Moskva: Delo.
4. Dementiev, V. (2009). Dogonyayuschee razvitie cherez prizmu teorii «dlinnovolnovoy» tehnologicheskoy dinamiki: aspekt «okon vozmozhnostey» v krizisnykh usloviyakh [Catching up development through the prism of the theory of “long-wave” technological dynamics: the aspect of “windows of opportunity” in crisis conditions] / V. Dementiev // Rossiyskiy ekonomicheskii zhurnal, (12), 34–48.
5. United Nations Development Programme. (2013). Education index. Human Development Reports. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/education-index>.

6. Vyshnevskiy, V. P., Zbarazska, L. O., Zanizdra, M. Iu., Chekina, V. D. et al. (2016). *Natsionalna model neoindustrialnoho rozvytku Ukrainy* [National model of neo-industrial development of Ukraine] (ed. by V.P. Vyshnevskoho). Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti.

7. Dettmer, HW (1997). *Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Continuous Improvement*. ASQC Quality Press, Milwaukee, WI.

8. Kushniruk, B. Bez reform ekonomitsi ne unyknyty prymityvizatsii. Lamaimo nynishniu paradyhmu [Without reforms, the economy cannot avoid primitivization. Let's break the current paradigm]. URL: <https://www.ukrinform.ua/economy>.

O. Pizhuk, Doctor of Economics, Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Transformation of Ukraine's Fiscal Policy Through the Prism of Limitation Theory

The article offers the author's approach to the coverage of issues related to transformation of fiscal policy of the state through the prism of constraints theory. The article goal is to adapt the tools of "constraint theory", particularly the Conflict Resolution Diagram (CRD), to substantiate strategic decisions in transforming Ukraine's fiscal policy.

The methodological basis of the study is based on systematic and dialectical approach, general scientific and fundamental provisions of economics, elements of the constraint's theory. General and special methods of cognition of processes and phenomena related to the transformation of fiscal policy were used to achieve the goal.

To build a chart of conflict resolution in the use of fiscal tools, a key task was identified, which is to stimulate innovative development of industrial enterprises in Ukraine, producing products with high added value and identified a conflict of methods to ensure the necessary conditions for its resolution. The generated initial assumptions of the conflict resolution diagram allowed variants of optimal solutions that eliminate the controversial assumptions of the dilemma while providing the necessary conditions. One of such decisions was the introduction of a tax on operating income, which provides for the taxation of financial income. As a result of its introduction, we can have a positive fiscal impact and neutrality in financial decisions, as there are no incentives against financing investments through equity or taxation of retained earnings.

In general, the use of the tools of constraint theory - conflict resolution charts - in the implementation of effective fiscal policy of the state allowed: to determine the existence of the conflict that underlies the key problem; to resolve the existing dispute by developing solutions that manage to maintain a balance of interests of all parties; develop new, "revolutionary" ways to solve the problem; provide a logical explanation of the reasons for the problem; describe all the false assumptions underlying the hidden conflict and understand their connection to systemic issues.

Keywords: *fiscal policy, Conflict Resolution Diagram, theory of constraint, government regulation.*

Стаття надійшла до редколегії 5 листопада 2021 року

УДК 330.368

JEL L0, H29, F12, F29

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.114-125

В. В. Хачатрян,*д-р екон. наук, доцент,**завідувач кафедри економіки**та міжнародних відносин,**e-mail: khachatryan9191@vtei.com.ua***ORCID ID 0000-0002-9532-0116;****О. М. Менчинська,***к-т екон. наук, доцент кафедри**економіки та міжнародних відносин,**Вінницький торговельно-економічний*
*інститут КНТЕУ,**м. Вінниця, Україна**e-mail: derkacholena@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-1549-4870**

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ

У статті проаналізовано сучасний стан міжнародного ринку лізингових послуг. Виокремлено основні тенденції його розвитку та вплив на діяльність компаній, що діють у сфері лізингу в Україні. Встановлено, що світовий ринок лізингу є досить розвиненим та демонструє щорічний приріст як за кількістю укладених договорів, так і за їх вартістю. Водночас у 2020 р. розмір світового ринку лізингу децю впав, що пов'язано зі зниженням ділової активності великої кількості компанії внаслідок впливу пандемії коронавірусу COVID-19 та усіх пов'язаних з нею обмежувальних дій.

Авторами зазначено, що лізинг є одним із основних засобів інвестування та головною альтернативою банківським кредитам у сфері малого і середнього бізнесу. У таких країнах, як США, Німеччина та Японія на лізинг припадає до 40 % усіх інвестицій. Взагалі міжнародний ринок лізингу більш ніж на 90 % формується з Азіатсько-Тихоокеанського, Північного Американського та Європейського ринків лізингу.

За результатами дослідження зроблено висновки про те, що міжнародний лізинг є одним із перспективних методів поживлення економіки України, зокрема в сфері малого та середнього бізнесу. Для забезпечення розвитку міжнародного лізингу в Україні удосконалюється законодавча база, запроваджуються інвестиційні податкові пільги при імпорті високотехнологічного обладнання в Україну.

Ключові слова: лізингові операції, міжнародний лізинг, інвестиції, лізинговий договір, лізингоодержувач, лізингодавець, регулювання лізингових операцій, Українське об'єднання лізингодавців.

В. В. Хачатрян, Е. Н. Менчинская. Современное состояние и тенденции развития международного рынка лизинговых услуг

В статье проанализировано современное состояние международного рынка лизинговых услуг. Определены основные тенденции его развития и влияние на деятельность компаний, функционирующих в сфере лизинга в Украине. Установлено, что мировой рынок лизинга достаточно развит и демонстрирует ежегодный прирост как по количеству заключенных договоров, так и по их стоимости. В то же время, в 2020 г. размер мирового рынка лизинга несколько упал, что связано со снижением деловой активности большого количества компаний вследствие влияния пандемии коронавируса COVID-19 и всех связанных с ней ограничительных действий.

Авторы подчеркивают, что лизинг является одним из главных средств инвестирования и главной альтернативой банковским кредитам в сфере малого и среднего бизнеса. В таких странах, как США, Германия и Япония, на лизинг приходится до 40 % всех инвестиций. В целом международный рынок лизинга более чем на 90% формируется из Азиатско-Тихоокеанского, Северного Американского и Европейского рынков лизинга..

В результате исследования сделаны выводы, что международный лизинг является одним из перспективных методов оживления экономики Украины, в частности в сфере малого и среднего бизнеса. Для обеспечения развития международного лизинга в Украине требуется совершенствование законодательной базы, вводятся инвестиционные налоговые льготы при импорте высокотехнологичного оборудования в Украину.

Ключевые слова: лизинговые операции, международный лизинг, инвестиции, лизинговый договор, лизингополучатель, лизингодатель, регулирование лизинговых операций, Украинское объединение лизингодателей.

Метою статті є аналіз сучасного стану та виокремлення тенденцій розвитку міжнародного лізингу в Україні.

Постановка проблеми. У сучасних умовах світового економічного розвитку лізинг стає одним із макроекономічних чинників глибоких позитивних зрушень у національних господарствах. Активне застосування цього фінансового інструменту дає змогу вирішити найважливіші економічні проблеми, що пов'язані з модернізацією основних виробничих фондів, стабільним розвитком галузей і регіонів, розширенням внутрішнього виробничого ринку та збільшенням збуту. Світовий ринок фінансових послуг за останні три роки показав значні темпи зростання. У промислово розвинених країнах світу, особливо це стосується Китаю, нових індустріальних країн (НІК) та країн Азіатсько-Тихоокеанського ринку лізингу. В них частка лізингу в інвестиціях досягає 40 %, він стає одним із важливих джерел фінансування в економіках емерджентного типу. Разом із тим загострюється конкуренція на ринку лізингових послуг через появу нових гравців. Тому виникає необхідність детального дослідження світового ринку лізингових послуг, його стану, структури, динаміки та сучасних тенденцій масштабного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на вищевикладене, дослідження розвитку ринку лізингових послуг в Україні є досить актуальним та має практичну цінність. В іноземних та вітчизняних фахових літературних джерелах і дослідженнях практиків приділено багато уваги теоретичним аспектам, механізмам взаємодії та методам оцінювання ринку міжнародного лізингу. Зазначимо, що питання розвитку лізингових послуг знаходилося у полі зору великої кількості вчених. Зокрема, цю тему досліджували

С. К. Амелін, О. С. Бадзим, І. О. Борисюк, С. І. Брус, В. В. Гурочкіна, В. Т. Другова, М. М. Дученко, І. Я. Кулиняк, В. М. Малишко, П. О. Мухін, К. Л. Нетудихата, Н. В. Рощина, Н. О. Черненко та інші. Незважаючи на досить великий доробок науковців, обрана тема не втрачає своєї актуальності в умовах потреби вітчизняних підприємств у технічному переозброєнні.

Інформаційною базою дослідження слугує вітчизняна нормативно-правова база, наукові праці вітчизняних та іноземних фахівців у сфері лізингу та фінансів, матеріали анотованих звітів Міжнародної асоціації лізингу та Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців», офіційні статистичні дані Державної служби статистики України. Використані такі наукові методи дослідження, як теоретичного узагальнення, систематизації та класифікації, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, графічний тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан міжнародного лізингу та динаміку його розмірів за 2014–2020 рр., за даними останніх аналітичних звітів про світовий ринок лізингу, відображено на рис. 1.

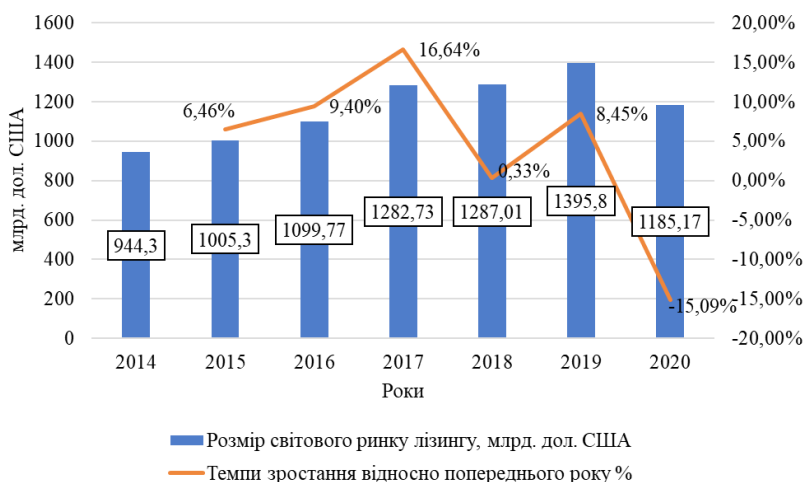

Рис. 1. Динаміка світового ринку лізингу за 2014–2020 рр.

Джерело: [1, 2].

Починаючи з 2015 р. світовий ринок лізингу впевнено зростає. Найбільший приріст відбувся у 2017 р. на 16,63 % порівняно з 2016 р., у 2018 р. приріст уповільнився та становив лише 0,33 %. Це зумовлено окремими кризовими явищами у економіці деяких країн. Свого максимуму світовий ринок лізингу досяг у 2019 р., коли розміри укладених договорів становили 1 395,8 млрд дол. США. Водночас у 2020 р. цей ринок «упав» на 15,09 % і становив 1 185,17 млрд дол. США. Ця ситуація зумовлена впливом пандемії коронавірусу, яка загальмувала розвиток лізингу, призупинила діяльність окремих компаній.

Водночас аналітики групи «Clarke Group's» прогнозують у 2021 р. зростання до 1 355,63 млрд дол. США, або на 14,4 %. Оптимістичні прогнози в основному пов'язано з тим, що компанії перебудують свою діяльність та оговтаються від впливу COVID-19, яке раніше призвело до обмежувальних заходів стримування та операційних проблем.

Очікується, що світовий ринок лізингу досягне 1 836 млрд дол. США у 2025 р. Незважаючи на Covid-19, існує велика впевненість у подальшому зростанні та успіху лізингової галузі. У Global Leasing Report 2021 [1] зазначено, що окремі країни світу навіть у період пандемії коронавірусу змогли досягти зростання ринку лізингу. До таких країн належить Китай, Канада та меншою мірою Велика Британія. Водночас більшість інших країн світу, особливо США та Німеччина, показали зниження обсягу власного ринку лізингу.

Сьогодні на три регіони (Північна Америка, Європа та Азія) приходить понад 94 % усіх укладених у світі угод. Найменші частки на світовому ринку лізингу мають країни Південної Америки та Африки. Азіатсько-Тихоокеанський регіон був найбільшим регіоном на світовому ринку лізингу, на який припадало 36 % ринку в 2020 році. Північна Америка була другим за величиною регіоном, на який припадало 32 % світового ринку лізингу. Африка була найменшим регіоном на світовому ринку лізингу. На рис. 2 наведемо графічно структуру світового ринку лізингу.

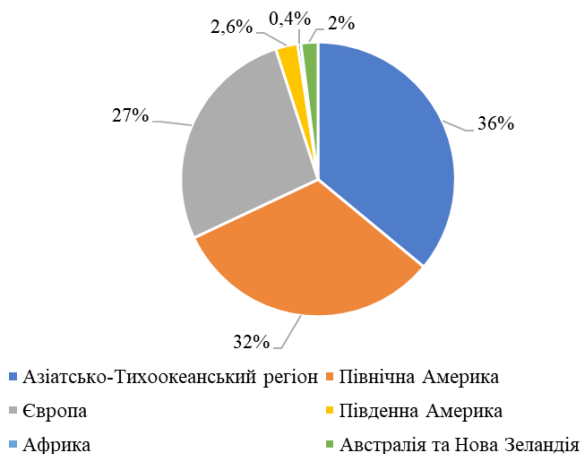

Рис. 2. Структура світового ринку лізингу за 2020 р.

Джерело: [1, 2].

Зазначимо, що протягом тривалого часу головним лідером на ринку світового лізингу був ринок Північної Америки, але у 2020 р. його зростання призупинилося внаслідок пандемії коронавірусу. Ринок Північної Америки включає в себе США, Канаду та Мексику. На сьогодні лізинг у США є основним механізмом, через який реалізують інвестиції. За наявності випадків, в яких важко визначити власника обладнання серед учасників лізингової угоди, більшість країн світу використовують стандарти системи США. Частка лізингу в цій державі впродовж багатьох років становить понад 30 % інвестицій в обладнання. У свою чергу, банківські холдингові компанії мають право здійснювати лізинг рухомого і нерухомого майна, водночас національні банки – лише рухомого майна.

Найпоширенішим є лізинг комп'ютерної техніки, частка якого у структурі лізингових активів становить більше 20,6 %. Так, при лізингу комп'ютерів корпорація IBM бере на себе витрати на обслуговування машин у розмірі від 5 до 10 % їх ціни. Крім того, у договорі часто передбачається можливість повернення комп'ютера раніше початкового терміну або

заміна його на інші типи (сучасніші). Також домінує лізинг різних видів техніки, серед яких провідне місце займають лізинг вантажівок та трейлерів, що становлять 10,7 % від усього обсягу лізингу техніки, авіаційної техніки (10,5 %), будівельного обладнання і техніки (7,9 %), сільськогосподарського обладнання і техніки (6,1 %).

Азіатсько-Тихоокеанський ринок лізингу на перше місце вийшов лише у 2020 р. Коли інші ринки демонстрували падіння, Азіатсько-Тихоокеанський ринок продемонстрував зростання. Це може бути пов'язано з тим, що ці країни одні з перших оговталися від коронавірусу, а бізнес зміг пристосуватися до нових умов ведення бізнесу. Головним лідером у цьому регіоні є Японія. Розвиток лізингу в Японії розпочався набагато пізніше, ніж в інших країнах. Регулярні та постійні інвестиції у галузі науки, техніки здійснили вирішальний вплив на прогрес у сфері технологій, вплинули на темпи розвитку лізингового ринку та сприяли його виходу на п'ятий етап еволюції світового ринку лізингу – стадію нових лізингових продуктів. Чинниками, які посприяли цьому, були: постійна розробка нових високовартісних технологій та техніки, сильна конкуренція, творчість лізингових компаній, яка виявляється у наданні різноманітних бонусів сторонам лізингового договору, у винахідливості менеджменту компаній тощо [3].

Операційний лізинг став досить розвиненим, супроводжується складними опціонами завершення терміну лізингу, опціонами раннього завершення, оновлення та подовження кредитів, оновлення технологій та іншими інноваціями. Це все створило нові можливості для зручності, гнучкості, адаптації терміну лізингу до економічних, фінансових і технологічних змін у лізингоотримувача. Поширеними послугами серед японських лізингових компаній є такі: венчурний лізинг, комплексний лізинг та сек'юритизація.

У Японії немає закону, що конкретно регулює діяльність лізингових компаній. Цей бізнес здійснюють філії фінансових установ (банків, страхових компаній тощо), регулюється він законами та нормативними актами тієї організації чи установи, діяльність якої представляє. Так, якщо обладнання є предметом лізингових операцій і умови договорів різноманітні, то лізингові компанії мають дотримуватися різних законів та положень, які застосовуються до них.

У Японії найбільше фінансується обладнання, яке стосується інформації та обладнання зв'язку (в середньому 30 %), серед якого основну роль відіграє комп'ютерна техніка – 51,4 %, водночас фінансування фізико-хімічного призначення становить лише 1,01 %, що пояснюється економічною спрямованістю, політикою уряду, розвитком виробництва тощо. Особливістю лізингового фінансування в Японії є те, що такі послуги мають підтримку державного сектору, на який припадає 10,5 % інвестицій [4].

Ринок лізингу Європи також є досить розвиненим і за виключенням 2020 р. впевнено зростає. Серед країн Європи потрібно виділити Німеччину. Німецький лізинговий ринок представлений Федеральною асоціацією німецьких лізингових компаній BDL (Bundesverband Deutscher Leasing-Unternehmen), до якої належать близько 180 членських компаній, що становлять більше ніж 90 % ринку [5, с. 120].

Розвиток лізингу в Німеччині нині перебуває на етапі операційного лізингу, а саме пакетування послуг. Переходу до цієї стадії розвитку сприяли зростання конкуренції між лізинговими компаніями, обмін технологій з іншими країнами, що стимулювало попит мультинаціональних лізингоодержувачів, а також стрімкий розвиток ринку основних фондів.

Ключовою ознакою продукту є спроможність лізингоодержувача повернути об'єкт лізингу після закінчення терміну, вказаного у договорі, та повного спектра послуг, що

притаманні для багатьох угод операційного лізингу. Лізингові компанії пропонують для лізингоодержувача зручний набір послуг, який враховує індивідуальні потреби кожного і передбачає не лише надання обладнання, а й забезпечення його транспортування, монтаж, технічне обслуговування у випадку погіршення його стану або функціонування, навчання персоналу з експлуатації та інше. Розробкою лізингових договорів часто займаються не лише лізингові організації, а й підприємства-лізингоодержувачі, які часто пропонують договори, в яких відображено їхні інтереси, потреби, вподобання.

Німецький ринок лізингу доволі зрілий, тому він має велике проникнення в Німеччині: останніми роками питома вага лізингу в загальному обсязі інвестицій становила 15,4 %, при цьому лізинг обладнання – 23 % у загальному обсязі лізингових договорів [2].

У контексті руху України до ЄС для нашої країни найбільш цікавим є ринок лізингу ЄС. Посилюється зазначене ще й тим, що вітчизняні компанії, як правило, обладнання закупають з країн ЄС, яке є досить надійне. У табл. 1 наведемо топ-10 найбільших європейських лізингових компаній.

Таблиця 1

Топ-10 найбільших європейських лізингових компаній

№ з/п	Назва компанії	Країна	Обсяг лізингу (тис. євро)	Кількість укладених договорів
1.	Société Générale Equipment Finance (incl. ALD Automotive)	Франція	15 933,068	433 405
2.	BNP Paribas Leasing Solutions (incl. Arval)	Франція	15 110,634	522 409
3.	Volkswagen Leasing GmbH	Німеччина	13 937,752	554 677
4.	De Lage Landen International B.V.	Нідерланди	10 922,637	337 491
5.	Deutsche Leasing	Німеччина	7 717,5	72 913
6.	Uni Credit Leasing S.p.A.	Італія	6 905,568	104 633
7.	Lease Plan Corporation N.V	Нідерланди	6 254,306	298 553
8.	Alphabet International	Німеччина	5 883,3	221 600
9.	9 Nordea Finance	Швеція	5 126,875	293 478
1.0	Crédit Agricole Leasing&Factoring	Франція	4 716,843	97 347

Джерело: [6, с. 123].

Означені компанії належать до 10 найбільших промислово розвинених країн світу, серед яких Франція, Німеччина, Нідерланди, Італія, Швеція. Спостерігається практично однакова тенденція: як за обсягом здійснення лізингових угод, так і за їх кількістю.

Отже, світовий ринок лізингу є досить розвиненим, розмір якого у 2020 р. становив 1 185,17 млрд дол. США. Починаючи з 2015 р. світовий ринок лізингу стрімко розвивався та демонстрував щорічний приріст як за кількістю укладених договорів, так і за їх вартістю. Водночас у 2020 р. розмір світового ринку лізингу дещо впав, що пов'язано зі зниженням ділової активності великої кількості компанії внаслідок впливу пандемії коронавірусу та усіх пов'язаних з нею обмежувальних дій. Водночас аналітики міжнародних організацій оптимістичні у прогнозах та передбачають уже в 2021 р. зростання цього ринку на 14,4 %. Сьогодні лізинг є одним із основних засобів інвестування та головною альтернативою банківським кредитам. У таких країнах, як США, Німеччина та Японія на лізинг припадає

до 40 % усіх інвестицій. Взагалі міжнародний ринок лізингу більш ніж на 90 % формується з Азіатсько-Тихоокеанського, Північного Американського та Європейського ринків лізингу.

У сьогоденний трансформаційний час стратегічні пріоритети просторового розвитку бізнес-процесів є у центрі уваги світового глобального розвитку. Це пояснюється рухомою силою бізнесу в розвитку господарських стосунків, фундаментальною основою яких є приватна власність та стимулювання людини до праці в умовах існуючих законодавчих норм. Підприємництву притаманна очевидна історичність та надто суттєвий інтернаціональний досвід. Ефективне легітимне обслуговування бізнес-процесів на рівні простору дозволяє розпочати формування світових бізнес-процесів, забезпечуючи їй поступовий стратегічний розвиток. Зокрема, для успішного управління просторовими соціально-економічними процесами насамперед необхідно визначити чіткі пріоритети. Остання перетинається з визначенням ідей, місії та шляхів розвитку бізнес-процесів. Отже, потрібно пам'ятати, що на першому місці завжди перебуває підприємець, постачальник, покупець із власними соціально-економічними цінностями та потребами. Згідно з зазначеним формується кон'юнктура ринку як співвідношення існуючого попиту та пропозиції в необхідному співвідношенні. Саме завдяки визначеним потребам і створюються, розвиваються бізнес-процеси. За часів швидких змін компаніям потрібно знаходити більш цілісний підхід до формування стійких цінностей, які можуть сприяти зміні способу життя людей, компанії та її співробітників. Це зумовлює тренди, на які компанії повинні реагувати «тут і зараз».

Щодо лізингу в Україні, то окремої статистики у межах джерел фінансування інвестиційної діяльності немає. Проте відомо, що в українських реаліях на ринку існує три основні групи учасників: банки, фінансові компанії та юридичні особи, які не є фінансовими установами, але мають право надавати послуги фінансового лізингу (далі – ЮОЛ). Банки та фінансові компанії можуть автоматично надавати фінансовий лізинг, зареєструвавшись як фінансові установи. ЮОЛ не повинні бути реєструватися як фінансові установи, але їм було дозволено надавати послуги лізингу як тільки вони отримали ліцензію на ці операції. Тому доцільно рахувати також кількість ліцензій, яка видана ЮОЛ. Така статистика не буде відображати реальний стан дійсно реалізованих угод і виданих лізингових кредитів. Останні дані свідчать, що на кінець 2019 року було 630 установ, які мали право надавати послуги фінансового лізингу в Україні. Ця кількість включала 78 банків, 439 фінансових компаній та 113 ЮОЛ [7].

Станом на 1 січня 2020 року вартість діючих договорів фінансового лізингу становила 38 997 млн грн (близько 1 651 млн. дол. США). Хоча 70 % установ, які мають ліцензію на надання фінансового лізингу, є фінансовими компаніями, вони відповідають лише за близько 3 % від загальної вартості портфеля. Ще 26 % вартості портфеля знаходиться у руках банків. Обидві ці групи учасників ринку не розглядають цю діяльність як свій основний бізнес.

Найактивнішою групою на лізинговому ринку залишаються ЮОЛ. По суті, вони становлять лише 18 % усіх установ, що мають ліцензію на діяльність на цьому ринку, але вони мають 71 % від загальної вартості лізингового портфеля.

Водночас зважаючи на те, що, за даними Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців», у 2019 р. обсяг лізингу становив 29 007,3 млн грн, що у питомій вазі усіх джерел фінансування інвестиційної діяльності не перевищує 5 %. Тому можемо констатувати, що в Україні на фінансовий лізинг відводиться досить невелика частка джерел фінансування інвестиційної діяльності. Відповідно, в нашій країні широкого розвитку лізинг не набув.

Розвиток лізингу прямо залежить від кількості гравців на цьому ринку. Тому на рис. 3. відобразимо динаміку кількості лізингодавців в Україні за 2015–2020 рр.

У переважній більшості на ринку лізингу працюють фінансові установи, які мають ліцензію на здійснення лізингових операцій. Відповідно, вони надають великий перелік фінансових послуг, а лізинг є одним із них. На кінець 2020 р. кількість таких компаній становила 521 одиницю. Тоді як юридичних осіб, які не є фінансовими установами, було 146 одиниць, а чотирьма роками раніше – 268 одиниць. Відбувається одночасне зростання фінансових компаній та зменшення юридичних осіб, які не є такими. Таку тенденцію можна пояснити тим, що в Україні ринок лізингу не набув високого розвитку, а тому компаніям вигідніше ним займатися як допоміжною сферою діяльності.

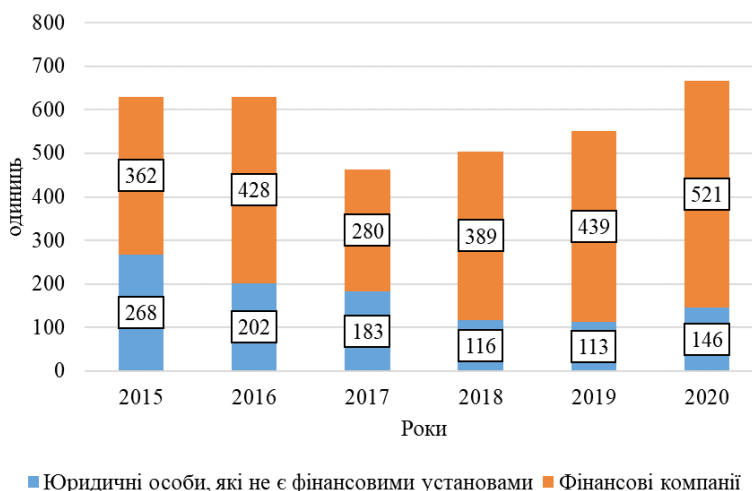

Рис. 3. Динаміка та структура лізингодавців в Україні за 2015–2020 рр.
Джерело: складено авторами на основі [7].

Щодо безпосередньо гравців на ринку лізингових послуг в Україні, то потрібно відмітити 3 компанії, які охоплюють до 60 % усього ринку: «ОТП-Лізинг», «УЛФ-Фінанс» та «Порше Лізинг Україна» [6]. Інші лізингові компанії займають значно менші частки ринку. Найчастіше послугами лізингу користуються з метою придбання транспорту та машин і устаткування для сільського господарства. Розвиток вітчизняного ринку лізингу значною мірою залежить від існування попиту на них з боку аграрних компаній. Загалом український лізинговий ринок є не досить розвиненим, але щороку спостерігають позитивні зрушення, що свідчать про перспективність лізингу та його становлення.

Серед позитивних зрушень у сфері регулювання лізингових операцій в Україні потрібно зазначити про удосконалення критеріїв до уповноважених лізингодавців, юридичних осіб, додатку до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва за договорами фінансового лізингу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2021 р. № 1106 [13].

1. Дотримання нормативу розміру власного капіталу та/або інших нормативів, встановлених Національним банком (за наявності).

2. Відсутність заборгованості зі сплати податків, зборів та інших платежів до бюджету.
3. Незастосування протягом останніх 12 місяців щодо лізингодавця або до власників істотної участі в лізингодавці, або до пов'язаних осіб лізингодавця Україною, іноземними державами-членами Організації економічного співробітництва та розвитку чи ЄС санкцій.
4. Наявність технології та процедури надання послуг фінансового лізингу суб'єктам малого та середнього підприємництва, прийнятність яких визначається Фондом розвитку підприємництва.
5. Наявність організаційної структури з надання послуг фінансового лізингу суб'єктам малого та середнього підприємництва.
6. Наявність у продуктовій лінійці лізингодавця лізингових продуктів для малого та середнього підприємництва, інформація про які розміщена на вебсайті лізингодавця.
7. Наявність працюючого портфеля лізингових договорів малого та середнього підприємництва в розмірі, визначеному Фондом розвитку підприємництва.
8. Наявність стратегічного плану щодо фінансування малого та середнього підприємництва (стратегія бізнесу, цільові параметри, ліміти на кредитні експозиції тощо).

Висновки. Проведений аналіз дає змогу зрозуміти ситуацію на світовому ринку лізингових послуг. У 2020 р. розмір світового ринку лізингу впав, що пов'язано зі зниженням ділової активності великої кількості фінансових компаній внаслідок впливу пандемії коронавірусу, проте прогнози дані аналітиків міжнародних організацій передбачають уже в 2021 р. зростання цього ринку на 14,4 %. Зростання обсягу міжнародного лізингу в Україні є надзвичайно важливим інструментом розвитку бізнесу, оскільки є одним із основних засобів інвестування та вигідною альтернативою банківським кредитам. Світовий досвід показує значні зрушення в збільшенні кількості компаній, що надають послуги міжнародного лізингу. Отже, проведений аналіз показав, що ринок лізингових послуг у світі та в Україні є досить розвиненим, спостерігаються позитивні зрушення, які свідчать про його зростання. Для забезпечення розвитку міжнародного лізингу в Україні потрібно, по-перше, удосконалити законодавчу базу, тобто привести її у відповідність до міжнародних норм лізингу. По-друге, запровадити інвестиційні податкові пільги при імпорті високих технологій та новітнього обладнання в Україну. І, по-третє, удосконалити регулювання процесів створення лізингових фондів для сприяння лізингу у пріоритетних галузях промисловості, особливо сільського господарства та важкого машинобудування. У подальших дослідженнях варто сфокусувати увагу на аналізі впливу факторів на розвиток міжнародного лізингу в Україні компаній АПК, дослідити їх вплив на динаміку ділової активності фінансових та нефінансових установ, що надають послуги лізингу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Leasing Report 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whiteclarkgroup.com/reports/global-leasing-report-2021>
2. Leaseurope 2018. Annual review. 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leaseurope.org/index.php?page=stats-surveys>
3. Черненко Н. О. Аналіз стану сучасного ринку міжнародного лізингу в Україні [Електронний ресурс] / Н. О. Черненко, Н. В. Ковальчук // Ефективна економіка. – 2017. – № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5636>

4. Remarkable growth highlights leasing's innovation and resilience [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.world-leasing-yearbook.com/wp-content/uploads/2018/12/White-Clarke-Group-Global-Leasing-Report-extract-from-WLY19.pdf>
5. Чеберяко О. Лізингові послуги у зарубіжних країнах: досвід для України / О. Чеберяко, О. Гнатюк // Світ фінансів. – 2020. – № 1. – С. 118–127.
6. Звіт про світовий ринок лізингу (2021–2030) – Вплив та відновлення COVID-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.businesswire.com/news/home/20210311005437/en/Global-Leasing-Market-Report-2021-to-2030---COVID-19-Impact-and-Recovery---ResearchAndMarkets.com>
7. Підсумки діяльності фінансових компаній та юридичних осіб (лізингодавців) за 2015–2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#6>
8. Хачатрян В. В. Світові тренди просторового науково-технічного розвитку бізнес-процесів [Електронний ресурс] / В. В. Хачатрян, О. М. Ткачук, О. М. Менчинська // Економічний вісник. Серія «Фінанси, облік, оподаткування». – 2020. – № 6. – С. 145–157. – Режим доступу: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.6.2020.145-157>
9. Нетудихата К. Л. Аналіз динаміки розвитку лізингу в Україні / К. Л. Нетудихата // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2015. – Вип. 12. – С. 210–214.
10. Гурочкіна В. В. Структурні трансформації економічної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Гурочкіна // Herald of Kiev Institute of Business and Technology. – 2020. – № 4 (46). – С. 13–22. – Режим доступу: <https://doi.org/10.37203/kibit.2020.46.02>
11. Дученко М. М. Стан та перспективи розвитку лізингової галузі в Україні / М. М. Дученко, Т. В. Павленко // Ефективна економіка. – 2019. – № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.53
12. Огляд ринку лізингу України від Українського об'єднання лізингодавців / Асоціація «Українське об'єднання лізингодавців». 29.09.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://uul.com.ua/2020/oglyad-rynku-lizyngu-ukrayiny-vid-ukrayinskogo-ob-yednannya-lizyngodavtsiv/>
13. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29: постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2021-%D0%BF>

REFERENCES

1. Global Leasing Report 2021. URL: <https://www.whiteclarkgroup.com/reports/global-leasing-report-2021>
2. Leaseurope 2018. Annual review. – 2019. URL: <http://www.leaseurope.org/index./php?page=stats-surveys>
3. Chernenko, N. O. (2017). Analiz stanu suchasnoho rynku mizhnarodnoho lizynhu v Ukraini [Analysis of the current market of international leasing in Ukraine] / N. O. Chernenko, N. V. Kovalchuk // Efektyvna ekonomika, (6). URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5636>
4. Remarkable growth highlights leasing's innovation and resilience. URL: <https://www.world-leasing-yearbook.com/wp-content/uploads/2018/12/White-Clarke-Group-Global-Leasing-Report-extract-from-WLY19.pdf>

5. Cheberyako O. (2020). Lizynhovi posluhy u zarubizhnykh krainakh: dosvid dlia Ukrainy [Leasing services in foreign countries: experience for Ukraine] / O. Cheberyako, O. Hnatiuk // Svit finansiv, (1), 118–127.
6. Report on the global leasing market (2021–2030) - Impact and recovery of COVID-19. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20210311005437/en/Global-Leasing-Market-Report-2021-to-2030---COVID-19-Impact-and-Recovery---ResearchAndMarkets.com>
7. Results of financial companies and legal entities (lessors) for 2015–2021. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#6>
8. Khachatryan, V. V. (2020). Svitovi trendy prostorovoho naukovo-tekhnichnoho rozvytku biznes-protseiv [World trends in spatial scientific and technical development of business processes] / V. V. Khachatryan, O. M. Tkachuk, O. M. Menchinskaya // Ekonomichnyi visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkuvannia, (6), 145–157. URL: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.6.2020.145-157>
9. Netudykhata, K. L. (2015). Analiz dynamiky rozvytku lizynhu v Ukraini [Analysis of the dynamics of leasing development in Ukraine] / K. L. Netudykhata // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment, (12), 210–214.
10. Gurochkina, V. V. (2020). Strukturni transformatsii ekonomichnoi diialnosti v Ukraini [Structural transformations of economic activity in Ukraine] / V. V. Gurochkina // Herald of Kiev Institute of Business and Technology, (4 (46)), 13–22. URL: <https://doi.org/10.37203/kibit.2020.46.02>
11. Duchenko, M. M. (2019). Stan ta perspektyvy rozvytku lizynhovoï haluzi v Ukraini [Status and prospects of the leasing industry in Ukraine] / M. M. Duchenko, T. V. Pavlenko // Efektyvna ekonomika, (1). DOI: 10.32702 / 2307-2105-2019.1.53
12. Review of the leasing market of Ukraine from the Ukrainian Association of Lessors / Association «Ukrainian Association of Lessors». 29.09.2020. URL: <http://uul.com.ua/2020/oglyad-rynku-lizyngu-ukrayiny-vid-ukrayinskogo-ob-yednannya-lizyngodavtsiv/>
13. On amendments to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 24, 2020 № 28 and 29. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2021-%D0%BF>

Valentyna V. Khachatryan, Doctor of Economy, Associate Professor, Head of the Department for Economics and International Relations, KNTEU, Ukraine

Olena M. Menchynska, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department for Economics and International Relations, KNTEU, Ukraine

Current State and Trends of the International Leasing Services Market

The article analyzes the current state of the international leasing market. The main trends of its development and the impact on the activities of companies operating in the field of leasing in Ukraine are highlighted.

The purpose of the article is to analyze the current state and highlight trends in international leasing in Ukraine.

The information base of the study is the domestic legal framework, scientific works of domestic and foreign experts in the field of leasing and finance, materials of annotated reports of the International Leasing Association and the Association of Ukrainian Lessors, official statistics of the State Statistics Service of Ukraine. Such scientific research methods as

theoretical generalization, systematization and classification, analysis and synthesis, induction and deduction, graphic, etc. are used.

The international market of leasing services is studied. It is established that the world leasing market is quite developed and shows an annual increase in both the number of concluded contracts and their value. At the same time, in 2020 the size of the global leasing market fell slightly, due to the decline in business activity of a large number of companies due to the impact of the COVID-19 coronavirus pandemic and all related restrictive actions.

The authors emphasize that leasing is one of the main means of investment and the main alternative to bank loans in the field of small and medium business. In such countries as the United States, Germany and Japan, leasing accounts for up to 40% of all investments. In general, the international leasing market is formed by more than 90% of the Asia-Pacific, North American and European leasing markets. According to the results of the study, it was concluded that international leasing is one of the promising methods of economic recovery in Ukraine, in particular in the field of small and medium business. To ensure the development of international leasing in Ukraine, the legal framework needs to be improved, investment tax benefits are being introduced for the import of high-tech equipment to Ukraine.

Keywords: *leasing operations, international leasing, investments, leasing agreement, lessee, lessor, regulation of leasing operations, Ukrainian Association of Lessors*

Стаття надійшла до редколегії 20 жовтня 2021 року

УДК 338.2

JEL M 40, M 49

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.126-134

О. В. Чернецька,

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри обліку,
оподаткування та управління фінансово-
економічною безпекою
e-mail: o.v.chernetska@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-4691-636X;**О. Г. Чепець,**

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри обліку,
оподаткування та управління фінансово-
економічною безпекою,
Дніпровський державний аграрно-
економічний університет,
м. Дніпро, Україна
e-mail: olya.gchep@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-2733-7266

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ЗА ВИПЛАТАМИ ДОПОМОГИ З ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ

У статті наведено послідовність обліку розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності. Акцентовано увагу на порядку надання допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, документальному оформленні лікарняних, розрахунку середньоденної зарплати та суми лікарняних. Наведено формулу розрахунку допомоги з тимчасової непрацездатності та алгоритм дій для отримання допомоги з тимчасової непрацездатності з фонду соцстрахування. Визначено особливості оплати лікарняних працівників, що перебувають на самоізоляції від COVID-19, та оплати лікарняних на підставі електронних листків непрацездатності. Наведено типову кореспонденцію рахунків бухгалтерського обліку розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності.

Ключові слова: облік розрахунків, допомога з тимчасової непрацездатності, листок непрацездатності, середньоденна зарплата, коефіцієнт страхового стажу, самоізоляція від COVID-19, електронні листки непрацездатності, фонд соцстрахування.

О. В. Чернецкая, О. Г. Чепец. Особенности учета расчетов по выплатам пособий по временной нетрудоспособности

В статье дана последовательность учета расчетов по выплатам пособий по временной нетрудоспособности. Акцентировано внимание на порядке предоставления

пособия по временной нетрудоспособности, документальном оформлении больничных, расчете средневенной зарплаты и суммы больничных. Дана формула расчета пособия по временной нетрудоспособности и алгоритм действий для получения пособия по временной нетрудоспособности из фонда соцстрахования. Определены особенности оплаты больничных работников, находящихся на самоизоляции от COVID-19 и оплаты больничных на основании электронных больничных листов. Наведена типичная корреспонденция счетов бухгалтерского учета расчетов по выплатам пособий по временной нетрудоспособности.

Ключевые слова: *учет расчетов, пособие по временной нетрудоспособности, листок нетрудоспособности, средневенная зарплата, коэффициент страхового стажа, самоизоляция от COVID-19, электронные больничные листы, фонд соцстрахования.*

Метою статті є аналіз особливостей обліку розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності для потреб розробки алгоритму дій щодо виплати матеріального забезпечення.

Постановка проблеми. Матеріальна допомога є одним із основних видів матеріального забезпечення працівників у разі їхньої тимчасової непрацездатності. У сучасних «карантинних» умовах господарювання суттєво зросли випадки тимчасової непрацездатності у зв'язку з COVID-19 та самоізоляцією українських працівників, тому набуває актуальності облік розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності. Варто зазначити, що з 1 жовтня 2021 року в Україні запроваджено електронні лікарняні, які мають певні особливості у процесі їх обробки для потреб відображення у бухгалтерському обліку розрахунків за виплатами за цими листками тимчасової непрацездатності. Відповідно до особливостей формування електронних листків непрацездатності бухгалтеру потрібно виокремити алгоритм дій щодо обробки таких е-лікарняних та нарахування суми матеріального забезпечення працівникам. Процес нарахування та оподаткування суми матеріальної допомоги з тимчасової непрацездатності має суттєвий інтерес з боку фіскальної служби та Фонду соціального страхування, тому визначення особливостей облікового забезпечення розрахунків з працівниками щодо лікарняних є актуальним, особливо в карантинних умовах підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розрахунку суми допомоги з тимчасової непрацездатності завжди викликали жвавий інтерес з боку як бухгалтерів-практиків, так і науковців. Бухгалтерські інтернет-видання приділяють цьому питанню багато уваги. Зокрема, акцентують увагу на порядку розрахунку суми допомоги з тимчасової непрацездатності [10], порядку відображення в обліку і оподаткування [1], аналізу нестандартних ситуацій при виникненні тимчасової непрацездатності [9] тощо. Науковці спрямовують свої дослідження на пошук дискусійних моментів та шляхи їх вирішення. Н. М. Воськало, В. І. Воськало [2] наголошують на недоречності відображення на різних субрахунках обліку складових фонду оплати праці, зокрема допомоги з тимчасової непрацездатності, оскільки виникає плутанина з базою для оподаткування необхідними податками. Саме дискусійні аспекти зумовлюють відповідні зміни в нормативному середовищі щодо розрахунку і обліку розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності [4, 5, 6, 7, 8, 11]. Нині впровадження електронних листків тимчасової непрацездатності на початковому етапі, що потребує висвітлення у наукових публікаціях аспектів обліку розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності, зумовлених розробкою алгоритму дій щодо обробки бухгалтером таких е-лікарняних.

Методичною базою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Досліджуючи теоретичні аспекти обліку розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності, використовувався системний підхід та метод узагальнення. Метод причиново-наслідкового зв'язку та абстрактно-логічний метод використовувалися для побудови алгоритму дій для отримання допомоги з тимчасової непрацездатності з фонду соцстрахування. Для наочного представлення даних використано табличний та графічний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 22 Закону № 1105 «допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу) та виплачується Фондом соціального страхування України застрахованим особам починаючи із шостого дня непрацездатності за весь період до відновлення працездатності або до встановлення інвалідності МСЕК незалежно від звільнення, припинення підприємницької або іншої діяльності застрахованої особи в період втрати працездатності» [8].

Документальне оформлення лікарняних регламентують Положення № 13 [5] та Порядок № 12 [7]. Відповідно до ст. 31 Закону № 1105 [8] підставою для призначення допомоги з тимчасової непрацездатності є виданий у встановленому порядку листок непрацездатності.

Відповідно до Порядку № 328 [3] листком непрацездатності є «сформований (виданий) програмними засобами Реєстру на підставі медичного висновку про тимчасову непрацездатність або документа, що засвідчує факт усиновлення дитини, і зареєстрований за єдиним реєстраційним номером листка непрацездатності у Реєстрі електронний документ, що є підставою для звільнення від роботи, оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності, призначення матеріального забезпечення та надання соціальних послуг відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [3]. Доцільно зазначити, що, відповідно до вимог нормативних актів, працівник не має роздруковувати такий е-лікарняний, оскільки роботодавець може самостійно переглянути цей листок непрацездатності на вебпорталі електронних послуг Пенсійного фонду України. Працівник може просто надати інформацію своєму роботодавцю про факт тимчасової втрати непрацездатності. Листок непрацездатності в електронному вигляді може бути готовим до сплати на сьомий день після дати його закриття.

Лікарняні виплачуються застрахованим особам залежно від страхового стажу. Для того щоб знати страховий стаж працівника, необхідними є дані з Реєстру застрахованих осіб. Страхувальники мають можливість отримати довідку про трудовий та страховий стаж, зокрема через портал електронних послуг ПФУ.

До листка непрацездатності доцільно скласти у довільній формі довідку про розрахунок середньої зарплати та лікарняних. Розрахунок оплати здійснюють за правилами, визначеними Порядком № 1266 [6].

Загальна формула розрахунку допомоги з тимчасової непрацездатності має такий вигляд:

$$Дтн = З.П.с.д. \times Кс.с. \times Кд.н., \quad (1)$$

де З.П.с.д. – середньоденна заробітна плата;

Кс.с. – коефіцієнт страхового стажу робітника;

Кд.н. – кількість днів тимчасової непрацездатності згідно із листком непрацездатності.

Коефіцієнт страхового стажу працівника визначається так (ст. 24 Закону № 1105):

- «50 % середньої заробітної плати особам, що мають страховий стаж до трьох років;
- 60 % середньої заробітної плати особам, що мають страховий стаж від трьох до п'яти років;
- 70 % середньої заробітної плати особам, що мають страховий стаж від п'яти до восьми років;
- 100 % середньої заробітної плати особам, що мають страховий стаж понад вісім років» [8].

Середньоденна зарплата розраховується відповідно до Порядку № 1266: суму заробітку працівника за розрахунковий період, на який нараховували ЄСВ, ділять на кількість календарних днів у цьому періоді:

$$\text{ЗПсер} = \text{ЗПрп} : \text{КДрп}, \quad (2)$$

де ЗПрп – сума зарплати за розрахунковий період, на яку нараховували ЄСВ;

КДрп – кількість календарних днів у розрахунковому періоді.

Розрахунковий період – це період, за який здійснюють розрахунок середньої зарплати для оплати днів тимчасової непрацездатності. У розрахунковому періоді варто рахувати усі календарні дні, що потрапляють у розрахунковий період, у т.ч. святкові і неробочі дні. Не враховуються тільки дні, невідпрацьовані з поважних причин, до яких за п. 3 Порядку № 1266 належать: дні тимчасової непрацездатності, у т.ч. через вагітність та пологи; дні відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею 3(6)-річного віку; дні відпустки без збереження зарплати [6].

У загальному випадку середньоденна зарплата для обчислення суми виплат у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю розраховується за 12 місяців, що передують місяцю настання страхового випадку.

Оплата лікарняних поділяється на дві складові:

- оплата робочих днів перших п'яти днів лікарняного внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, – проводить роботодавець та відносить ці витрати до складу витрат підприємства);
- оплата всіх інших днів лікарняного, починаючи з 6-го, – виплата проводиться роботодавцем, проте потім фонд соціального страхування компенсує ці витрати шляхом перерахування відповідних сум на спеціальний рахунок.

Зазначимо, що у разі самоізоляції під меднаглядом або перебування у спецзакладах охорони здоров'я у зв'язку з проведенням заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби, ФССУ компенсує застрахованим особам втрачений заробіток за весь час лікування або ізоляції від коронавірусної хвороби, починаючи з шостого дня непрацездатності (перші п'ять днів фінансує роботодавець). Розмір допомоги з тимчасової непрацездатності становить 50 % середньої заробітної плати і не залежить від тривалості страхового стажу працівника. Підставою для нарахування допомоги є оформлений відповідним способом лікарняний листок із зазначенням причини непрацездатності «ізоляція від COVID-19».

Надання допомоги з тимчасової непрацездатності, зумовленої доглядом за хворою дитиною віком до 14 років, здійснюється ФССУ, починаючи з першого дня і за весь період, протягом якого дитина за висновком лікаря потребує догляду, але не більше 14 календарних днів, а у разі стаціонарного лікування – за увесь час перебування застрахованої особи у стаціонарі разом із хворою дитиною.

Для отримання допомоги з тимчасової непрацездатності з фонду соцстрахування, відповідно до Порядку № 12, бухгалтер має оформити заяву-розрахунок у двох примірниках, один з яких потрібно передати до фонду упродовж 5 робочих днів з дня прийняття відповідного рішення комісією [7]. ФСС протягом 10 робочих днів перевіряє заяву і перераховує допомогу на окремий рахунок підприємства. Для оплати лікарняних працівників, що перебувають на самоізоляції від COVID-19, подаються окремі заяви-розрахунки.

Після отримання коштів від ФССУ роботодавець має виплатити цю допомогу працівнику в найближчі терміни, встановлені для виплати заробітної плати. Після проведення цих виплат упродовж місяця підприємство має надіслати до ФССУ повідомлення про проведення виплат відповідно до Порядку № 12 [7].

Впровадження електронних листків непрацездатності зумовлює певні особливості у переліку дій роботодавця щодо виплати допомоги з тимчасової непрацездатності. Алгоритм дій щодо виплати допомоги з тимчасової непрацездатності на підставі електронних листків непрацездатності наведено на рис. 1.

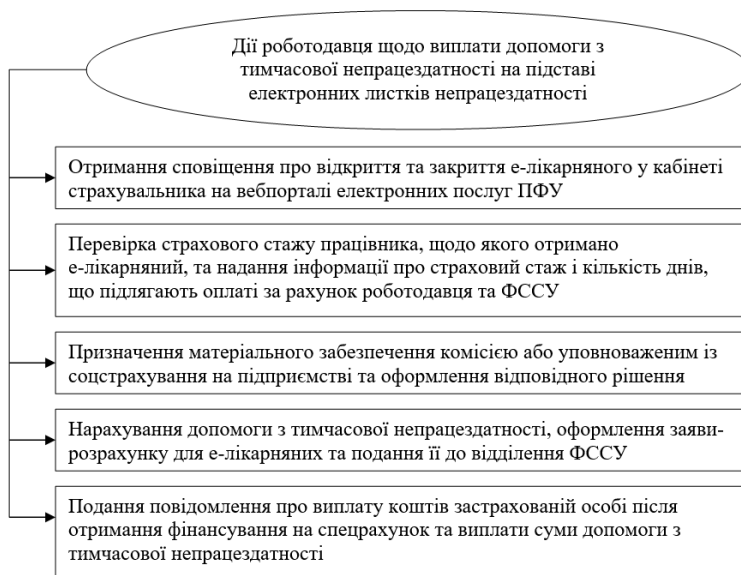

Рис. 1. Алгоритм дій щодо виплати допомоги з тимчасової непрацездатності на підставі електронних листків непрацездатності

Джерело: узагальнено авторами за [5, 7].

Зазначені дії відповідним способом відображаються на рахунках бухгалтерського обліку. Відповідно до листа Мінфіну [11] для обліку витрат підприємства, зумовлених нарахуванням оплати допомоги з тимчасової непрацездатності, призначено рахунок 949 «Інші витрати операційної діяльності»; для обліку матеріального забезпечення за рахунок Фонду соціального страхування передбачено субрахунок 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами». Сума заборгованості підприємства перед працівниками щодо нарахованої їм допомоги обліковується на рахунку 663 «Розрахунки за іншими

виплатами». Відповідно до вимог Податкового кодексу України сума допомоги з тимчасової непрацездатності оподатковується податком з доходів фізичних осіб (18 %) та військовим збором (1,5 %), а також є базою для нарахування єдиного соціального внеску (22 %). Узагальнення кореспонденції рахунків для розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Кореспонденція рахунків для розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності

Господарська операція	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
Нарахування допомоги за перші п'ять днів тимчасової непрацездатності	949	663
Утримання ПДФО та військового збору з допомоги за перші п'ять днів тимчасової непрацездатності	663	641/ПДФО, 642/ВЗ
Нарахування допомоги за рахунок Фонду соціального страхування	378	663
Утримання ПДФО та військового збору із суми допомоги з тимчасової непрацездатності за рахунок Фонду соціального страхування	663	641/ПДФО, 642/ВЗ
Нарахування ЄСВ на суму допомоги за всі дні тимчасової непрацездатності	949	651
Перерахування суми ЄСВ	651	311
Перерахування суми ПДФО, військового збору з допомоги за перші п'ять днів тимчасової непрацездатності	641/ПДФО, 642/ВЗ	311
Отримання коштів від Фонду соціального страхування	313	378
Перерахування суми ПДФО, військового збору з допомоги за рахунок Фонду соціального страхування	641/ПДФО, 642/ВЗ	313
Перерахування на картковий рахунок працівника суми допомоги за перші п'ять днів тимчасової непрацездатності	663	311
Перерахування на картковий рахунок працівника суми допомоги з тимчасової непрацездатності за рахунок Фонду соціального страхування	663	313

Джерело: узагальнено авторами за [1, 11].

Висновки. Отже, у процесі дослідження узагальнено документальне оформлення розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності, зокрема для документального забезпечення розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності застосовуються листок непрацездатності, журнал обліку листків непрацездатності, заява-розрахунок до ФСС, довідка про розрахунок середньої зарплати та лікарняних. Узагальнено порядок дій щодо обробки електронних листків непрацездатності. Наведений алгоритм забезпечить впорядкованість дій щодо виплати допомоги з тимчасової непрацездатності на підставі електронних листків непрацездатності. Акцентовано увагу, що облік розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності має відповідати вимогам норм чинного законодавства. Саме дотримання вимог норм

чинного законодавства стає об'єктом перевірок з боку Фонду соціального страхування та застосування фінансових санкцій за порушення встановленого порядку використання страхових коштів. Контрольні процедури щодо розрахунків за виплатами допомоги з тимчасової непрацездатності та відображення їх в бухгалтерському обліку становлять перспективу подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виплати із соцфондів: оподаткування й облік. Електронне бухгалтерське видання i.Factor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://i.factor.ua/ukr/journals/buh911/2017/september/issue-37/article-30281.html> (дата звернення: 07.10.2021).
2. Воськало Н. М. Теоретичні та методологічні основи розрахунків за виплатами працівникам [Електронний ресурс] / Н. М. Воськало, В. І. Воськало // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2018. – Випуск 2 (13). – С. 239–244. Режим доступу: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/13_2018/44.pdf (дата звернення: 07.10.2021).
3. Деякі питання організації ведення Електронного реєстру листків непрацездатності та надання інформації з нього: постанова КМУ від 17 квітня 2019 р. № 328 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
4. Деякі питання формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність та проведення їхньої перевірки: наказ МОЗ від 01.06.2021 № 1066 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-21#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
5. Положення про порядок призначення та проведення страхових виплат: постанова ФСС від 19.07.2018 № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011890-18#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
6. Порядок обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням: постанова КМУ від 26.09.2001 № 1266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1266-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
7. Порядок фінансування страхувальників: постанова ФСС від 19.07.2018 № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0012890-18#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
9. Розрахунок допомоги з тимчасової непрацездатності: 11 нестандартних ситуацій [Електронний ресурс] // Практичне керівництво «Баланс». – 2021. – № 12, червень. – Режим доступу: <https://balance.ua/news/post/raschet-posobiya-po-vremennoy-netrudospособnosti-11-nestandardnyx-situaciy/> (дата звернення: 07.10.2021).
10. Ткаченко О. Допомога з тимчасової непрацездатності й допомога по вагітності та пологах 2019 року [Електронний ресурс] / О. Ткаченко // Електронне бухгалтерське видання Uteka. – Режим доступу: <https://uteka.ua/ua/publication/agro-4-shkola-bughaltera-selkokozyastvenoy-otrasli-69-posobie-po-vremennoj-netrudospособnosti-i-posobie-po-beremennosti-i-rodam-v-2019-godu> (дата звернення: 07.10.2021).

11. Щодо відображення в бухгалтерському обліку розрахунків, пов'язаних з оплатою тимчасової непрацездатності працівників: лист Мінфіну від 06.09.2011 № 31-08410-07-25/21750 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2175201-11#Text> (дата звернення: 07.10.2021).

REFERENCES

1. IFactor (2017) Viplati iz socfondiv: opodatkuvannya j oblik [Payments from social funds: taxation and accounting]. Taxes & Accounting (electronic journal), vol. № 37. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/buh911/2017/september/issue-37/article-30281.html> (accessed 7 October 2021).
2. Voskalo N. and Voskalo V. (2018) Teoretichni ta metodologichni osnovi rozrahunkiv za viplatami pracivnikam [Theoretical and methodological bases of calculations for payments to employees]. Eastern Europe: Economy, Business and Management, vol. № 2 (13), 239–244. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/13_2018/44.pdf (accessed 7 October 2021).
3. Ministry of Health of Ukraine. (2021). Some issues of the organization of maintaining the Electronic Register of sick leaves and providing information from it (Act No. 328, April 17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Ministry of Health of Ukraine. (2021). Some issues of forming medical reports on temporary incapacity for work and conducting their examination (Act No. 1066, June 01). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-21#Text>
5. Social insurance fund (2018). Regulations on the procedure for assigning and making insurance payments (Decree No. 13, July 19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011890-18#Text> [in Ukrainian].
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2001). The procedure for calculating the average wage (income, cash security) for the calculation of payments for compulsory state social insurance (Decree No. 1266, September 26). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1266-2001-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
7. Social insurance fund (2018). The procedure for financing policyholders (Decree No. 12, July 19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0012890-18#Text> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). On compulsory state social insurance (Act No. 1105-XIV, September 23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> [in Ukrainian].
9. Balance (2021). Rozrahunok dopomogi z timchasovoї nepracezdatnosti: 11 nestandardnih situacij [Calculation of temporary disability benefits: 11 non-standard situations]. Balance (electronic journal), vol. № 12. URL: <https://balance.ua/news/post/raschet-posobiya-po-vremennoy-netrudospособnosti-11-nestandardnyx-situacij/> (accessed 7 October 2021).
10. Tkachenko O. (2019) Dopomoga z timchasovoї nepracezdatnosti j dopomoga po vagitnosti ta pologah 2019 roku [Temporary disability benefits and maternity benefits in 2019]. Uteka (electronic journal), vol. № 69. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/agro-4-shkola-bughaltera-selkokhozyastvenoy-otrasli-69-posobie-po-vremennoj-netrudospособnosti-i-posobie-po-beremennosti-i-rodam-v-2019-godu> (accessed 7 October 2021).
11. Ministry of Finance of Ukraine. (2011). Regarding the reflection in the accounting of calculations related to the payment of temporary incapacity for work of employees (Act No. 31-08410-07-25/21750, September 06). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2175201-11#Text> [in Ukrainian].

Olga V. Chernetskaya, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Dnipro State Agrarian and Economic University, Ukraine

Olga G. Chepets, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Dnipro State Agrarian and Economic University, Ukraine

Accounting Features for Payments of Temporary Disability Benefits

One of the most important assets people have is the ability to work and earn an income. With the spread of COVID-19, many people have been instructed to self-isolate or quarantine themselves or are doing so voluntarily. This is a stressful situation for people and they may be wondering if they are eligible for disability benefits. Short-term disability is designed to replace earnings if they are unable to work due to illness and injury. Under the current «quarantine» business environment, cases of temporary disability due to COVID-19 and employees self-isolation increased significantly, therefore, accounting of temporary disability benefits is becoming ever more important. Short-term disability insurance may cover coronavirus if employees illness requires medical quarantine that leaves them unable to complete work.

To analyze temporary disability accounting features in order to develop an algorithm of temporary disability benefits. Methods. The methodological basis of the research is general scientific and special methods of cognition. A systematic approach and a method of generalization were used in the study of the theoretical aspects of accounting of temporary disability benefits. Cause-effect and abstract-logical methods were used to develop a sequence of actions for receiving temporary disability compensation. Tabular and graphical methods were used to visualize the data.

The procedure for granting benefits for temporary disability compensation, medical sick leave certificate requirements, the methodology of calculating the average daily wage were analyzed and it was determined the characteristics of temporary disability benefits calculating. The specifics of sick payment for employees who are on self-isolation due to COVID-19 and temporary disability benefits based on electronic medical sick leave certificates have been determined. The procedure of reflecting in the accounting of the temporary disability benefits accrued and its taxation is described. The correspondence of accounts for accruals and payments of temporary disability benefits is given.

Accounting of temporary disability benefits should be in accordance with the law. Documentary registration of temporary disability benefits has been generalized. The above algorithm will ensure the orderliness of actions of temporary disability benefits based on electronic medical sick leave certificates.

Keywords: *accounting of settlements, temporary disability benefits, medical sick leave certificate, average daily wage, coefficient of the length of service, self-isolation due to COVID-19, electronic medical sick leave certificate.*

Стаття надійшла до редколегії 19 жовтня 2021 року

УДК 336.1

JEL G 28

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.135-143

О. А. Шевчук,
д-р екон. наук, проф.,
директор Науково-дослідного
інституту фіскальної політики
e-mail: ol.shevchuk@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-3206-6966;
В. Ю. Слюсар,
здобувач ступеня д-ра філос.,
Університет ДФС України
e-mail: vadim_sliusar@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-8107-3444

ВЗАЄМОДІЯ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Актуальність дослідження полягає у вирішенні проблем дублювання повноважень контролюючих органів та паралелізму їх діяльності через взаємодію внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю державних підприємств. У процесі дослідження використовувалися звіти РПУ і ДАСУ за 2010–2020 рр. та звіти найбільших державних підприємств. У статті визначені правові основи діяльності органів внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю державних підприємств, їх статус, функції, повноваження та проблеми в законодавчому регулюванні. Визначено і проаналізовано результати діяльності контролюючих органів та окреслена динаміка фінансових результатів державних підприємств. Запропоновано усилити систему ДФК через взаємодію РПУ та ДАСУ. Приведені основоположні заходи взаємодії та актуальні проблеми, які можна вирішити.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, взаємодія контролюючих органів, державні підприємства.

О. А. Шевчук, В. Ю. Слюсар. Взаимодействие внутреннего и внешнего финансового контроля государственных предприятий

Актуальность исследования заключается в решении проблем дублирования полномочий контролирующих органов и параллелизма их деятельности через взаимодействие внутреннего и внешнего финансового контроля государственных предприятий. В процессе исследования использовались отчеты СПУ и ГАСУ за 2010–2020 гг. и отчеты крупнейших государственных предприятий. В статье определены правовые основы деятельности органов внутреннего и внешнего финансового контроля государственных предприятий, их статус, функции, полномочия и проблемы в законодательном регулировании. Определены и проанализированы результаты деятельности контролирующих органов и очерчена

динамика финансовых результатов государственных предприятий. Предложено усилить систему ГФК через взаимодействие СПУ и ГАСУ. Приведены основополагающие меры взаимодействия и актуальные проблемы, которые можно решить.

Ключевые слова: *государственный финансовый контроль, взаимодействие контролирующих органов, государственные предприятия.*

Метою статті є дослідження взаємодії внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю державних підприємств.

Постановка проблеми. Значущим елементом економічної політики країни є створення дієвої моделі управління державним сектором. Адже діяльність державних підприємств у кінцевому етапі зводиться не тільки до отримання прибутку, їх робота впливає на ефективність і стійкий розвиток національної економіки, який зі свого боку визначає рівень життя громадян. Важливе значення у забезпеченні ефективності управління державними підприємствами відіграє система ДФК, суб'єкти якої контролюють законність, доцільність та ефективність розподілу і використання фінансових ресурсів.

На сьогодні державні підприємства мають багато проблем, серед яких недостатня прозорість фінансової діяльності та звітування, незадовільні операційні й фінансові результати, а також значні недоліки в управлінні, що підтверджуються відгуками науковців. Так, за результатами 2020 року, сукупні фінансові результати 15 найбільших державних підприємств, таких як «Укренерго», «Нафтогаз», «Укрзалізниця», «Державна продовольчо-зернова корпорація», «Енергоатом» та інші, становлять збиток у сумі 42 млрд грн. Вищезазначене ставить під сумнів ефективність державного фінансового контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематикою фінансового контролю в усіх його проявах займалися такі вчені, як: С. В. Бардаш, І. В. Басанцов, Н. Г. Виговська, Г. В. Дмитренко, І. К. Дрозд, І. М. Іванова, В. К. Симоненко, Ю. Б. Слободяник, І. Б. Стефанюк, О. А. Шевчук та ін.

Вагомий внесок дослідників важко переоцінити, проте залишаються певні проблеми, про які згадувались, однак не були докладно вивчені. Основною з них є ефективність системи фінансового контролю державних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні діє дворівнева система ДФК, що складається із зовнішнього та внутрішнього фінансового контролю. Суб'єкти державного фінансового контролю можна структурувати залежно від підпорядкування уряду та парламенту (рис. 1).

Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата України. Повноваження, покладені на Рахункову палату Конституцією України, реалізуються через провадження заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту). Рахункова палата здійснює: 1) фінансовий аудит та аудит ефективності щодо управління об'єктами державної власності, що мають фінансові наслідки для державного бюджету; 2) за зверненням державних підприємств заходи державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) щодо діяльності суб'єктів звернення. Зовнішній фінансовий контроль (аудит) забезпечується Рахунковою палатою шляхом здійснення фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи, аналізу та інших контрольних заходів [4].

Рис. 1. Система контролю державних фінансів в Україні

Джерело: складено авторами за [13].

Головним органом виконавчої влади, відповідальним за організацію та реалізацію державного внутрішнього фінансового контролю, є Міністерство фінансів України. До основних завдань Мінфіну належить забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, ДФК, державного внутрішнього фінансового контролю [7]. Державна аудиторська служба України є центральним органом виконавчої влади, яка здійснює повноваження у суб'єктах господарювання державного сектору економіки шляхом реалізації фінансового контролю через здійснення фінансового аудиту, перевірки закупівель, інспектування (ревізії), моніторингу закупівель [6].

Отже, на законодавчому рівні РПУ та ДАСУ фактично мають подібні повноваження направлені на контроль за діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору.

Рахункова палата виступає як вищий орган державного фінансового контролю, що підтверджує Закон України «Про Рахункову палату». Однак у статті 98 Конституції України не закріплено статус Рахункової палати як вищої контрольної інституції, що фактично унеможлиблює розширення повноважень, у зв'язку з чим виникають сумніви та нерішучість у системі державного фінансового контролю [5].

Отже, законодавчо не визначено місце і роль кожного контролюючого органу, а також відсутнє чітке розмежування сфер їх діяльності, що призводить до дублювання повноважень, паралелізму і в кінцевому результаті до недостатньо високої ефективності діяльності.

Аналіз діяльності Рахункової палати в період з 2010 по 2020 роки демонструє нестабільність у динаміці показників. Так, кількість перевірених об'єктів поступово збільшується до 2013 р., при цьому стрімко зменшується показник виявлених порушень на 65,57 % проти 2010 р., що може свідчити про послаблення ДФК. Період з 2013 по 2019 рр. характеризується поступовим зменшенням кількості перевірених об'єктів на 35,41 %, що може бути обумовлено вибірковістю заходів контролю, проте це не призвело до зниження вартісної оцінки порушень, адже показник коливається. Так, прослідковується збільшення в 2014 р., 2017 р., зменшення – в 2016 р., 2018 р. у межах 26 %, однак 2019 р. спостерігається стрімкий стрибок показника порушень з приростом у 192,94 %, що свідчить про певне

посилення контролю з боку Рахункової палати. Кількість перевірених об'єктів 2020 р. знижується на 52,7 %, при цьому показник виявлених порушень і недоліків зменшується пропорційно з дельтою в 5,5 % проти попереднього року. Варто зазначити, що збільшення виявлених порушень та недоліків під час зменшення кількості перевірених об'єктів є позитивним явищем, якщо відбувається через підвищення якості контрольних заходів. Стрімке зменшення 2020 р. кількості перевірених об'єктів відбулось через COVID-19, у зв'язку з чим вихід на об'єкти та відрядження були скасовані, працівники виконували роботу дистанційно, однак обсяг перевірених коштів становив 1 трлн 185 млрд грн, що перевищує показник 2019 р. (763,2 млрд грн) на 55,3 %. Зазначена динаміка обумовлена застосуванням сучасних ІТ-технологій.

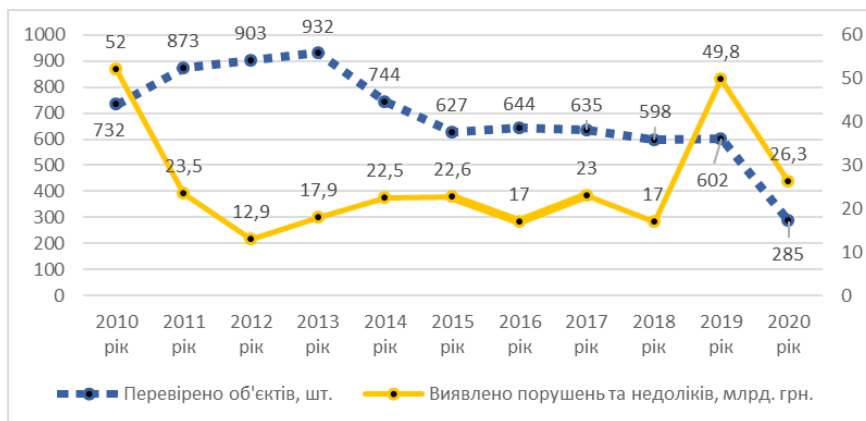

Рис. 2. Динаміка перевірених об'єктів та кількості виявлених порушень РП за 2010–2020 рр.

Джерело: складено авторами за [2].

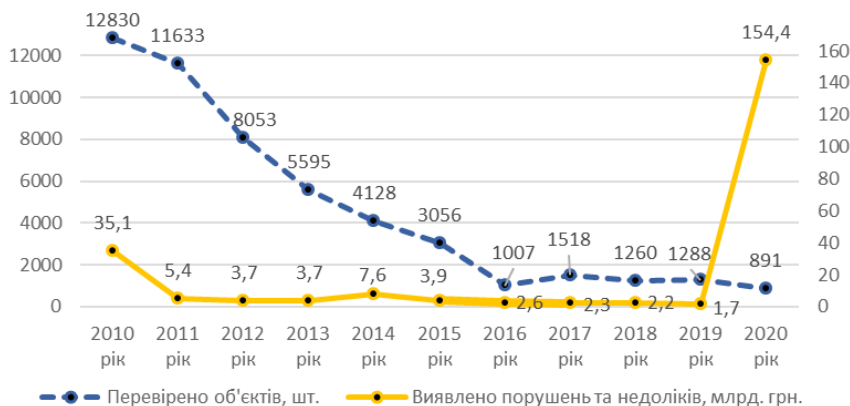

Рис. 3. Динаміка перевірених об'єктів та кількості виявлених порушень ДАСУ за 2010–2020 рр.

Джерело: складено авторами за [1].

За досліджуваний період діяльності Державної аудиторської служби України спостерігається зниження кількості перевірених об'єктів на 93,06 %. Показник виявлених порушень у вартісному вигляді знижується до 2019 р. на 95,16 %. Окреслена негативна тенденція свідчить про зменшення ефективності контролю з боку ДАСУ. Однак 2020 р. за найменшої кількості перевірених об'єктів відбувається стрімке збільшення виявлених порушень у 90,8 разів проти попереднього року, що становить 154,4 млрд грн. Варто зазначити, що стрімке зростання показника відбувся за рахунок перевірок у НАК «Нафтогаз України», якими встановлено фінансові порушення, що призвели до втрат на суму 150,2 млрд грн, та АТ «Укрзалізниця» – на суму 2,9 млрд грн. Питома вага виявлених фінансових порушень двох державних підприємств становить 99,16 %, що засвідчує важливість контролю державних підприємств. При цьому відшкодовано фінансових порушень 2020 р. – 1 072,6 млн, 2019 р. – 950,4 млн. Зазначене дозволяє стверджувати, що ДАСУ не приділяє належної уваги контролю за державними підприємствами, через що держава втрачає значні фінансові ресурси.

Рис. 4. Чисті фінансові результати державних підприємств за 2015–2020 рр.

Джерело: складено авторами за [11].

З огляду на динаміку кількості перевірених об'єктів та виявлених порушень органами ДФК, збитковими фінансовими результатами державних підприємств (рис. 4) та макроекономічних показників стану національної економіки, таких як дефіцит державного бюджету, збільшення державного боргу, можна стверджувати, що система ДФК недостатньо ефективна.

Зменшення ефективності відбулося за рахунок того, що система ДФК втратила цілісність. Фактично РПУ та ДАСУ здійснюють свої контрольні функції окремо один від одного, неузгоджено. Як зазначає О. А. Шевчук, під системою ДФК варто розуміти цілісну взаємопов'язану і взаємозумовлену, ієрархічну та динамічну сукупність моделей, видів,

функцій, принципів, цілей, завдань, предметів, суб'єктів, об'єктів, етапів, форм, методів і засобів забезпечення ДФК. Отже, сукупність контролюючих органів складно назвати системою ДФК [13].

Погоджуємося з С. В. Бардашем, Ю. Б. Слободяник та іншими в тому, що для реанімації системи ДФК необхідно об'єднати зусилля для забезпечення взаємодії між урядовим та парламентським контролем [3; 8].

На законодавчому рівні про взаємодію контролюючих органів зазначено в статті 40 Закону України «Про Рахункову палату», що Рахункова палата може надавати методичну, методологічну та консультативну допомогу органу ДФК. Однак у Законі України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» відсутня інформація про співпрацю між парламентським та урядовим органами фінансового контролю.

У Стратегії розвитку Рахункової палати на 2019–2024 роки, затвердженої рішенням від 29.07.2019 № 18-1, визначено завдання підвищити рівень врахування результатів роботи Рахункової палати в процесі прийняття Кабінетом Міністрів України управлінських рішень, що свідчить про удосконалення взаємодії з центральними органами виконавчої влади, а отже, з ДАСУ. Згідно зі Стратегією закріплюється статус Рахункової палати як незалежного вищого органу державного аудиту та розширюються її повноваження [10].

Державна аудиторська служба України в Стратегії розвитку на період до 2024 року ставить за мету посилення співпраці з органом зовнішнього фінансового контролю через запровадження комунікації в процесі планування та обміну інформацією щодо ризикових операцій у діяльності підконтрольних установ [9].

Зазначене тільки підтверджує, що на законодавчому рівні суб'єкти ДФК не співпрацюють, а отже, здійснюють свою діяльність окремо один від одного. Однак розпочата робота з обох сторін у напрямі взаємодії внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю.

На нашу думку, для здійснення взаємодії необхідно удосконалити нормативно-правове забезпечення системи фінансового контролю та створити єдину базу даних. Взаємодія внутрішнього та зовнішнього контролю державних підприємств може розв'язати такі основні проблеми: 1) недостатньо ефективна система фінансового контролю державних підприємств; 2) недосконалість нормативно-правового, фінансового, інформаційного та методологічного забезпечення системи фінансового контролю державних підприємств; 3) обмеженість заходів впливу контролюючих органів; 4) обмеженість доступу до інформаційних ресурсів; 5) дефіцит кваліфікованих кадрів; 6) недовіра суспільства до діяльності контролюючих органів; 7) конфлікт інтересів у сфері контролю за державними підприємствами. Вирішення зазначених проблем приведе до здійснення ефективного спостереження за фінансовими потоками державних підприємств, своєчасного виявлення і попередження порушень, зниження рівня внутрішньогосподарських ризиків, підвищення якості й оперативності прийняття рішень щодо ефективного використання ресурсів державних підприємств.

Висновки. Отже, Держаудитслужба та Рахункова палата здійснюють фінансовий контроль за державними підприємствами від імені різних гілок влади, що призводить до дублювання повноважень, паралелізму. Аналіз діяльності органів внутрішнього та зовнішнього контролю і фінансові результати суб'єктів господарювання державної форми власності незадовільні, що дозволяє стверджувати про неефективність фінансового

контролю державних підприємств. Зменшення ефективності відбулося за рахунок втрати системою ДФК цілісності. Для забезпечення системності державного фінансового контролю та скоординованості діяльності контролюючих органів необхідно здійснити взаємодію між урядовим та парламентським контролем через удосконалення нормативно-правового забезпечення системи фінансового контролю та створення єдиної бази даних. Взаємодія дозволить вирішити проблеми, пов'язані з недосконалістю нормативно-правового, фінансового, інформаційного та методологічного забезпечення системи, обмеженістю заходів впливу контролюючих органів та доступу до інформаційних ресурсів, дефіцитом кваліфікованих кадрів, недовірою суспільства до діяльності контролюючих органів та конфлікту інтересів у сфері контролю за державними підприємствами.

Подальшого дослідження потребують питання удосконалення нормативно-правового забезпечення системи фінансового контролю на рівні системоутворюючих законодавчих актів та механізмів взаємодії, створення єдиної бази даних щодо проведених контрольних заходів державних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз стану та динаміки діяльності Державної аудиторської служби України за 2010–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua>
2. Аналіз стану та динаміки діяльності Рахункової палати України за 2010–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>
3. Бардаш С. В. Трансформація концептуальних засад державного фінансового контролю / С. В. Бардаш // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» – 2017. – № 3 (3). – С. 83-90.
4. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>
5. Конституція України від 28.06.96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Про Державну аудиторську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF>
7. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 375 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>
8. Слободяник Ю. Б. Трансформація системи контролю державних фінансів в Україні: стан, виклики та перспективи / Ю. Б. Слободяник // Облік і фінанси. – 2020 – № 1 (87). – С. 165–172.
9. Стратегія розвитку Державної аудиторської служби на період до 2024 року, затверджена наказом Державної аудиторської служби України від 05.01.2021 № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dasu.gov.ua/ua>
10. Стратегія розвитку Рахункової палати на 2019–2024 роки, затверджена рішенням Рахункової палати від 29 липня 2019 року № 18-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rp.gov.ua/home/>
11. Фінансові звіти АТ «ДАК «Автомобільні дороги України», АТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України», АТ «Укрзалізниця», ДП «Міжнародний

аеропорт «Бориспіль», ДП «УкрАероРух», ДП «НАЕК «Енергоатом», НАК «Нафтогаз України», НЕК «Укренерго», ПАТ «Аграрний фонд» за 2015–2020 рр.

12. Шевчук О. А. Державний фінансовий контроль: навч. посібник / О. А. Шевчук. – К.: УБС НБУ, 2014. – 418 с.

13. Шевчук О. А. Сутність системи державного фінансового контролю / О. А. Шевчук // Фінансовий простір. – 2015. – № 1 (17). – С. 304–308.

REFERENCES

1. Analiz stanu ta dynamiky diyal'nosti Derzhavnoyi audytors'koyi sluzhby Ukrainy 2010–2020 rr. [Analysis of the state and dynamics of the State Audit Service of Ukraine behind 2010–2020]. URL: <http://www.dkrs.gov.ua>
2. Analiz stanu ta dynamiky diyal'nosti Rakhunkovoyi palaty Ukrainy 2010–2020 rr. [Analysis of the state and dynamics of the Accounting Chamber of Ukraine behind 2010–2020]. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua>
3. Bardash, S. V. (2017). Transformatsiya kontseptualnykh zasad derzhavnoho finansovoho kontrolyu [Transformation of conceptual bases of the state financial control]. Internauka, (3(3)), 83–90.
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2015). Pro Rakhunkovu palatu: Zakon Ukrainy [On the Accounting Chamber: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (28.06.96). Konstytutsiya Ukrainy [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016). Pro Derzhavnu audytorsku sluzhbu Ukrainy [About the State Audit Office of Ukraine]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF>
7. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2014). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo finansiv Ukrainy [On approval of the Regulation on the Ministry of Finance of Ukraine]. no. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>
8. Slobodyanik, Yu. B. (2020). Transformatsiya systemy kontrolyu derzhavnykh finansiv v Ukraini: stan, vyklyky ta perspektyvy [Transformation of the public finance control system in Ukraine: state, challenges and prospects]. Oblik i finansy, (1(87)), 165–172.
9. Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy. (2021). Stratehiya rozvytku Derzhavnoyi audytorskoyi sluzhby na period do 2024 roku [Development Strategy of the State Audit Service for the period up to 2024]. URL: <https://dasu.gov.ua/ua>
10. Rakhunkova palata. (2019). Stratehiya rozvytku Rakhunkovoyi palaty na 2019–2024 roky [Development Strategy of the Accounting Chamber for 2019–2024]. URL: <https://rp.gov.ua/home/>
11. Finansovi zvity 2015–2020. AT «DAK «Avtomobil'ni dorohy Ukrainy», AT «Derzhavna prodovol'cho-zernova korporatsiya Ukrainy», AT «Ukrzaliznytsya», DP «Mizhnarodnyy aeroport «Boryspil'», DP «UkrAeroRukh», DP «NAEK «Enerhoatom», NAK «Naftohaz Ukrainy», NEK «Ukrenерго», PAT «Ahrarnyy fond» [Financial reports 2015–2020. JSC «State Joint-Stock Company «Roads of Ukraine», JSC «State Food and Grain Corporation of Ukraine», JSC «Ukrzaliznytsia», SE «Boryspil International Airport», SE «UkrAeroRukh», SE «NNEGC «Energoatom», NJSC «Naftogaz of Ukraine», NEC «Ukrenерго», PJSC «Agrarian Fund»].

12. Shevchuk, O. A. (2014). Derzhavnyy finansovyy kontrol [State financial control]. Kyiv. UBS NBU., 418.

13. Shevchuk, O. A. (2015). Sutnist systemy derzhavnoho finansovoho kontrolyu [The essence of the system of public financial control]. Finansovyy prostrir, (1(17)), 304–308.

O. Shevchuk, Doctor of Economics, Professor, University of State Fiscal Service of Ukraine

V. Sliusar, Postgraduate student, University of State Fiscal Service of Ukraine

Cooperation Between the Internal and External Financial Control of State Enterprises

The significance of the study lies in solving the problems of duplication of powers of the supervisory authorities and the parallelism of their activities through the interaction of internal and external financial control of state enterprises.

The purpose of the article is to study the interaction of internal and external financial control of state enterprises.

In the research, the reports of the Accounting Chamber of Ukraine and the State Audit Service of Ukraine were used. The study was carried out based on the results of the activities of supervisory authorities during 2010–2020. The financial records of the largest state-owned enterprises were used. Methods of analysis, abstraction, statistical analysis, generalization were applied. The article defines the legal basis for the activities of internal and external financial supervisory authorities of state-owned enterprises, their status, functions, powers, outlines problems in legislative regulation. The results of the activities of supervisory authorities have been determined and analyzed. The dynamics of the financial results of state enterprises were outlined. It is proposed to strengthen the state financial control system through the interaction of the Accounting Chamber of Ukraine and the State Audit Service of Ukraine. The interaction of internal and external control of state-owned enterprises can solve the following main problems: 1) insufficiently effective system of financial control of state-owned enterprises; 2) imperfection of legal and regulatory, financial, informational, and methodological support of the financial control system of state-owned enterprises; 3) limitation of steps to influence on regulatory authorities; 4) limited access to information resources; 5) shortage of qualified personnel; 6) public distrust of regulatory authorities; 7) conflict of interests in the field of control over state enterprises.

Further research is needed to improve the legal and regulatory support of the financial control system at the level of system-forming legislation and mechanisms of interaction, the creation of a single database to control measures of state-owned enterprises.

Keywords: state financial control, interaction of supervisory authorities, state enterprises.

Стаття надійшла до редколегії 11 листопада 2021 року

УДК 336:351

JEL D04, L3

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.144-155

О. Г. Шкуропат,*канд. екон. наук,**заступник голови Державної**аудиторської служби України**e-mail: shkuropat@dkrs.gov.ua***ORCID ID 0000-0002-3062-3167;****С. В. Петруха,***канд. екон. наук, доцент,**директор Державного підприємства**«Державне управління**комплексного забезпечення»**e-mail: psv03051984@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-8859-0724;****О. В. Мельников,***д-р екон. наук, головний редактор**Всеукраїнського науково-практичного**журналу «Фінансовий контроль»,**м. Київ, Україна**e-mail: a.melnokiv@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-9741-9726**

ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЮ ВЛАСНІСТЮ (НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВ, ВІДНЕСЕНИХ ДО СФЕРИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ АУДИТОРСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ)

Актуальність проблеми державної власності в Україні обумовлена тим, що велика кількість суб'єктів господарювання через недостатню якість механізмів контролю та незадовільний рівень прозорості їх діяльності є можливим джерелом корупційних ризиків та збитків держави. На виконання зобов'язань, що взяла на себе Україна перед Міжнародним валютним фондом, уряд визначив, які державні підприємства в довгостроковому періоді повинні залишитись у державній власності, бути передані в концесію, приватизовані або ж ліквідовані. Державна аудиторська служба України має у своєму управлінні Державне підприємство «Державне управління комплексного забезпечення» (ДУКЗ). На вимогу Мінекономіки України перед Державною аудиторською службою України, як одним з органів виконавчої влади, що має у своєму управлінні державні підприємства, постала необхідність визначитися щодо стратегічного бачення перспектив ДУКЗ. У статті визначені першочергові та стратегічні завдання діяльності

підприємства, що складаються з чотирьох блоків питань: оптимізація господарської діяльності з урахуванням стратегічного бачення розвитку Держаудитслужби; участь в удосконаленні сектору науково-технічної інформації у сфері державного фінансового контролю; підвищення результативності та якості роботи редакції Всеукраїнського науково-практичного журналу «Фінансовий контроль»; поетапний перехід до більш ефективної експлуатації та використання будівель, наданих підприємству Держаудитслужбою на правах господарського відання.

Ключові слова: державні підприємства, приватизація державного майна, стратегічне бачення перспектив, підходи до ефективності оцінки управління.

А. Г. Шкурпат, С. В. Петруха, А. В. Мельников. Перспективы государственных предприятий в условиях модернизации системы управления государственной собственностью (на примере предприятий, отнесенных к сфере управления Государственной аудиторской службы Украины)

Актуальность проблемы государственной собственности в Украине обусловлена тем, что большое количество субъектов хозяйствования при недостаточном качестве механизмов контроля и неудовлетворительном уровне прозрачности их деятельности является возможным источником коррупционных рисков и убытков государства. Для исполнения обязательств, принятых Украиной перед Международным валютным фондом, правительство определило, какие государственные предприятия в долгосрочном периоде должны остаться в государственной собственности, быть переданы в концессию, приватизированы или ликвидированы. Государственная аудиторская служба Украины имеет в своем управлении Государственное предприятие «Государственное управление комплексного обеспечения» (ГУКО). По требованию Минэкономики Украины перед Государственной аудиторской службой Украины, как одним из органов исполнительной власти, и которая имеет в своем управлении государственные предприятия, возникла необходимость определить стратегические перспективы ГУКО. В статье определены первоочередные и стратегические задачи деятельности предприятия, состоящие из четырех блоков вопросов: оптимизация хозяйственной деятельности с учетом стратегического видения развития Госаудитслужбы; участие в совершенствовании сектора научно-технической информации в сфере государственного финансового контроля; повышение результативности и качества работы редакции Всеукраинского научно-практического журнала «Финансовый контроль»; поэтапный переход к более эффективной эксплуатации и использованию зданий, предоставленных предприятию Госаудитслужбой на правах хозяйственного ведения.

Ключевые слова: государственные предприятия, приватизация государственного имущества, стратегическое видение перспектив, подходы к эффективности оценки управления.

Метою статті є розроблення загальних підходів до діяльності ДУКЗ з урахуванням стратегічного бачення розвитку Держаудитслужби на період до 2024 р.

Постановка проблеми. Приватизація державного майна як платне відчуження власності, що належить державі на користь фізичних та юридичних осіб, здійснюється в Україні, починаючи з 1992 року. З того часу до 2018 року включно було приватизовано більше 133 тисяч об'єктів: 29 859 об'єктів державної форми власності та 103 364 об'єкти

комунальної власності [1]. За всі роки діяльності Фонду державного майна України від приватизації державної власності надійшло більше ніж 72 млрд грн. 2019 року від приватизації державного майна надійшло 546,785 млн грн і перераховано до державного бюджету 549,471 млн грн [2].

Актуальність проблеми державної власності в Україні обумовлена тим, що велика кількість суб'єктів господарювання через недостатню якість механізмів контролю та незадовільний рівень прозорості їх діяльності є джерелом корупційних ризиків та збитків держави [3].

На виконання зобов'язань, що взяла на себе Україна перед Міжнародним валютним фондом, уряд розробив комплекс документів, що являють собою стратегічне бачення щодо поводження з державними підприємствами, які перебувають у підпорядкуванні центральних органів влади. Зокрема визначено, які державні підприємства в довгостроковому періоді повинні залишитися у державній власності, бути передані в концесію, приватизовані або ж ліквідовані [4].

Тож перед Державною аудиторською службою України (далі — Держаудитслужба), як одним з органів виконавчої влади, що має у своєму управлінні державні підприємства, постала необхідність визначення щодо стратегічного бачення перспектив Державного підприємства «Державне управління комплексного забезпечення» (далі — ДУКЗ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ефективного управління державними підприємствами вітчизняними вченими приділяється досить багато уваги. Серед наукових досліджень, що відображають розвиток вітчизняних державних підприємств в умовах сучасних кризових явищ, зазначимо роботи [5; 6; 7].

У відкритому доступі можна ознайомитися з результатами аналізу ефективності управління об'єктами державної власності, що здійснювалися відповідними органами контролю (наприклад, [8; 9]).

Затверджені й діють Методичні рекомендації застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності [10], вище вже згадувалися Основні засади впровадження політики власності щодо суб'єктів господарювання державного сектору економіки [3].

Уся звітність, яка стосується державних підприємств, надходить до міністерств та інших органів виконавчої влади, до сфери управління яких вони належать, отже, саме вони оцінюють ефективність діяльності цих підприємств. Іншими словами, такий орган державної влади повинен чітко сформулювати завдання, що мають бути поставлені перед певним підприємством, а потім, залежно від досягнення поставленої власником мети, буде можливість оцінити ефективність управління державним підприємством. Такий підхід вимагає від міністерств та інших органів виконавчої влади індивідуального підходу до кожного конкретного підприємства й лише такий підхід може забезпечити ефективне управління власністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держаудитслужба, відповідно до наказу Головного контрольно-ревізійного управління України (Держаудитслужба є його правонаступником) від 14.12.2010 № 459, є засновником і водночас уповноваженим органом управління ДУКЗ (ідентифікаційний код 37499058), діяльність якого спрямована на формування адміністративно-господарського підґрунтя діяльності центрального апарату Держаудитслужби та її територіальних органів, а також для інформаційно-аналітичного супроводження реформ у сфері державних фінансів у цілому та державного

фінансового контролю аудиту зокрема як домінант забезпечення у визначених межах національної безпеки.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про передачу нерухомого майна» від 17.02.2010 № 285-р Головному контрольно-ревізійному управлінню передана частина приміщень державного підприємства «Український науково-дослідний інститут нафтопереробної промисловості «МАСМА», розташованих у м. Київ на вул. Малинській, 4. А саме: корпус експериментальної бази (інвентарний номер 10252); повітряно-компресорний корпус (інвентарний № 10257); господарський блок (інвентарний № 10260); прохідна № 2 (інвентарний № 10258); частини приміщень лабораторного корпусу (інвентарний № 10253).

Відповідно до статуту ДП «ДУКЗ», затвердженого наказом Держаудитслужби від 15.08.2016 № 63, підприємство утворено з метою здійснення виробничої, комерційної, торговельної, видавничої, рекламної, інформаційно-телекомунікаційної, освітньої та іншої не забороненої законодавством діяльності для отримання прибутку. Тобто впродовж більш ніж десятирічного періоду прослідковується процес ієрархічно упорядкованого системного управління ДУКЗ, який дозволив не лише забезпечити кризостійкість (зокрема, до проявів негативних ефектів від COVID-кризи), а й сформувати підвалини переходу цього господарського інституту до нової якості економічного зростання через інституціоналізацію в системі науково-експертного забезпечення пріоритетних напрямів державного фінансового контролю, його зближення з кращими світовими зразками з урахуванням національних особливостей архітектурвання системи державного фінансового контролю.

Першим кроком у цьому напрямі на сучасному етапі розвитку ДП «ДУКЗ» стало його залучення до процесу реалізації заходів, передбачених Стратегією розвитку Держаудитслужби до 2024 року (далі – Стратегія), зокрема (але не виключно) в частині науково-комунікаційного і дослідницького супроводження реформування системи державного фінансового контролю, підвищення ефективності, транспарентності та підзвітності господарсько-адміністративних процесів, пов'язаних із функціонуванням та розвитком територіальних підрозділів Держаудитслужби, їх реінжинірингу (процесів) відповідно до кращих національних практик господарського відання та комплексного забезпечення діяльності центральних органів виконавчої влади в системі Міністерства фінансів України.

З цією метою та на виконання Методичних рекомендацій з питань методологічного забезпечення складання середньо- та довгострокових стратегічних планів розвитку державних підприємств, державних акціонерних товариств і господарських структур, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 14.08.2013 № 971, з урахуванням бачення процесів інституційного розвитку ДП «ДУКЗ», керівництвом Держаудитслужби підготовлено стратегічний план розвитку, який передусім спрямований на формування спільного ментального простору з територіальними підрозділами Держаудитслужби для формування зростоформуючих чинників «ціна – якість – соціальні стандарти» в межах господарського забезпечення Держаудитслужби. Вказане дозволило розробити першочергові та стратегічні завдання діяльності ДУКЗ, що умовно можна згрупувати у чотири блоки питань, що показані на рис. 1.

Розглянемо більш детально за блоками, наведеними на рис. 1, складові стратегії розвитку ДУКЗ на середньострокову перспективу.

Оптимізація господарської діяльності підприємства з урахуванням стратегічного бачення розвитку Держаудитслужби на період до 2024 р., зокрема, в контексті управління розвитком персоналу.

Розроблення стратегії розвитку підприємства на наступні п'ять років з урахуванням темпів стабілізації його господарської діяльності	
I. Оптимізація господарської діяльності з урахуванням стратегічного бачення розвитку Держаудитслужби на період до 2024 р., зокрема в контексті управління розвитком персоналу	II. Участь в удосконаленні сектору науково-технічної інформації у сфері державного фінансового контролю в напрямі нової інноваційної освітньо-комунікаційної системи
III. Підвищення результативності та якості роботи редакції Всеукраїнського науково-практичного журналу «Фінансовий контроль»	IV. Поетапний перехід до більш ефективної експлуатації та використання будівель наданих підприємству Держаудитслужбою на правах господарського відання
Першочергові завдання реформування підприємства впродовж найближчих трьох років	

Рис. 1. Складові стратегії розвитку ДУКЗ

Джерело: запропоновано авторами.

Концептуалізація та тактизація погоджених з керівництвом Держаудитслужби заходів із стабілізації і забезпечення сталої фінансово-економічної динаміки господарської діяльності, пом'якшення наслідків коронавірусної інфекції.

Систематизація ризиків, пов'язаних з внутрішніми господарсько-адміністративними процесами підприємства з розробкою системи антикризових заходів щодо їх уникнення чи пом'якшення наслідків.

Формування іміджу підприємства як надійного партнера у забезпеченні господарсько-адміністративних процесів, які протікають у центральному апараті Держаудитслужби та її відокремлених структурних підрозділах із подальшим реінжинірингом ключових адміністративно-господарських процесів та їх передачі ДУКЗ.

Розвиток інституційної спроможності підприємства в інтелектуально-кадровому та ресурсному забезпеченні роботи підрозділів Держаудитслужби (зокрема, відокремлених).

Нарощення темпів імплементації рекомендацій, наданих підрозділом внутрішнього аудиту Держаудитслужби за результатами аудиту ефективності діяльності державного підприємства щодо збереження, наданого на праві господарського відання майна.

Наближення результативності господарської діяльності ДУКЗ до урядового стратегічного бачення щодо поведінки з державними підприємствами у підпорядкуванні центральних органів влади.

Розробка вебпорталу ДП «ДУКЗ» з урахуванням нормативних регламентів і кращих практик розвитку офіційного вебсайту Держаудитслужби з передбаченням можливості максимальної інтегрованості та неупередженої інформаційної підтримки її діяльності.

Розвиток інноваційних (раніше неспитаних) видів господарської діяльності підприємства на базі колаборації із закладами вищої освіти (науковими установами), які віднесені до сфери управління Міністерства фінансів України (зокрема, Державним податковим університетом).

Участь в удосконаленні сектору науково-технічної інформації у сфері державного фінансового контролю в напрямі нової інноваційної освітньо-комунікаційної системи.

Участь у виконанні завдань, передбачених Планом заходів з реалізації Стратегії постійного професійного розвитку працівників Держаудитслужби на 2021–2023 роки, в частині проведення спеціалізованих платних науково-комунікаційних заходів на базі ініційованого у Стратегії розвитку Держаудитслужби до 2024 року навчального центру неперервного дистанційного навчання працівників обліково-аналітичних і контрольно-аудиторських органів як державного, так і комерційного секторів економіки.

Визначення ДУКЗ як відповідального інституту з ініціювання і супроводження в системі Держаудитслужби наукових досліджень (розробок) відповідно до Порядку організації наукових досліджень та науково-технічних розробок у Міністерстві фінансів України, центральних органах виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Кабінет Міністрів України через Міністерство фінансів України, в установах, організаціях, що належать до сфери управління Мінфіну, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2020 № 811.

Розробка концепту проблемної лабораторії з питань модернізації державного фінансового контролю на базі наукової колаборації ДУКЗ з Державним податковим університетом (рис. 2).

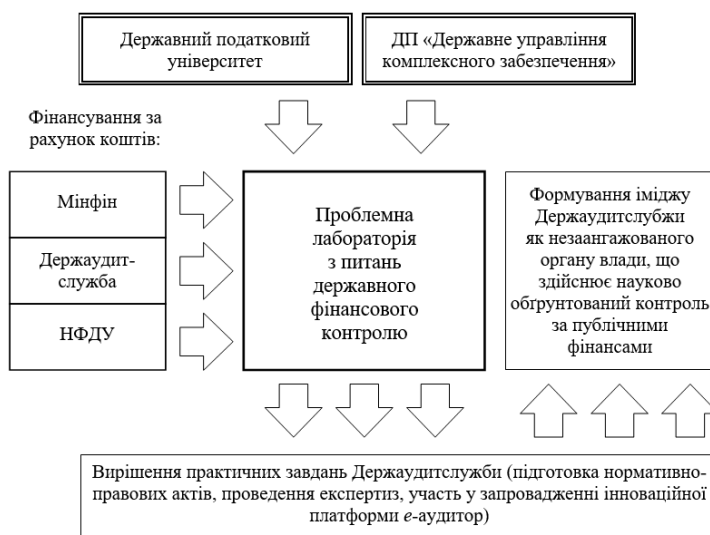

Рис. 2. Підходи до створення проблемної лабораторії з питань державного фінансового контролю

Джерело: запропоновано авторами.

Проблемна лабораторія створюється на базі Державного податкового університету (нині – Університет державної фіскальної служби України та Академія фінансового управління). ДУКЗ є зв'язуючою ланкою між університетом, проблемною лабораторією та Держаудитслужбою як організація, що чітко артикулює практичні потреби служби щодо обґрунтування пріоритетних положень модернізації системи державного фінансового контролю.

Позиціонування підприємства як господарського інституту, відповідального за створення синергії підрозділів Держаудитслужби, ДУКЗ і стейкхолдерів як провайдера інноваційних рішень у сфері е-аудиту та як інституційної площадки для пошуку джерел альтернативного фінансування (гранти, міжнародна технічна допомога) заходів, пов'язаних з реалізацією відповідного ІТ-генотипу заходів.

Підготовка (за інформаційно-методичної підтримки Держаудитслужби) щорічних типологій державного фінансового контролю в межах пріоритетів, визначених урядом,

Мінфіном і керівництвом Держаудитслужби – публічні закупівлі, COVID-фонд, місцеві бюджети тощо.

Спільно з підрозділом внутрішнього аудиту Держаудитслужби започаткування у другому півріччі 2021 року підготовки серії науково-прикладних видань (зокрема, в рамках спільно ініційованих проєктів міжнародної технічної допомоги) відповідно до систематизованих алгоритмів, критеріїв, інформаційних повідомлень та методологій, отриманих у рамках реалізації Стратегічного плану діяльності внутрішнього аудиту на 2019–2021 роки (зі змінами), затвердженого в. о. голови Держаудитслужби 20.12.2019.

Участь в інформаційно-комунікаційному супроводженні Стратегії розвитку Держаудитслужби до 2024 року.

Підвищення результативності та якості роботи редакції Всеукраїнського науково-практичного журналу «Фінансовий контроль» (далі – Журнал).

Забезпечення сталого та ритмічного випуску Журналу з подальшою можливістю його включення до переліку наукових фахових видань України за напрямками: 051 Економіка, 071 Облік і оподаткування, 072 Фінанси, банківська справа та страхування, 073 Менеджмент, 281 Публічне управління і адміністрування та 292 Міжнародні економічні відносини.

Підготовка та наповнення (зокрема, з використанням послуг сторонніх організацій) оновленого вебпорталу Журналу із вмонтованою системою онлайн-продажів, соціальних комунікацій на базі можливостей фейсбука, інстаграма тощо, автоматизації інтеграцій з офіційним вебсайтом Держаудитслужби в частині створення її позитивного іміджу серед читачів Журналу.

Збільшення кількості передплатників Журналу і органів місцевого самоврядування, установ й організацій бюджетного сектору національної економіки, зокрема за рахунок просування електронної версії Журналу та надання можливості ознайомлення з матеріалами минулих років (2017–2020), що публікувалися на сторінках Журналу.

Розміщення на вебсайтах співзасновників Журналу (Державний податковий університет, Київський національний торговельно-економічний університет, Криворізький національний університет) і Держаудитслужби посилань (переадресації) на оновлений (актуалізований) вебпортал Журналу.

Розробка дорожньої карти банеро-обмінів між редакцією Журналу, його співзасновниками, Держаудитслужбою та іншими стейкхолдерами, а також формування спільного ментального простору Держаудитслужби і розпорядників бюджетних коштів, державних підприємств, установ та організацій щодо процесу функціонування і реформування сфери державного фінансового контролю (аудиту).

Диверсифікація джерел фінансових надходжень на функціонування і планомірний розвиток Журналу, зокрема за рахунок надання редакційно-видавничих послуг з присвоєнням ISBN-номерів.

Підготовка та редакційне опрацювання фундаментального видання, присвяченого становленню та розвитку Держаудитслужби до тридцятиріччя Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні».

Покращення взаємодії з Управлінням інформації та комунікацій з громадськістю, розгляду звернень громадян Держаудитслужби щодо інформаційного супроводу та інформування інститутів громадянського суспільства щодо прогресу реалізації заходів, передбачених Стратегією розвитку Держаудитслужби до 2024 року.

Поетапний перехід до більш ефективної експлуатації та використання будівель, наданих підприємству Держаудитслужбою на правах господарського відання.

Опрацювання з Держаудитслужбою можливості актуалізації положень розпорядження Кабінету Міністрів України «Про передачу нерухомого майна» від 17.02.2010 № 285-р в частині виключення заборони на відчуження, передачу в оренду, лізинг, концесію, заставу приміщень ДУКЗ, а також укладення щодо них договорів доручення, комісії про спільну інвестиційну діяльність.

Реалізація рекомендацій, наданих підрозділом внутрішнього аудиту Держаудитслужби щодо збереження наданого ДУКЗ на правах господарського відання майна з урахуванням екзогенних викликів і зовнішніх загроз, породжених коронавірусною інфекцією, в частині умов використання й експлуатації підприємством майна, роботи з контрагентами щодо сталості надходжень за операціями поклажування.

Проведення інвентаризації господарського комплексу будівель підприємства та розробка плану виконання ремонтних робіт з пріоритезацією господарського способу їх реалізації.

Спільно з відповідними підрозділами Держаудитслужби вжиття взаємопов'язаних заходів щодо оформлення права власності на землю під будівлями колишнього Київського університету управління та підприємництва (розпорядженням Кабінету Міністрів України університет реорганізовано шляхом приєднання до Національного університету харчових технологій) через передачу їх Держаудитслужбі щодо підготовки пакета документів та отримання рішення Київської міської ради у межах формалізованих інституційних регламентів і правил про відведення вказаної ділянки Держаудитслужбі.

Поступова відмова від преїскурантного визначення вартості поклажування з переходом до застосування переговорної процедури утворення ціни з урахуванням: сучасного стану відкритих і закритих площадок підприємства, придатних для надання послуг з поклажування; ринкової вартості аналогічних площ (на підставі моніторингу аналогічних цінових пропозицій і використання незаангажованих брокерських послуг); фінансових можливостей ДУКЗ у проведенні власно чи за допомогою сторонніх організацій ремонтних робіт відповідних приміщень і відкритих площадок.

Розробка перспективних планів використання частини господарського комплексу будівель ДУКЗ для адміністративно-господарських і соціально-побутових потреб Держаудитслужби, а також плану негайного антикризового регулювання з вирішення кризової ситуації із електропостачанням, водозабезпеченням і водовідведенням приміщень ДУКЗ.

Надання платних послуг для медіакомпаній щодо можливого використання господарського комплексу будівель ДУКЗ для фото- і кінозйомок.

Формування спеціалізованої системи KPI (англ. Key Performance Indicator) з кореляцією рівня створеного економічного ефекту з капітальними видатками та матеріальними стимулами керівному складу ДУКЗ, відповідальному за функціонування і розвиток господарського комплексу відповідних будівель.

Нижче охарактеризовано стратегію розвитку підприємства на наступні роки з урахуванням темпів стабілізації його господарської діяльності (залежно від успішності виконання стратегії розвитку ДУКЗ на середньострокову перспективу):

1. Приведення ієрархічної системи менеджменту відповідно до керівних принципів ОЕСР (англ. Organisation for Economic Co-operation and Development) щодо корпоративного управління на підприємствах державної форми власності.

2. Модернізація системи спрямування, координування та контролю діяльності ДУКЗ Держаудитслужбою відповідно до керівних принципів ОЕСР, урядового «тріажу» довгострокового розвитку об'єктів державної форми власності та внутрішніх регламентів і бачення керівництва аудит служби.

3. Розробка наскрізної, транспарентної та підзвітної системи матеріального стимулювання працівників ДУКЗ з урахуванням персональних KPI.

4. Розробка та імплементація антикорупційної стратегії ДУКЗ.

5. Розробка й імплементація цифрової стратегії ДУКЗ для покращення цифрових навичок контрагентів державного підприємства та потенційних реципієнтів послуг, вмінь користуватися публічними цифровими даними з питань державного фінансового контролю, використання стандартів та рекомендацій Держаудитслужби щодо проведення (моніторингу) IT-аудиту, підготовка відповідних аналітичних збірок, типологій.

6. Створення SMART-мобільного додатка Журналу, доступного на Android- і Apple-пристроях передплатникам.

7. Створення на базі ДУКЗ інформаційно-аналітичного центру підтримки прийняття рішень Держаудитслужбою у сфері реалізації політики державного фінансового контролю, її стратегування для Міністерства фінансів України, інших урядових та корпоративних стейкхолдерів, зокрема в частині ризик-орієнтованого моніторингу операцій з публічними фінансами, IT-аудиту, інституціоналізації системи е-контролю (без виходу на об'єкт перевірки).

8. Створення на базі ДУКЗ єдиного в системі Держаудитслужби центру надання адміністративно-господарських послуг, IT-забезпечення та інших не притаманних сучасному органу державного фінансового контролю бізнес-процесів:

8.1. Поточного та капітального ремонту приміщень Держаудитслужби.

8.2. Проведення процедури публічних закупівель для потреб Держаудитслужби (папір, обслуговування серверного, офісного, мережевого та периферійного устаткування, паливо для службових автомобілів тощо).

8.3. Надання логістичних послуг для потреб Держаудитслужби.

8.4. Реалізація інвестиційної й спільної діяльності на базі нерухомого майна підприємства для покриття виробничих, інфраструктурних та соціальних потреб ДУКЗ.

Висновки. Загальними принципами управління суб'єктами господарювання державного сектору визначено: винятковість державної власності; визначення чітких цілей діяльності суб'єктами господарювання; паритетність у регулюванні державними та приватними компаніями, крім діяльності, пов'язаної з досягненням некомерційних цілей; розмежування функцій власника і регулятора; професійність в управлінні суб'єктами господарювання; функціонування під час дотримання транспарентності; соціальна відповідальність суб'єктів господарювання [3].

Усі ці принципи враховано у процесі розроблення стратегії розвитку Державного підприємства «Державне управління комплексного забезпечення». Крім того, з урахуванням набутого вже на підприємстві досвіду реалізації Стратегії розвитку Держаудитслужби до 2024 року бачимо, що підприємство відповідає критеріям віднесення об'єктів державної власності до тих, що не підлягають приватизації, передбачених статтею 4 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна». Тому Держаудитслужба вважає за необхідне залишити ДУКЗ у групі об'єктів державної власності (тобто рекомендованих залишити у державній власності), як це передбачено, зокрема, чинним Переліком

об'єктів державної власності за групами згідно з даними моніторингу їх діяльності запис № 792 у чинній моніторинговій системі «Стратегічне бачення управління державними підприємствами Мінекономіки»).

Реалізація стратегії розвитку підприємства потребує, з одного боку, чіткого планування і постійного моніторингу в розрізі цілей і завдань, а з другого – методичного обґрунтування формування альтернатив та адаптації базових напрямів у процесі досягнення цілей залежно від непрогнозованого впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що потребує подальших досліджень в умовах модернізації системи управління державною власністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна у 2018 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/press-list/spf-reports/13714.html>
2. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна у 2020 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/press-list/spf-reports/15965.html>
3. Основні засади впровадження політики власності щодо суб'єктів господарювання державного сектору економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=f9b47f2c-50ae-41b3-abea-117ff9c4fab8/&title=PrezentatsiiniMateriali>
4. Стратегічне бачення управління державними підприємствами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=f9b47f2c-50ae-41b3-abea-117ff9c4fab8&title=PrezentatsiiniMateriali>
5. Базарко І. М. Управління майном та ресурсами державної власності органами виконавчої влади в Україні: соціально-економічний та правовий аспекти / І. М. Базарко, Н. Б. Радух // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Державне управління». – 2018. – Т. 29 (68), № 5. – С. 66–70.
6. Таранич О. В. Ефективність управління об'єктами державного сектору України / О. В. Таранич, О. П. Ярошенко // Економіка і організація управління. – 2019. – Вип. 1. – С. 103–109.
7. Шкільняк М. М. Державна власність: Методи ефективного управління // Вісник Житомирського державного університету. – 2008. – № 4 (46). – С. 254–259.
8. Звіт про результати аналізу ефективності управління об'єктами державної власності органами державного управління, затв. рішенням Рахункової палати від 19.12.2017 № 26-7. – К., 2017. – 36 с.
9. Інформація про результати проведення єдиного моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності за 2020 рік / Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a258b33e-ce3d-450e-9740-c2c429c2718f&title=InformatsiiaProRezultatiProvedenniadinogoMonitoringuEfektivnostiUpravlinniaObktamiDerzhavnoiVlasnostiZa2020-/Rik&isSpecial=true>
10. Про затвердження Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 15.03.2013 № 253 (ост. зміни 14.04.2021) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0253731-13#Text>

REFERENCES

1. Zvit pro robotu Fondu derzhavnoho maina Ukrainy ta khid pryvatyzatsii derzhavnoho maina u 2018 rotsi. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/press-list/spf-reports/13714.html>
2. Zvit pro robotu Fondu derzhavnoho maina Ukrainy ta khid pryvatyzatsii derzhavnoho maina u 2020 rotsi. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/press-list/spf-reports/15965.html>
3. Osnovni zasady vprovadzhennia polityky vlasnosti shchodo subiektiv hospodariuvannia derzhavnoho sektoru ekonomiky. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=f9b47f2c-50ae-41b3-abea-117ff9c4fab8&title=Prezentatsiini/Materiali>
4. Stratehichne bachennia upravlinnia derzhavnymy pidpriemstvamy. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=f9b47f2c-50ae-41b3-abea-117ff9c4fab8&title=PrezentatsiiniMateriali>
5. Bazarko, I. M., Radukh, N. B. (2018). Upravlinnia mainom ta resursamy derzhavnoi vlasnosti orhanamy vykonavchoi vlady v Ukraini: sotsialno-ekonomichni ta pravovy aspekty [Management of property and resources of state property by executive authorities in Ukraine: socio-economic and legal aspects]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Serii. Derzhavne upravlinnia, Vol. 29 (68), (5), 66–70.
6. Taranych, O. V., Yaroshenko O. P. (2019). Efektyvnist upravlinnia ob'ektamy derzhavnoho sektoru Ukrainy [Efficiency of state sector objects management]. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, (1), 103–109.
7. Shkilniak, M. M. (2008). Derzhavna vlasnist: Metody efektyvnoho upravlinnia [State property: methods of effective management]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu, (4 (46)), 254–259.
8. Rakhunkova palata Ukrainy. (19.12.2017). Zvit pro rezultaty analizu efektyvnosti upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi vlasnosti orhanamy derzhavnoho upravlinnia [Report on the results of the analysis of the effectiveness of management of state-owned objects by public administration bodies]. Kyiv: Rakhunkova palata.
9. Informatsiia pro rezultaty provedennia yedynoho monitorynhu efektyvnosti upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi vlasnosti za 2020 rik // Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Information on the results of the unified monitoring of the efficiency of management of state-owned objects for 2020 // Ministry of Economy of Ukraine]. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a258b33e-ce3d-450e-9740-c2c429c2718f&title=/InformatsiiaProRezultatiProvedenniadinogoMonitoringuEfektivnostiUpravlinniaObktami/DerzhavnoiVlasnostiZa2020-Rik&isSpecial=true>
10. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. (15.03.2013). Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii zastosuvannia kryteriiv vyznachennia efektyvnosti upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi vlasnosti [About the statement of Methodical recommendations of application of criteria of definition of efficiency of management of objects of state property]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0253731-13#Text>

Oleksandr G. Shkuropat, Candidate of Economic Sciences, Deputy Head of the State Audit Office of Ukraine, Ukraine

Sergii V. Petrukha, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the State Enterprise “State Department of Integrated Support”, Ukraine

Oleksandr V. Melnykov, Doctor of Economics, Editor-in-Chief of All-Ukrainian Scientific and Practical Journal “Financial Control”, Ukraine

Prospects of Public Enterprises in the Conditions of Modernization of the State Ownership Management System (on the Example of Enterprises Related to the Field of Management of the State Audit Service of Ukraine)

The urgency of the problem of state property in Ukraine is due to the fact that a large number of businesses due to the lack of quality control mechanisms and unsatisfactory level of transparency of their activities is a possible source of corruption risks and losses to the state.

The purpose of the article is to develop general approaches to the activities of the State Audit Service, taking into account the strategic vision of the State Audit Service for the period up to 2024.

In pursuance of Ukraine's commitments to the International Monetary Fund, the government has determined which state-owned enterprises should remain state-owned, privatized, or liquidated in the long run. The State Audit Service of Ukraine manages State Enterprise “State Department of Complex Support” (SDCS). At the request of the Ministry of Economy, the State Audit Service of Ukraine, as one of the executive bodies in the management of state-owned enterprises, needed to decide on a strategic vision of the prospects of the State Audit Service. In other words, it was necessary to formulate tasks, depending on the achievement of which it will then be possible to assess the effectiveness of management of a state-owned enterprise. In our case we are talking about the development of general approaches to the activities of SDCS taking into account the strategic vision of the State Audit Service for the period up to 2024. Priority and strategic objectives of the enterprise were developed, consisting of four blocks: optimization of economic activity participation in the improvement of the sector of scientific and technical information in the field of public financial control; improving the effectiveness and quality of the editorial board of the all-Ukrainian scientific and practical journal “Financial Control”; gradual transition to more efficient operation and use of buildings provided to the enterprise by the State Audit Service on the rights of economic management. General principles of management of public sector entities developed by the Ministry of Economy have been taken into account when developing the strategy for the development of SDCS. In addition, taking into account the experience already gained at the enterprise in implementing the State Audit Service Development Strategy until 2024, it is determined that the enterprise meets the criteria for classifying state property as not as a subject to privatization, provided by Article 4 of the Law of Ukraine “On Privatization of State and Municipal Property”. Therefore, the State Audit Service considers it necessary to keep SDCS in the group of state-owned objects (i.e. recommended to remain in state ownership) as provided in particular by the current List of state-owned objects by groups according to their monitoring data - record № 792 in the current monitoring system of the Strategic vision management of state enterprises of the Ministry of Economy.

Keywords: approaches to the efficiency of management assessment, privatization of state property, state enterprises, strategic vision of perspectives.

Стаття надійшла до редколегії 27 жовтня 2021 року

УДК 658

JEL C25, C39, L15, M31, M21, M39

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.156-163

А. М. Яківченко,*здобувач ступеня доктора філософії,
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна**e-mail: yak21@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-5125-6407**

ІННОВАЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Охарактеризовано значення концепції інноваційного маркетингу промислових підприємств, розглянуто концепцію інноваційного маркетингу в системі маркетингового менеджменту, що розкриває набуття конкурентних переваг. Окреслено особливості сучасних трендів розвитку теорії та практики маркетингових інновацій, що характеризуються значним скороченням часової спіралі інновацій. Виділено групи факторів, які впливають на формування концепції інноваційної маркетингової діяльності промислового підприємства. Наведено зв'язок між ринковою орієнтацією та продуктивністю нового продукту, який виникає, коли промислові підприємства інтегрують процеси ціноутворення з урахуванням цінності у процес розробки нового продукту. Наведено основні етапи впровадження та інтеграції інноваційного маркетингу у діяльність промислових підприємств, що супроводжуються проведенням низки заходів, які деталізовано у статті.

Ключові слова: інноваційний маркетинг, маркетингові інновації, маркетинговий комплекс, маркетингова політика, інноваційний розвиток.

А. Н. Якивченко. Инновационный маркетинг в системе развития промышленных предприятий

Охарактеризовано значение концепции инновационного маркетинга промышленных предприятий, рассмотрена концепция инновационного маркетинга в системе маркетингового менеджмента, раскрывающая приобретение конкурентных преимуществ. Обозначены особенности современных трендов развития теории и практики маркетинговых инноваций, характеризующиеся значительным сокращением временной спирали инноваций. Выделены группы факторов, влияющих на формирование концепции инновационной маркетинговой деятельности промышленного предприятия. Приведена связь между рыночной ориентацией и производительностью нового продукта, который возникает, когда промышленные предприятия интегрируют процессы ценообразования с учетом ценности в процесс разработки нового продукта. Приведены основные этапы внедрения и интеграции инновационного маркетинга в деятельность промышленных предприятий, сопровождающиеся проведением ряда мероприятий, подробных в статье.

Ключевые слова: инновационный маркетинг, маркетинговые инновации, маркетинговый комплекс, маркетинговая политика, инновационное развитие.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад механізму впровадження інноваційного маркетингу на промислових підприємствах.

Постановка проблеми. З умов посилення глобалізаційних процесів особливо важливого значення набуває концепція інноваційного маркетингу для розвитку промислових підприємств у контексті посилення конкурентоспроможності та прискорення цілей сталого розвитку усієї промисловості України. У рамках реалізації цієї концепції забезпечуються основні стратегічні перспективи та можливості досягнення високого рівня конкурентоспроможності для формування економіки інноваційного типу в умовах входження у глобальну економічну систему. Процеси формування та управління елементами механізму інноваційного маркетингу в економіках, що розвиваються, характеризуються нестабільністю ринкового середовища та невизначеністю споживачьких запитів на нову інноваційну продукцію промислових підприємств. Водночас на мікрорівні постають питання необхідної реорганізації та реструктуризації організаційно-управлінських механізмів з метою становлення та розвитку механізму управління інноваційним маркетингом промислового підприємства. Саме тому такі актуальні питання щодо оптимізації маркетингових інструментів, системоутворюючих маркетингових процесів та методичний інструментарій потребують уточнення й вдосконалення для цілей розвитку механізму управління інноваційним маркетингом на промислових підприємствах країни. Інформаційною базою наукового дослідження стали наукові праці вітчизняних та іноземних науковців у сфері інноваційного маркетингу. При написанні статті використані наукові методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу й аналітичний метод дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями вирішення проблем впровадження інноваційного маркетингу на промислових підприємствах досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці: Д. М. Аднан, Г. М. Верясова, І. П. Вовк, Ю. Я. Вовк, Л. О. Гризовська, В. В. Гурчкіна, С. М. Ілляшенко, Л. Л. Лазебник, І. Л. Федун, І. В. Новікова, Л. В. Ігор, М. М. Климчук, О. Г. Марта, О. М. Минчинська, А. В. Романова, О. М. Соколова, Л. В. Соколова, О. М. Ткачук, В. В. Хачатрян, С. М. Фрайхат, С. С. Хомсі, Т. Н. Хашем. Під час написання наукової статті були використані такі методи наукових досліджень: узагальнення, дедукції, аналізу, синтезу, планування та теоретичного аналізу.

Розвиток системоутворюючих маркетингових процесів та методичного інструментарію потребують вдосконалення з метою становлення системи інноваційного маркетингу промислових підприємств у конкурентному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах промислові підприємства потребують постійного оновлення виробничих потужностей, залучення нових технологій для зміцнення конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Але незадовільний фінансовий стан та низький рівень розвитку використовуваних систем управління є причинами негативної тенденції та низької конкурентоспроможності промисловості України. Шляхи вирішення цих проблем на шляху розвитку промислових підприємств доцільно шукати на стику маркетингової та інноваційної діяльності. Визначення механізму поєднання цих видів діяльності передбачає концепцію інноваційного маркетингу, реалізація якого дозволить у майбутньому промисловим підприємствам сформувати достатньо задоволені запити споживачів та швидко виводити нові товари на ринок, які будуть задовольняти потреби більш повно та ефективно, ніж продукція конкурентів.

Концепція інноваційного маркетингу в системі маркетингового менеджменту розкриває набуття конкурентних переваг у реальну діяльність промислових підприємств. Система інноваційного маркетингу як комплексна стратегія розвитку промислового підприємства, що спрямована на стимулювання та впровадження інновацій, створює умови для зниження ризиків на кожному етапі життєвого циклу інновацій та прискорює розвиток інноваційної діяльності в цілому.

Маркетинг інновацій повинен бути орієнтований одночасно на продукт і покупця. Тому, приймаючи інноваційне рішення, підприємство повинне визначити можливість виходу на певний сегмент міжнародного ринку, на якому планується збувати інноваційну продукцію, його місткість та прибутковість, захищеність від основних конкурентів [11, с. 38]

Реалізація основних принципів інноваційного маркетингу потребує розробки та реалізації інноваційних маркетингових проєктів, що не завжди можливо в рамках існуючих організаційних структур. Через перехід підприємства на концепцію інноваційного маркетингу доцільно прийняти рішення про створення окремого підрозділу, основною функцією якого є узгодження, управління та реалізація інноваційних проєктів, тобто здійснити вдосконалення структури управління. Концепція інноваційного маркетингу сприяє розробці та впровадженню нових підходів і методик проведення досліджень, а також нових способів мотивації працівників. Упровадження поняття інноваційного маркетингу починається з прийняття управлінського рішення про перехід до нього, що обґрунтовується здійсненням ряду необхідних для цього переходу комплексу дій. Завдяки такому рішення на підприємстві створюється і розробляється вихідна структурна модель – вона забезпечує підсистему інноваційного маркетингу, яка полягає в удосконаленні організаційного комплексу, підсистеми мотивації персоналу та активізації науково-дослідної діяльності.

Успішний інноваційний розвиток промислових підприємств упродовж реалізації інновацій неможливий без орієнтування дій на підтримку економічної безпеки інноваційних процесів (інноваційної безпеки) промислового підприємства [5; 6, с. 94] та впровадження таких управлінських принципів стратегування, які сприяють активізації позитивних емерджентних властивостей для цілей розвитку промислових підприємств [7, с. 43] та удосконалення фінансових й інтеграційних механізмів розвитку промислових підприємств [14].

Формуючи концепцію інноваційної маркетингової діяльності, виділяють такі групи факторів: [12]

- тенденції розвитку попиту та зовнішнього маркетингового середовища;
- стан та особливості конкуренції на певному ринку, основні конкуренти та їх діяльність;
- ресурси та можливості підприємства, його сильні сторони в конкурентній боротьбі;
- основні напрями розвитку підприємства, його стратегічні цілі та тактичні завдання.

До інноваційних маркетингових вимірів варто віднести інновації в елементах маркетингового комплексу: інновації в продуктах, інновації в ціні, інновації в просуванні та інновації в дистрибуції, що орієнтовані на посилення цінності для клієнтів на ринку.

Маркетингова інновація розглядається як розробка та управління новими продуктами та новими ринками, вона спрямована на створення цінності. Інновації були диференційовані як продукти, процеси, маркетинг і методи управління. Маркетингова політика промислового підприємства визначає позиціонування, ціни, канали збуту та просування інноваційних продуктів.

Сучасні етапи розвитку теорії та практики маркетингових інновацій характеризуються значним скороченням часової спіралі інновацій та їх запуском у виробництво. Вимогами ринку для стрімкого виведення товарів є значне скорочення життєвого циклу продукції. Для порівняння він раніше становив 5–10 років, нині промислові підприємства, що конкурують у високотехнологічному секторі, змушені запускати у виробництво нові продукти з ритмом від 2 до 3 років. За таких умов маркетингові підрозділи на вітчизняних промислових підприємствах змушені постійно розробляти не тільки нові продукти, але й нові методи обслуговування, дизайн продукції, рекламу компаній, брендингові заходи тощо. Впровадження концепції інноваційного маркетингу передбачає активізацію проведення маркетингових досліджень і стимулювання творчої та наукової роботи персоналу.

В умовах нової нормальності економічної системи кожне промислове підприємство має бути орієнтованим на потреби клієнта, використовувати такі методи ціноутворення, що враховують цінність та відносну перевагу продукції. Найцільніший зв'язок між ринковою орієнтацією та продуктивністю нового продукту виникає, коли промислові підприємства інтегрують процеси ціноутворення з урахуванням цінності у процес розробки нового продукту, вивчають цінність для споживача, яка спрямована на досягнення компромісу між ціною та перевагами.

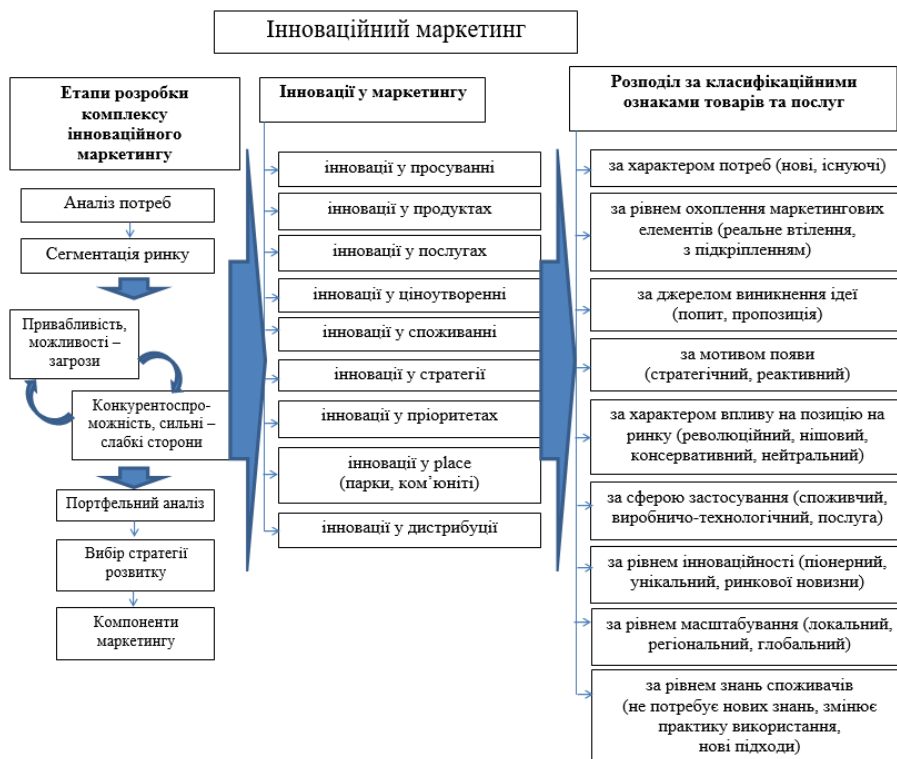

Рис. 1. Етапи інноваційного маркетингу та його впровадження з урахуванням класифікаційних ознак товарів та послуг

Джерело: сформовано автором за [3, 4].

Орієнтація на клієнта сьогодні є основою ринкової культури. Ціноутворення з урахуванням цінності впливає на результативність ринку, формуючи поведінку для прийняття цінових рішень, щоб зрозуміти сприйняття цінності та наміри покупців. Це покращує продуктивність за рахунок збільшення переваг продукту.

Основні етапи інноваційного маркетингу та його впровадження з урахуванням класифікаційних ознак товарів і послуг зображені на рис. 1.

Етапи впровадження та інтеграція інноваційного маркетингу у діяльність промислових підприємств має супроводжуватись проведенням низки таких заходів, як підтримка інноваційного лідерства та формування інноваційної культури проведенням SWOT-аналізу, інтеграція інновацій до місії підприємства, формування креативних міжфункціональних команд, інтеграція інновацій до організаційних цілей і стратегій, сегментація ринку, реалізація маркетингової політики, визначення маркетингового комплексу та портфелю продуктів/послуг, здійснення аналізу ринку та поведінкових аспектів щодо очікування споживачів, прогнозування попиту, стимулювання творчих ідей та інновації.

Висновки. Інноваційний маркетинг має велике значення для промислових підприємств, які його використовують, оскільки він досягає чіткої конкурентної переваги організації, відрізняючи її ментальний імідж та репутацію від конкурентів, що призводить до позитивних результатів організації у підтримці або збільшенні її частки на ринку. Водночас відбувається збільшення обсягів продажу, прибутку та можливості досягти лідерства на ринку, залучення нових та утримання наявних клієнтів шляхом створення споживчої цінності та досягнення конкурентних переваг, які можуть задовольнити потреби, що не були задоволені раніше або задоволені частково.

Підсумовуючи проблеми застосування інноваційного маркетингу, варто зазначити, що для більшості вітчизняних промислових підприємств характерною особливістю є відсутність практичного досвіду та кваліфікованих кадрів у сфері інновацій та маркетингу, що не дозволяє сучасному промислому підприємству бути конкурентоспроможним на сучасному ринку.

Враховуючи зазначені проблеми, перспективами подальших досліджень мають бути системи стимулювання інноваційної діяльності для цілей активізації інновацій у маркетингу промислового підприємства, що сприятиме прискоренню реалізації товарів і послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ілляшенко С. М. Інноваційний розвиток: маркетинг і менеджмент знань / С. М. Ілляшенко. – Харків: ТОВ «Діса плюс», 2016. – 192 с.
2. Соколова Л. В. Сучасні аспекти маркетингу інновацій / Л. В. Соколова, Г. М. Верясова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/4919/1/Contemporary%20aspects%20of%20marketing%20innovations_Sokolova%20LV_Veriasova%20GM.pdf (дата звернення: 01.10.2021).
3. Гризовська Л. О. Маркетинг інновацій як інструмент успішного бізнесу [Електронний ресурс] / Л. О. Гризовська, А. В. Романова // Економіка і суспільство. – 2018. – № 16. – С. 301–307. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/46.pdf (дата звернення 01.10.2021).
4. Гурочкіна В. В. Стратегічні напрями інклюзивного розвитку України [Електронний ресурс] / В. В. Гурочкіна, Ю. О. Махортов // Науково-практичний журнал «Проблеми

інноваційно-інвестиційного розвитку». – 2018. – № 17. – С. 35–44. – Режим доступу: <https://www.nonproblem.net/journals/> (дата звернення: 15.11.2021). <https://doi.org/10.33813/2224-1213.17.2018.04>

5. Гурочкіна В. В. Інноваційний потенціал та активізація емерджентних властивостей для цілей розвитку промислового підприємства / В. В. Гурочкіна // Соціальна економіка. 2020. № 60. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2020-60-09> (дата звернення: 22.10.2021).

6. Гурочкіна В. В. Стратегування як інструмент розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці [Електронний ресурс] / В. В. Гурочкіна // Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування: науковий журнал. – 2020. – Випуск 6. – С. 40–53. – Режим доступу: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/article/view/452/627> (дата звернення 22.10.2021).

7. Хачатрян В. В. Світові тренди просторового науково-технічного розвитку бізнес-процесів / В. В. Хачатрян, О. М. Ткачук, О. М. Менчинська // Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. – 2020. – № 6. – С. 145–157. – Режим доступу: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.6.2020.145-157> (дата звернення: 17.10.2021).

8. Лазебник Л. Л. Інноваційні кластери як об'єкт державної структурної політики України / Л. Л. Лазебник, О. М. Соколова // Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. – 2021. – № 7. – С. 74–85. – Режим доступу: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/article/view/601/793> (дата звернення: 17.10.2021).

9. Вовк І. П. Маркетинг інновацій. Курс лекцій для студ. спец. 8.03060102 «Менеджмент інноваційної діяльності», 8.18010012 «Управління інноваційною діяльністю» / укладачі: І. П. Вовк, Ю. Я. Вовк // Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2015. – 144 с

10. Вербицька Г. Л. Особливості маркетингової підтримки інновацій вітчизняних промислових підприємств в умовах міжнародних економічних відносин [Електронний ресурс] / Г. Л. Вербицька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика. – 2016. – № 846. – С. 36–41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2016_846_9 (дата звернення 22.10.2021).

Fedun Igor, L., Novikova Innola, V., Igor, L. V., Klymchuk Maryna, M., & Marta, O. G. (2020). Concept of innovative marketing in management of enterprise. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems, 12(7), 352–358. – Режим доступу: <https://doi.org/10.5373/JARDCS/V12SP7/20202116>

11. Freihath, S. M. S. S., Homsy, D. M. d.Adnan, & Hashem, T. N. (2020). Innovative Marketing and Its Impact on Customers' Value Creation in Orange Jordan Telecom. Academic Journal of Interdisciplinary Studies, 9(5), 265–281. Режим доступу: <https://doi.org/10.36941/ajis-2020-0103>

12. Гурочкіна В. В. Фінансові та інтеграційні механізми розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / В. В. Гурочкіна; Хмельн. нац. ун-т. – Хмельницький, 2020. 40 с.

REFERENCES

1. Illiashenko, S. M. (2016). Innovatsiyni rozvytok: marketynh i menedzhment znan [Innovative development: marketing and management of knowledge]. Kharkiv: TOV «Disaplius».

2. Sokolova, L. V., Veriasova, H. M. Suchasni aspekty marketynhu innovatsii [Modern aspects of innovation marketing]. URL: https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/4919/1/Contemporary%20aspects%20of%20marketing%20innovations_Sokolova%20LV_Veriasova%20GM.pdf
3. Hryzovska, L. O., Romanova, A. V. (2018). Marketynh innovatsii yak instrument uspishnoho biznesu [Marketing innovation as a tool for successful business]. *Ekonomika i suspilstvo*, (16), 301–307 URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/46.pdf
4. Hurochkina, V. V., Makhortov, Yu. O. (2018). Stratehichni napriamy inkluzyvnoho rozvytku Ukrainy [Strategic directions of inclusive development of Ukraine]. *Naukovo-praktychnyi zhurnal «Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku»*, (17), 35–44. URL: <https://doi.org/10.33813/2224-1213.17.2018.04> <https://www.nonproblem.net/journals/>
5. Hurochkina, V. V. (2020). Innovatsiyni potentsial ta aktyvizatsiia emerdzhentnykh vlastyvostei dlia tsilei rozvytku promyslovoho pidpryemstva [Innovative potential and activation of emergent properties for the purposes of industrial enterprise development]. *Sotsialna ekonomika*, (60). DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2020-60-09>
6. Hurochkina, V. V. (2020). Stratehuvannia yak instrument rozvytku promyslovykh pidpryemstv v emerdzhentnii ekonomitsi [Strategies as a tool for the development of industrial enterprises in the emergent economy]. *Ekonomichnyi visnyk. Serii: finansy, oblik, opodatkuvannia*, (6), 40–53. URL: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/article/view/452/627>
7. Khachatryan, V. V., Tkachuk, O. M., Menchynska, O. M. (2020). Svitovi trendy prostorovoho naukovo-tekhnichnoho rozvytku biznes-protsesiv [World trends in spatial scientific and technical development of business processes]. *Ekonomichnyi visnyk. Serii: finansy, oblik, opodatkuvannia*, (6), 145–157. URL: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.6.2020.145-157>
8. Lazebnyk, L. L., Sokolova, O. M. (2021). Innovatsiini klasteri yak ob'ekt derzhavnoi strukturnoi polityky Ukrainy [Innovation clusters as an object of state structural policy of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk. Serii: finansy, oblik, opodatkuvannia*, (7), 74–85. URL: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/article/view/601/793>
9. Vovk, I. P., Vovk Yu. Ya. (2015). Marketynh innovatsii [Marketing innovation]. Ternopil: FOP Palianytsia V.A.
10. Verbytska, H. L. (2016). Osoblyvosti marketynhovoï pidtrymky innovatsii vitchyznianskykh promyslovykh pidpryemstv v umovakh mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn [Peculiarities of marketing support of innovations of domestic industrial enterprises in the conditions of international economic relations]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Lohistyka, (846), 36–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2016_846_9
11. Fedun Igor, L., Novikova Innola, V., Igor, L. V., Klymchuk Maryna, M., & Marta, O. G. (2020). Concept of innovative marketing in management of enterprise. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, 12(7), 352–358. <https://doi.org/10.5373/JARDCS/V12SP7/20202116>
12. Freihat, S. M. S. S., Homsy, D. M. d.Adnan, & Hashem, T. N. (2020). Innovative Marketing and Its Impact on Customers Value Creation in Orange Jordan Telecom. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 9(5), 265–281. <https://doi.org/10.36941/ajis-2020-0103>
13. Hurochkina, V. V. (2020). Finansovi ta intehtatsiini mekhanizmy rozvytku promyslovykh pidpryemstv v emerdzhentnii ekonomitsi [Financial and integration mechanisms of industrial enterprises in the emergent economy] (Dissertation abstract). Khmelnytskyi: Khmel'n. nats. un-t.

Andrii M. Yakivchenko, National Aviation University, Ukraine
Innovative Marketing in the System of Industrial Enterprises Development

The significance of the concept of innovative marketing of industrial enterprises is described, the concept of innovative marketing in the system of marketing management is considered, which reveals the acquisition of competitive advantages.

The development of system-forming marketing processes and methodological tools need to be improved in order to establish a system of innovative marketing of industrial enterprises in a competitive environment.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical and methodological foundations of the mechanism of implementation of innovative marketing in industrial enterprises.

The peculiarities of modern trends in the theory and practice of marketing innovations, characterized by a significant reduction in the time spiral of innovation, are outlined. Groups of factors influencing the formation of the concept of innovative marketing activities of industrial enterprises are identified. Defining the mechanism of combining these activities involves the concept of innovative marketing, the implementation of which will allow industrial enterprises in the future to generate sufficient customer satisfaction and quickly bring new products to market that will meet needs more fully and efficiently than competitors. The concept of innovative marketing in the system of marketing management reveals the acquisition of competitive advantages in the real activities of industrial enterprises. The system of innovative marketing, as a comprehensive strategy for industrial enterprise development aimed at stimulating and implementing innovation, creates conditions for reducing risks at each stage of the innovation life cycle and accelerates the development of innovation in general. The relationship between market orientation and productivity of a new product, which arises when industrial enterprises integrate value-based pricing processes into the development of a new product, is presented. The main stages of implementation and integration of innovative marketing in the activities of industrial enterprises, accompanied by a number of activities, which are detailed in the article.

Keywords: innovative marketing, marketing innovations, marketing complex, marketing policy, innovative development.

Стаття надійшла до редколегії 3 листопада 2021 року

УДК 336.1

JEL H61

DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.164-175

М. Д. Бедринець,
канд. екон. наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів
імені Л. Л. Тарангул
e-mail: mira_may@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-0393-663;

Н. С. Грушко,
здобувач вищої освіти,
Університет ДФС України,
м. Ірпінь, Україна
e-mail: natalia-grushko26@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-4245-0037

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: РЕЗУЛЬТАТИ, ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано процес проведення бюджетної децентралізації в Україні, розкрито основні етапи та характерні особливості становлення. Аналізуючи наукові праці вітчизняних вчених, було розглянуто трактування поняття «бюджетна децентралізація». Висвітлено основні зміни, які були внесені до законодавчих актів у результаті впровадження реформи бюджетної децентралізації. У результаті дослідження було здійснено оцінку стану бюджетної децентралізації в Україні та результати її поступового впровадження. Визначено пріоритетні напрями модернізації системи управління публічними фінансами на місцевому рівні в умовах бюджетної децентралізації в Україні.

Ключові слова: бюджет, децентралізація, бюджетна децентралізація, органи місцевого самоврядування, видатки та доходи місцевих бюджетів.

М. Д. Бедринець, Н. С. Грушко. Бюджетная децентрализация в Украине: результаты, вызовы и перспективы

В статье проанализирован процесс проведения бюджетной децентрализации в Украине, раскрыты основные этапы и характерные особенности становления. Анализируя научные труды отечественных ученых, была рассмотрена трактовка понятия «бюджетная децентрализация». Отражены основные изменения, внесенные в законодательные акты в результате внедрения реформы бюджетной децентрализации. В результате исследования была проведена оценка состояния бюджетной децентрализации в Украине и результаты ее постепенного внедрения. Определены приоритетные пути модернизации системы управления местными финансами в условиях бюджетной децентрализации в Украине.

Ключевые слова: бюджет, децентрализация, бюджетная децентрализация, органы местного самоуправления, расходы и доходы местных бюджетов.

Мета статті – на основі системного підходу оцінити стан та результати впровадження бюджетної децентралізації в Україні, виявити основні виклики, які виникають під час здійснення реформаційних процесів, та запропонувати перспективні напрями модернізації системи управління місцевими фінансами в сучасних умовах.

Відповідно до мети формуємо завдання: по-перше, дослідимо економічну сутність бюджетної децентралізації як напрям розвитку місцевих фінансів; по-друге, проведемо оцінку стану бюджетної децентралізації в Україні та результати її поступового впровадження; по-третє, запропонуємо пріоритетні напрями модернізації системи управління публічними фінансами на місцевому рівні в умовах бюджетної децентралізації в Україні.

Постановка проблеми. Ефективний економічний розвиток України потребує підвищення рівня якості публічного управління у різних сферах економічної та фінансової політики, базуючись на децентралізації влади, яка покликана упорядкувати взаємовідносини між адміністративними та політичними структурами, включаючи процеси бюджетної децентралізації. Наразі, коли наша країна перебуває в умовах реформування системи управління публічними фінансами, територіальної організації влади та місцевого самоврядування, питання, які виникають щодо забезпечення бюджетної децентралізації, вимагають особливої уваги, адже від результатів її реалізації залежить ефективність перерозподілу дохідних джерел та повноважень між рівнями влади, а також максимальне фінансове забезпечення не лише проєктів розвитку підвідомчих територій, але й соціальних стандартів життя населення загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з розвитком місцевих фінансів в умовах бюджетної децентралізації, у своїх працях досліджували такі вітчизняні вчені: О. Дем'янчук, М. О. Житар, О. Р. Західна, А. В. Нечипоренко, М. О. Кужелєв, О. М. Ніколаєва, І. О. Луніна, Н. В. Шибаєва. Питання, що характеризують ефективність процесу фінансового забезпечення розвитку місцевих фінансів, розкрито в роботах Л. В. Лисяк, Т. М. Боголіб, О. С. Осипенко, І. Я. Чугонова, З. Сторонянської та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «місцеві фінанси» є доволі широким за своїм змістом. Воно включає в себе декілька категорій: економічну, історичну, правову та розподільну. Розглядаючи місцеві фінанси з точки зору економічної категорії, можна зазначити, що це поняття охоплює сукупність економічних відносин з приводу формування, використання та розподілу фінансових ресурсів задля ефективного виконання місцевими органами влади покладених на них власних та делегованих функцій і повноважень [10]. Рациональна організація фінансових ресурсів на місцевому рівні сприятиме забезпеченню постійного зростання рівня соціально-економічного добробуту населення та сталого розвитку територій.

Необхідно зазначити, що оптимальний розподіл повноважень між різними рівнями влади (центральною владою та місцевим самоврядуванням) є основною умовою ефективного функціонування фінансової системи країни [3].

Окремим напрямом розвитку місцевих фінансів є бюджетна децентралізація, що являє собою процес передавання повноважень (функцій, відповідальності та компетенцій) від центральних до місцевих органів влади.

У сфері управління публічними фінансами питання, пов'язані з процесом проведення бюджетної децентралізації, є доволі складними та неоднозначними. Адже, з одного боку, для оперативного та ефективного вирішення певних завдань існує нагальна потреба

передати повноваження на нижчий рівень влади, але, з другого – органи нижчого рівня, як правило, не мають достатньої фінансової можливості для виконання нових бюджетних повноважень. Тому прагненням центральних органів влади покращити стан системи управління державою й зумовлена бюджетна децентралізація. Центральні органи влади намагаються обмежити свою діяльність лише загальнодержавними та стратегічними функціями управління, які важко делегувати, а також диференціювати відповідно до потреб конкретного громадянина, що мешкає на певній території. Зважаючи на вищезазначену інформацію, центральний уряд намагається «звільнитися» від функціоналу, сутність якого полягає в наданні послуг населенню, що вимагають урахування особливостей потреб у цих послугах громадян залежно від місця проживання [1].

Розглядаючи бюджетну децентралізацію за економічним змістом, можна зазначити, що прерогативою цього процесу є самостійність під час прийняття рішень щодо формування доходів та видатків, а також передача відповідних повноважень на місця. Отже, забезпечення ефективного функціонування бюджетної системи України є основною метою проведення бюджетної децентралізації [4]. Територіальна наближеність місцевої влади до населення спонукає посилення їх громадянської активності, а обізнаність з локальними проблемами сприяє більш оперативному їх вирішенню, ніж у випадку централізації. Питання, пов'язані з реформуванням бюджетної системи України, є вкрай важливими та пріоритетними для регіонального розвитку, адже однією з умов життєздатності та незалежності місцевої влади є фінансова децентралізація.

Процес бюджетної децентралізації в нашій країні є доволі довготривалим. Він розпочався із початком здобуття незалежності нашої держави й триває до сьогодні. Можемо виділити декілька етапів впровадження та реалізації процесу бюджетної децентралізації (рис. 1).

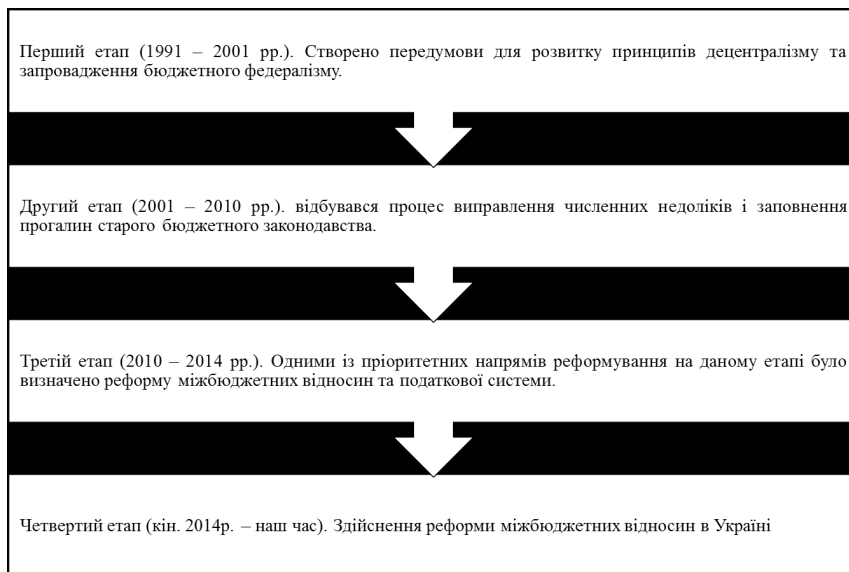

Рис. 1. Етапи запровадження бюджетної децентралізації в Україні

Джерело: складено автором на основі [4; 5].

З 1991 року по 2001 рік відбувався перший етап впровадження та становлення політики фінансової децентралізації в Україні. Протягом цього періоду було закладено основні передумови для запровадження бюджетного федералізму та розвитку принципів децентралізму. Слід зазначити, що цей процес не набув усталених рис. Залишились не вирішеними більшість проблем, пов'язаних з формуванням власної дохідної бази фінансових ресурсів, адже левова частка доходів місцевих бюджетів формувалась за рахунок відрахувань від загальнодержавних податків, а також не був визначений чіткий механізм перерахування та напрямів використання державної фінансової допомоги. Бюджетна система України зберігала риси централізованої системи [3].

Другий етап становлення бюджетної децентралізації проходив з 2001 р. по 2010 рр. Упродовж цього періоду здійснено найбільш значимий крок на шляху впровадження фінансової децентралізації, а саме прийняття Бюджетного кодексу України (2001 р.) [1], що дозволив заповнити прогалини старого бюджетного законодавства та виправити численні недоліки наявного. Незважаючи на те, що організація міжбюджетних відносин та регулювання дохідної частини місцевих бюджетів стали прозорішими, а видаткові повноваження були розмежованими між центральною та місцевими рівнями влади, в цей період посилюються процеси централізації в межах публічних фінансів. Прийняття Закону України «Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами міст районного значення, сіл, селищ та їх об'єднань» [10] та ухвалення органами законодавчої влади в 2007 році Концепції реформування місцевих бюджетів [2] стало наступним кроком на шляху до зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування. Завдяки зазначеним вище законодавчим рішенням бюджетна реформа в Україні забезпечила новий рівень розвитку бюджетної децентралізації.

Протягом наступного періоду становлення бюджетної децентралізації, який тривав з 2010 по 2014 рр., пріоритетним напрямом бюджетного реформування було визначено реформу податкової системи та міжбюджетних відносин. Впродовж третього періоду було прийнято Податковий кодекс України й ухвалено в новій редакції Бюджетний кодекс України. Не менш важливою подією стало схвалення Урядом України Концепції реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні 1 квітня 2014 р.

Четвертий етап запровадження бюджетної децентралізації в Україні розпочався наприкінці 2014 року й триває до сьогодні. Так, 28 грудня 2014 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» [3].

Протягом 2014–2017 років продовжувалось здійснення активної роботи над розробкою й оновленням законодавчої бази. Остання сприяла посиленню мотивації до міжмуніципальної консолідації в нашій країні, а також створила належні правові механізми та умови для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем [4].

Процес щодо зростання зацікавленості місцевих органів самоврядування у максимізації надходжень до місцевих бюджетів, пошуку резервів задля їх наповнення та удосконалення ефективності адміністрування податків і зборів є актуальним та триває до сьогодні.

Щоб здійснити об'єктивний аналіз сучасного стану децентралізації місцевих бюджетів, доцільно оцінити рівень бюджетної децентралізації протягом останніх семи

років та визначити закономірності у її проведенні. Отже, проаналізуємо рівень бюджетної децентралізації за такими показниками [8]:

1) коефіцієнт децентралізації видатків (розраховується шляхом відношення частки місцевих бюджетів у видатках Зведеного бюджету, %);

2) модифікований коефіцієнт децентралізації видатків (розраховується шляхом відношення частки місцевих бюджетів у видатках Зведеного бюджету (без видатків на оборону), %);

3) коефіцієнт децентралізації доходів (розраховується шляхом відношення частки власних доходів місцевих бюджетів (тобто доходів без урахування трансфертів) у доходах Зведеного бюджету, %);

4) коефіцієнт децентралізації податкових доходів (розраховується шляхом відношення частки місцевих бюджетів у податкових надходженнях Зведеного бюджету, %);

5) обсяг видатків місцевих бюджетів до ВВП (відображає частину фінансових ресурсів, що розподілена між суб'єктами місцевого самоврядування);

6) коефіцієнт фінансової залежності (розраховується шляхом визначення частки субвенцій з Державного бюджету України у доходах місцевих бюджетів, %).

Здійснимо аналіз значень коефіцієнтів децентралізації видатків та доходів, а також модифікованого коефіцієнта децентралізації видатків протягом 2014–2020 років (рис. 2).

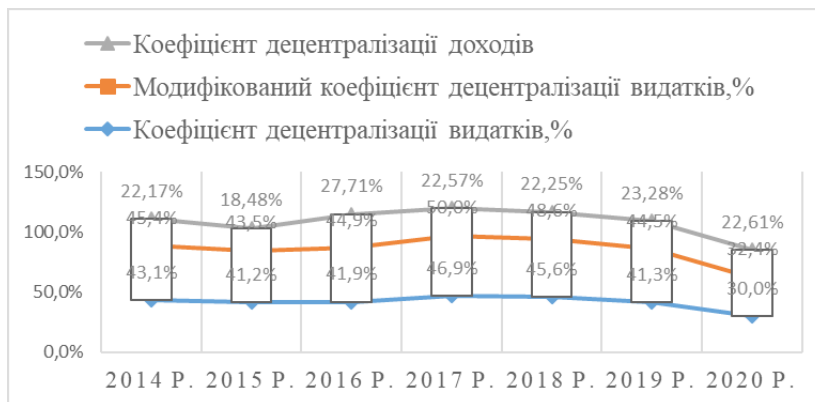

Рис. 2. Коефіцієнти децентралізації доходів та видатків та модифікований коефіцієнт децентралізації видатків у 2014–2020 рр.

Джерело: складено автором за даними [10].

Отже, упродовж 2015–2017 років можемо спостерігати тенденцію до зростання коефіцієнта бюджетної децентралізації за видатками. Починаючи з 2017 року коефіцієнт має тенденцію до спаду. Найменший рівень децентралізації за видатками був у 2020 році (30 %). Як бачимо з рис. 2, значення модифікованого показника децентралізації видатків є вищими порівняно з попередніми показниками (що є результатом вирахування з видатків Зведеного бюджету видатків на оборону), проте загальна тенденція зростання зберігається.

Далі проведемо аналіз показників коефіцієнта децентралізації доходів протягом 2014–2020 років. Необхідно звернути увагу на те, що показником високого рівня децентралізації є частка місцевих доходів на рівні понад 45 % загальнодержавних доходів, середнього

рівня – 30–45 %, низький – менше ніж 30 % [8]. З рис. 2 видно, що протягом 2014–2020 років значення коефіцієнта децентралізації доходів перебуває у межах від 18 до 27 %. Отже, зважаючи на нормативне значення цього коефіцієнта, рівень децентралізації за доходами в Україні є низьким. У 2020 р. коефіцієнт децентралізації видатків зменшився на 0,67 % та становить лише 22,61 %. Ця динаміка має негативний вплив на процес бюджетної децентралізації та може суперечити основним її положенням.

Охарактеризувавши вищезазначені показники, можемо дійти висновку, що в цілому впродовж 2014–2020 рр. спостерігається нестабільна динаміка показників бюджетної децентралізації як за видатками, так і доходами. Отже, нестача фінансових ресурсів, необхідних для виконання як власних, так і делегованих повноважень, залишається характерною рисою місцевих бюджетів.

Проаналізуємо основні показники коефіцієнта децентралізації податкових доходів (табл. 1).

Таблиця 1

Податкові надходження Зведеного та місцевих бюджетів у 2014–2020 рр.

Назва показника	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Податкові надходження Зведеного бюджету, млн грн	367 511,9	507 635,90	650 781,7	828 158,8	986 348,5	1 070 321,84	1 136 687,19
Податкові надходження місцевих бюджетів, млн грн	87 333,67	98 218,36	146 902,25	201 005,12	232 532,88	270 545,79	285 571,54
Коефіцієнт децентралізації податкових доходів, %	23,76 %	19,35 %	22,57 %	24,27 %	23,58 %	25,28 %	25,12 %

Джерело: складено автором за даними [10].

Розглянувши таблицю 1, можемо зробити висновок, що у 2014 р. коефіцієнт децентралізації податкових доходів становить 23,76 %. У період з 2015–2017 року цей показник зростає на 4,92 % і у 2017 році досягає значення 24,27 %. У 2020 році цей показник дещо зменшується (на 0,16 %) порівняно з 2019 роком. Така динаміка є свідченням поступового зменшення кількості місцевих податкових надходжень у загальних надходженнях Зведеного бюджету. Доцільно зазначити, що ефективний процес здійснення бюджетної децентралізації навпаки вимагає збільшення місцевих податкових надходжень. Однак, проаналізувавши розраховані вище показники та оцінивши нестабільність тенденції їхнього зростання, можемо стверджувати, що питання, пов'язані з розширенням переліку податків та їх частки, що входять до місцевих бюджетів, залишаються актуальними до нині.

Обсяг видатків місцевих бюджетів до ВВП є одним із найбільш важливих показників бюджетної децентралізації (рис. 2.2), адже значення цього коефіцієнта характеризують

частину фінансових ресурсів, яка розподілена між суб'єктами місцевого самоврядування. Нормативне значення цього показника має такі критерії: якщо цей показник становить 15 %, то рівень децентралізації є високим, 15–10 % – середнім, нижче 10 % – низький.

Рис. 2.2. Обсяг видатків місцевих бюджетів до ВВП у 2014–2018 рр.

Джерело: складено автором за даними [10].

Впродовж 2014–2020 років середній обсяг видатків місцевих бюджетів становить 14,5 % ВВП. Тобто в країні можна констатувати середній рівень децентралізації. Максимального значення цей показник досягає в 2017 р. та становить 16,6 %, а найменший у 2015 р. – 14,1 % ВВП.

Проаналізуємо значення коефіцієнта фінансової залежності. Значення цього коефіцієнта свідчить про фінансову самостійність або ж залежність органів місцевого самоврядування від центрального бюджету (табл. 2.)

Розглянувши дані табл. 2, можемо стверджувати, що протягом 2014–2018 років питома вага власних доходів місцевих бюджетів становить менше ніж 50 % і лише протягом останніх двох років цей показник має тенденцію до зростання. Мінімального значення цей показник досягнув у 2015 році (40,9 %), максимального – у 2020 р. (66 %). Це свідчить про те, що основним джерелом надходжень до місцевих бюджетів в Україні все ще залишаються міжбюджетні трансфери.

Розглянувши та проаналізувавши зазначені вище показники бюджетної децентралізації, можемо дійти висновку, що на сучасному етапі проведення реформи бюджетної децентралізації в Україні основними проблемами залишаються:

- високий рівень фінансової залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів;
- повільний темп зростання показників децентралізації місцевих бюджетів;
- відсутність механізму ефективного стимулювання та мотивації місцевих органів влади до збільшення власних фінансових ресурсів;
- низька кваліфікація управлінського апарату органів місцевого самоврядування.

Надалі визначені проблеми можуть призвести до падіння потенціалу бюджетної децентралізації, що, в свою чергу, спровокує зниження ефективності функціонування суспільного сектора. Беручи до уваги, що основним результатом здійснення бюджетної децентралізації має стати зростання власних доходів місцевих бюджетів, сучасну систему акумулювання доходів до місцевих бюджетів можна визначити як таку, що характеризується

слабкою ефективністю, що зі свого боку може призвести до погіршення вже існуючих проблем на місцях. Отже, здійснення перспективних кроків задля модернізації системи управління місцевими фінансами в умовах бюджетної децентралізації є необхідним та нагальним у сучасних реаліях.

Таблиця 2

**Власні доходи місцевих бюджетів та міжбюджетні трансферти
з Державного бюджету впродовж 2014–2018 рр.**

Назва показника	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Власні доходи місцевих бюджетів, млн грн	101 101,10	120 480,20	170 747,80	229 495,40	263 482,10	300 229,32	311 304,82
Міжбюджетні трансфери, млн грн	130 600,90	173 980,00	195 395,30	272 602,90	298 939,70	260 302,02	160 177,06
Доходи місцевих бюджетів з урахуванням трансфертів, млн грн	231 702,00	294 460,20	366 143,10	502 098,30	562 421,80	560 531,34	471 481,87
Питома вага власних доходів місцевих бюджетів, %	43,6 %	40,9 %	46,6 %	45,7 %	46,8 %	53,6 %	66,0 %

Джерело: складено автором за даними [10].

З метою поліпшення системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування, задля забезпечення надання якісних суспільних послуг населенню необхідно здійснити такі дії [2]:

- забезпечити ефективне витрачання коштів з місцевих бюджетів;
- поліпшити систему регулювання міжбюджетних відносин;
- продовжити здійснювати подальший розподіл повноважень між центральними та місцевими органами державної влади з відповідним розширенням бази дохідних джерел, з яких відбувається формування місцевих бюджетів, а також узгодити інтереси держави, бізнесу та громадян;
- підвищити рівень прозорості та ефективності витрачання бюджетних коштів;
- залучити додаткові джерела надходжень фінансових ресурсів до місцевих бюджетів;
- стимулювати розвиток державно-приватного партнерства;
- вдосконалити механізм міжтериторіального фінансового вирівнювання;
- сприяти створенню нових робочих місць з гідною заробітною платнею;

- запровадити систему оцінок фінансового стану та якості управління фінансами місцевого самоврядування;
- сприяти викориненню неформальної зайнятості, зниженню детінізації системи оподаткування, а також збільшенню рівня податкоспроможності регіону;
- посилити роль громадського контролю в процесі прийняття рішень у сфері управління та планування фінансовими ресурсами територіальних громад.

Подальше впровадження реформи бюджетної децентралізації в Україні повинно ґрунтуватися на вирішенні наявних проблем та сприянні стабілізації й розвитку сталої соціально-економічної ситуації в нашій державі, а також забезпеченні фінансової самостійності місцевих органів влади під час вирішення суспільно важливих завдань локального рівня. Запорукою стабільної динаміки соціально-економічного розвитку регіону та ефективної реалізації державних функцій є подальше формування бюджетної політики та дієвої моделі бюджетної децентралізації.

Висновки. Оцінивши сучасний стан бюджетної децентралізації в Україні, ми дійшли таких висновків, що протягом досліджуваного періоду (2014–2020 років) спостерігається нестабільна динаміка зростання показників бюджетної децентралізації як за видатками, так і за доходами. Отже, нестача фінансових ресурсів, необхідних для виконання як власних, так і делегованих повноважень, залишається характерною рисою місцевих бюджетів.

Підсумовуючи вищезазначену інформацію, можемо стверджувати, що для вирішення наявних проблем необхідно надати більшу фінансову самостійність органам місцевої влади задля нарощування власних доходів. А також існує нагальна потреба у здійсненні капітальних вкладень у розвиток економіки держави, що забезпечить ефективний розвиток регіонів та збільшить зайнятість населення в країні в цілому.

Наступними перспективними напрямками у подальшому дослідженні цієї теми є оцінка впливу бюджетної децентралізації на економічний розвиток регіонів, а також дослідження та імплементація зарубіжного досвіду проведення бюджетної децентралізації з урахуванням національних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України: станом на 2001 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2001. – 103 с.
2. Качула С. В. Соціальні аспекти зміцнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації / С. В. Качула, І. А. Малоок, К. В. Проценко // Молодий вчений: науковий журнал. – 2018. – № 6 (58). – С. 400–406.
3. Колодій О. М. Процес децентралізації: німецький досвід в українських реаліях [Електронний ресурс] / О. М. Колодій // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 17. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2018/25.pdf
4. Кужелев М. О. Фінансові інструменти стимулювання регіонального розвитку: практика використання в Україні: монографія / М. О. Кужелев, А. В. Нечипоренко. – Київ: Центр учбової літератури, 2019. – 224 с.
5. Кужелев М. О. Особливості формування державної фінансової політики в умовах європейської інтеграції України / М. О. Кужелев, М. О. Житар // Збірник наукових праць

Національного університету державної податкової служби України. – 2015. – № 2. – С. 154–163.

6. Кукарцев О. Інституціональні механізми регіональної політики: централізація і децентралізація влади / О. Кукарцев // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. – 2007. – Вип. 19. – С. 101–107.

7. Ніколаєва О. М. Місцеві фінанси: навч. посіб. / О. М. Ніколаєва, А. С. Маглаперідзе. – К.: Центр навчальної літератури, 2013. – 354 с.

8. Луніна І. О. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні: наукова доповідь / І. О. Луніна; за ред. д-ра екон. наук І. О. Луніної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2016. – 70 с.

9. Осипенко С. О. Фінансова децентралізація: ефективність реалізації на місцевому рівні / С. О. Осипенко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – Вип. 4. – С. 176–181.

10. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua>

11. Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань: Закон України від 01.01.2011 № 1953-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-15?lang=uk>

12. Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів: Закон України від 21.07.2010. № 308 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80>

REFERENCES

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. Kyiv: Parlam. vyd-vo.

2. Kachula, S. V., Malook, I. A., Protsenko, K. V. (2018) Sotsialni aspekty zmitsnennia mistsevykh biudzhetyv v umovakh detsentralizatsii [Social aspects of strengthening local budgets in the context of decentralization]. Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi», (6 (58)), 400–406.

3. Kolodii, O. M. (2018). Protses detsentralizatsii: nimetskyi dosvid v ukrainskykh realiakh [The process of decentralization: the German experience in Ukrainian realities]. Investytsii: praktyka ta dosvid, (17). URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2018/25.pdf

4. Kuzheliev, M. O., Nechyporenko, A. V. (2019.) Finansovi instrumenty stymuliuvannia rehionalnoho rozvytku: praktyka vykorystannia v Ukraini [Financial instruments to stimulate regional development: practice in Ukraine]. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury».

5. Kuzheliev, M. O., Zhytar, M. O. (2015). Osoblyvosti formuvannia derzhavnoi finansovoi polityky v umovakh yevropeiskoi intehtratsii Ukrainy [Features of formation of the state financial policy in the conditions of European integration of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, (2), 154–163.

6. Kukartsev, O. (2007). Instytutsionalni mekhanizmy rehionalnoi polityky: tsentralizatsiia i detsentralizatsiia vlady [Institutional mechanisms of regional policy: centralization and decentralization of power]. Ukrainian national idea: realities and prospects of development, (19.), 101–107.

7. Nikolaieva, O. M., Mahlaperidze, A. S. (2013). *Mistsevi finansy* [Local finances]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
8. Lunina, I. O. (2016). *Rozvytok biudzhetnoi detsentralizatsii v Ukraini* [Development of budget decentralization in Ukraine] (Ed. by I. O. Lunina). Kyiv: NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy».
9. Osypenko, S. O. (2013). *Finansova detsentralizatsiia: efektyvnist realizatsii na mistsevomu rivni* [Financial decentralization: implementation efficiency at the local level]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, (4), 176–181.
10. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [Official site of the State Treasury Service of Ukraine]. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
11. Verkhovna Rada Ukrainy. (01.01.2011). *Pro mizhbiudzhetni vidnosyny mizh raionnym biudzhetom ta biudzhetamy terytorialnykh hromad sil, selyshch, mist ta yikh obiednan: Zakon Ukrainy* [About interbudgetary relations between the district budget and budgets of territorial communities of villages, settlements, cities and their associations: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-15?lang=uk>
12. Verkhovna Rada Ukrainy. (21.07.2010). *Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevykh biudzhativ: Zakon Ukrainy* [About approval of the Concept of local budget reform: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80>

Myroslava D. Bedrynets, PhD in Economics, Associate Professor, University of State Fiscal Service of Ukraine, Ukraine

Nataliia S. Hrushko, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Ukraine
Budget Decentralization in Ukraine: Results, Challenges and Prospects

Effective economic development of Ukraine requires improving the quality of public administration in the field of public finance on the basis of decentralization of power. The issue of budget decentralization needs special attention, because its implementation depends on the effectiveness of redistribution of income sources, powers between levels of government and maximum financial support for both social standards and development projects of subordinate territories.

The purpose of the article is to assess the state and results of the implementation of budget decentralization in Ukraine, identify the main challenges that appear during the reform process and suggest prospective ways of modernization of local financial management in modern conditions.

The study is based on the use of the following methods: comparison; system analysis; induction and deduction; analogies and others.

Analyzing the basic indicators of budget decentralization, it can be disputed that at this stage of budget decentralization reform in Ukraine there is a list of problems that may further lead to a decline in the potential of budget decentralization, which will reduce the efficiency of public sector. Currently, the system of accumulation of revenues of local budgets of Ukraine can be defined as one that is characterized by low efficiency, which may exacerbate existing local problems. Therefore, there is a need to take steps to modernize the local financial management system in the context of budget decentralization.

Results of the analysis show that during 2014–2020 there was an unstable dynamics of growth of budget decentralization indicators both in terms of revenues and expenditures. Therefore, a

characteristic feature of local budgets remains the lack of financial resources to perform their own and delegated powers. For solving the problems of local budgets in the decentralization of public finances it is necessary to increase the independence of local budgets and promote the interest of local governments to increase their own revenues. There is also an urgent need for capital investment in the development of the state economy. This will ensure the development of the regions and increase employment in the country.

Keywords: budget, decentralization, budget decentralization, local governments, expenditures and revenues of local budgets.

Стаття надійшла до редколегії 12 листопада 2021 року

НАУКОВИЙ ПОГЛЯД НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ НОВОЇ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ (рецензія на монографію)

Державне регулювання інтегрованих корпоративних об'єднань в умовах структурно-інституціональної та функціональної трансформації сільської економіки: проблеми методології, теорії, соціально-економічної та секторальної політики : монографія / Н. М. Петруха, С. В. Петруха ; Київський національний університет будівництва і архітектури. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «Професіонал», 2020. – 496 с. + 1 електрон. опт. диск; 12 см.

Метаморфози феномену сільської економіки, породжені та суттєво прискорені ініціацією у березні 2021 року Президентської програми «Нове село», створили умови для запровадження «турбо режиму» трансформації парадигми сталого й всеохоплюючого розвитку аграрного сектору економіки, забезпечили регуляторну наскрізність участі органів місцевого самоврядування, бізнесу і держави в перенародженні інституту сільського будівництва, а також реальної участі агрохолдингів у відродженні українського села через «Центри тяжіння» як провайдерів селозберігаючих проєктів. Цьому має сприяти завершення земельної реформи та децентралізація із її похідними сателітами – центри надання адміністративних послуг, програма «Доступні ліки», поліцейські станції, соціальна інфраструктура на селі, які в сумі утворюють соціальний контекст розвитку сільської економіки, переходу інтегрованих корпоративних об'єднань від неформальної реалізації Цілей сталого розвитку ООН до 2030 р., а до реального соціальнозabarвленого ведення ними фінансово-господарської й виробничої діяльностей. Цьому також сприяють урядові ініціативи щодо стабілізації цін на товари, які мають істотну соціальну значущість, а також товари протиепідемічного призначення, що необхідні для запобігання поширенню епідемій, пандемій, коронавірусної хвороби (COVID-19) і стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19. У цьому контексті зазначимо, що рецензована монографія, яка вийшла друком у Київському національному університеті будівництва і архітектури у 2020 р., має значний потенціал подальшої імплементації в суспільну практику.

Автори монографії – Петруха Ніна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури; Петруха Сергій Валерійович, кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури, член групи експертів Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН з питань сільськогосподарської і торговельної політики в країнах СНД (ФАО).

Авторський колектив об'єднує в собі класичну політекономічну школу та фаховий агроекономічний досвід з питань сільської економіки, формування модельних засад державного управління аграрним сектором економіки в цілому та сільського господарства й переробно-харчової промисловості зокрема, реформування аграрної політики та її зближення із засадничими положеннями стратегії управління державними фінансами, а

також пронизання її духом «сільського будівництва» і курсом на втілення Цілей сталого розвитку.

Авторами проаналізований теоретичний доробок у сфері сільської економіки в цілому та державного регулювання інтегрованих корпоративних об'єднань і переробно-харчової індустрії зокрема, підходи різних зарубіжних шкіл до регульованої трансформації інституційної структури аграрного сектору економіки з урахуванням глобальної координації аграрної політики, її соціоекономічної модернізації та поєднання цілей аграрного виробництва, сільського будівництва та розвитку сільських територій, що дозволило запропонувати власне бачення вирішення наукової проблеми – нової парадигмізації державного регулювання сільської економіки в умовах соціологізації економічної, фінансової, аграрної та будівельної політик на основі інваріації заходів державного стимулювання створення місцевої доданої вартості, реалізації проєктів сільського будівництва та програмної стимуляції сільської економіки. Це дозволило авторам розширити існуючий категоріальний апарат, удосконалити низку методологічних підходів до вимірювання результативності функціонування й розвитку господарських інститутів сільської економіки, відповідність вказаного процесу наднаціональним, національним та локальним документам програмного характеру, зокрема щодо розвитку потенціалу органів місцевого самоврядування до реалізації селозберігаючих інфраструктурних проєктів в тому числі, але не тільки через програму Президента «Велике будівництво».

У монографії наведений числовий матеріал, який вдало відбиває початок трансформаційних процесів у сільському господарстві і в переробно-харчовій ланці аграрного сектору економіки – від набуття Україною незалежності до моменту настання фінансово-економічної рецесії у 2007–2008 рр. Такий підхід червоною ниткою провів читачів по передумовах, прогресу та наслідках наскрізної й всеохоплюючої корпоратизації сільської економіки, руйнуванню інституту сільського будівництва та результатах виконання аграрних завдань у національно пріоритизованих Цілях сталого розвитку. Для зручності відстеження вказаних процесів, формування відповідної перспективної їх модельності монографія супроводжується InfoBook у формі CD-диску, на якому зведені ключові статистичні дані результатів діяльності аграрного сектору економіки.

Не викликає сумнівів, що монографія «Державне регулювання інтегрованих корпоративних об'єднань в умовах структурно-інституціональної та функціональної трансформації сільської економіки: проблеми методології, теорії, соціально-економічної та секторальної політики» стане корисною і потрібною науковцям і фахівцям з сільської економіки, студентам ЗВО і всім, хто цікавиться аграрною й економічною політикою держави. Хочеться побажати авторам подальших успіхів у наукових пошуках та реалізації поставлених цілей і завдань!

**Доктор економічних наук, професор,
директор НДІ фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України**

О. А. Шевчук

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

Науковий фаховий журнал
2021. Випуск 8

НАД ВИПУСКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Відповідальний за випуск Дружинська Н. С.

Редактори-коректори Грабарчук М. М.,
Чорна А. І.

**Технічне редагування та
комп'ютерне верстання** Лисенко О. В.

Підп. до друку 09.12.2021. Формат 75 × 108/16
Ум.-друк. арк. 8,8. Обл.-вид. арк. 9,1
Тираж 300 пр. Зам. № 1 008

Видавець і виготовлювач
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08205
Тел 38(067)689-30-49
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5104 від 20.05.2016*
